

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΖΗΣΟΥΛΑΣ Α. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

**«ΜΙΑ ΠΟΛΥΜΕΣΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ
ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ
Κ.Π.ΚΑΒΑΦΗ»**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ
κ.ΖΑΧΕΙΛΑΣ ΛΟΥΚΑΣ
κ.ΜΠΙΧΤΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

ΒΟΛΟΣ 2005

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7923/1
Ημερ. Εισ.: 14-12-2009
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΣΕ – ΜΕ
2005
ΑΝΤ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η συντάκτρια επιθυμεί να ευχαριστήσει για την πολύτιμη βοήθειά τους στη συγγραφή αυτής της πτυχιακής εργασίας και ιδιαίτερα για την επιστημονική συνδρομή και επιμέλεια τους κ.κ. καθηγητές

Λουκά Ζαχείλα, Λέκτορα Εφαρμοσμένων Μαθηματικών στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Αικατερίνη Μπίχτα, Αρχαιολόγο, επιστημονική συνεργάτιδα του ΠΣΕ Μουσειοπαιδαγωγικής Εκπαίδευσης

Επίσης, θερμές ευχαριστίες ανήκουν και στο ΠΣΕ Μουσειοπαιδαγωγικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, χωρίς την αρωγή και τη στήριξη του οποίου αυτή η εργασία δε θα ήταν εφικτό να εκπονηθεί.

Ι. Η ΖΩΗ ΤΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΒΑΦΗΣ

(Αλεξάνδρεια 29 Απριλίου 1863 - Αλεξάνδρεια 29 Απριλίου 1933)

1. Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Ενώ στην Αθήνα, μετά το 1880, μοναδικό πια σχεδόν πνευματικό κέντρο του ελληνισμού, μεσουρανεί ο Παλαμάς, ο οποίος επηρεάζει καθοριστικά την ποίηση και την πνευματική ζωή, στα ίδια χρόνια, σε μια απομονωμένη περιοχή του ελληνισμού, στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, αθόρυβα αλλά σταθερά, δημιουργεί το έργο του ένας Έλληνας ποιητής, που έμελλε αργότερα να πάρει αυτός την κεντρική θέση στη νεοελληνική ποίηση και να επηρεάσει αποφασιστικά την πορεία της ως τις μέρες μας. Ο ποιητής αυτός είναι ο **Κωνσταντίνος Καβάφης**.

εικ. 2. Η Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου

Ο **Κωνσταντίνος Καβάφης** γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1863, τελευταίος από εννέα παιδιά μιας ευκατάστατης οικογένειας (Γεώργιος, 1850 - Πέτρος, 1851 - Αριστείδης, 1853 - Ελένη, 1855 - Αλέξανδρος, 1856 - Παύλος Α, 1858 - Παύλος, 1860 - Τζών, 1861). Ο πατέρας του, **Πέτρος** Ιωάννη Καβάφης (Κωνσταντινούπολη 1814 - Αλεξάνδρεια 1870) ήταν έμπορος βαμβακιού, πλούσια αποκαταστημένος, από φαναριώτικο γένος που οι ρίζες του φαίνονται πως είναι βυζαντινές. Το όνομα Καβάφης προέρχεται από την τούρκικη λέξη που σημαίνει «παπουτσής». Η οικογένεια καταγόταν πιθανόν από τα μέρη, όπου συνορεύουν η Αρμενία και η Περσία. Η μητέρα του, **Χαρίκλεια** Φωτιάδη (Νιχώρι Κωνσταντινούπολης 1834 - Αλεξάνδρεια 1899), ήταν η μεγαλύτερη κόρη του Γεωργίου Φωτιάδη, εμπόρου διαμαντιών και μέλους μιας διακεκριμένης οικογένειας από τη Χίο που εγκαταστάθηκε στη συνέχεια στην **Κωνσταντινούπολη**.

εικ. 3. Ο Πέτρος Καβάφης, πατέρας

εικ.4. Η Χαρίκλεια Φωτιάδη-Καβάφη,
μητέρα του ποιητή

Η οικογένειά του είχε στην ιδιοκτησία της μια εταιρεία εισαγωγών - εξαγωγών (κυρίως για βαμβάκι και υφάσματα), με γραφεία στην Αλεξάνδρεια και το Λονδίνο, που υπήρξε ιδιαίτερα κερδοφόρα για κάποια χρόνια.

Ο μικρός Κωνσταντίνος ζει τα πρώτα παιδικά του χρόνια στην **Αλεξάνδρεια**, μέσα σε εξαιρετικές συνθήκες ευημερίας. Στο ισόγειο του διώροφου σπιτιού των Καβάφηδων στην αριστοκρατική οδό Σερίφ, στεγάζονταν τα γραφεία του ακμαιότατου εμπορικού οίκου «Καβάφης & Σία» (με κύριο συνέταιρο το Γεώργιο Καβάφη, θείο του ποιητή, εγκατεστημένο

εικ.5.Ο Καβάφης σε ηλικία 2 ετών

στο Λονδίνο). Η οικογένεια του Πέτρου Καβάφη διαβίωνε με χαρακτηριστική άνεση στο πρώτο και δεύτερο πάτωμα, διατηρώντας Γάλλο παιδαγωγό, Αγγλίδα τροφό, Έλληνες υπηρέτες, Ιταλό αμαξά και Αιγύπτιο θυρωρό! Όπως φαίνεται, τα τρία μεγαλύτερα αγόρια τα έστειλαν σε σχολεία στο εξωτερικό, στην Αγγλία και τη Γαλλία.

εικ.6. Η οικογένεια Καβάφη

Ύστερα από τον πρόωρο θάνατο του πατέρα, η οικογένεια Καβάφη έφυγε για την **Αγγλία**, όπου έμεινε στο Λονδίνο και το Λίβερπουλ, επτά χρόνια, από το 1872 έως το 1878. Εκεί ο μικρός Κωνσταντίνος (9 ως 15 χρονών τότε) φοίτησε σε αγγλικό σχολείο και έμαθε τόσο τέλεια την αγγλική γλώσσα, που τη χρησιμοποιούσε για τις ατομικές του σημειώσεις. Παράλληλα, μάθαινε ελληνικά και γαλλικά. Στην Αγγλία τη διαχείριση της εταιρείας ανέλαβε ο μεγαλύτερος αδερφός του ποιητή, Γεώργιος, αλλά η απειρία του οδήγησε στην πτώχευση και την οικονομική καταστροφή της οικογένειας. Έτσι το 1879 η οικογένεια επιστρέφει πάμφτωχη στην Αλεξάνδρεια.

Με το γυρισμό στην Αλεξάνδρεια ολοκληρώνει ο ποιητής και τις σπουδές του στο Εμποροπρακτικό λύκειο «**Ερμής**», στο οποίο φοιτούν και οι παιδικοί του φίλοι Μικές Ράλλης και Στέφανος Σκυλίτσης. Συγχρόνως ξεκινάει τη συγγραφή ενός ιστορικού λεξικού που θα σταματήσει στο λήμμα «**Αλέξανδρος**» ! Τα ίδια χρόνια υπάρχουν πληροφορίες ότι ο Καβάφης άρχισε να μελετά και να εργάζεται πνευματικά μόνος του, χρησιμοποιώντας βιβλία

από τις δανειστικές βιβλιοθήκες της Αλεξάνδρειας. Κατάφερε να καλύψει τα κενά των βασικών του γνώσεων και να αποκτήσει μία σημαντική πνευματική περιουσία, που θα την αξιοποιήσει στη συνέχεια της ζωής του.

2. Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Η οικογένεια θα αναγκαστεί για άλλη μία φορά να εγκαταλείψει την πατρική πόλη. Αιτία αυτή τη φορά είναι οι πολιτικές αναταραχές του 1882 και η εθνικιστική επανάσταση του Αραμπί που κατέληξαν στην αγγλική κατοχή της Αιγύπτου. Η μητέρα με τα παιδιά μετακομίζουν στην **Κωνσταντινούπολη**, στο σπίτι του πατέρα της Χαρίκλειας. Τα επόμενα τρία χρόνια είναι ιδιαίτερα σημαντικά και κρίσιμα για διαφορετικούς λόγους. Σύμφωνα με τις βιογραφικές σημειώσεις της Ρίκας Σεγκοπούλου, ο ομοσεξουαλισμός του άρχισε να εκδηλώνεται στα 1883. Παράλληλα, γνωρίζουμε ότι ο ποιητής άρχισε να εκφράζει ζωηρό ενδιαφέρον, για να ακολουθήσει πολιτική και δημοσιογραφική καριέρα.

Βέβαια, το πιο αξιοσημείωτο αυτής της περιόδου είναι το γεγονός ότι η παραμονή του στην Πόλη συμπίπτει με τις πρώτες μαρτυρημένες συστηματικές του προσπάθειες να επιδοθεί στην τέχνη του ποιητικού λόγου. Γράφει, λοιπόν, τα πρώτα του ποιήματα: δύο από αυτά είναι γραμμένα στα αγγλικά - γεγονός που μαρτυρά την εκφραστική διγλωσσία του - και ένα στα ελληνικά. Κρατάει επίσης ένα ημερολόγιο και ένα σημειωματάριο, γραμμένα και τα δύο στα αγγλικά. Το ίδιο διάστημα συμπληρώνει και τις μελέτες του πάνω στην αρχαία και μεσαιωνική ελληνική φιλολογία που τις είχε αρχίσει την εποχή που βρισκόταν ακόμη στην Αγγλία.

εικ.7. Η Αλεξάνδρεια μετά το βομβαρδισμό του 1882

Μία άλλη όψη του γλωσσομαθούς Καβάφη και ιδιαίτερα σημαντική για την εξέλιξη της ποιητικής του φυσιογνωμίας είναι η ενασχόλησή του με τη δημιουργική μετάφραση και την ποιητική διασκευή. Έτσι, επεξεργάζεται μία διασκευή του από μπαλάντα της Αγγλίδας ποιήτριας Λαίδης Βάρναδ με τίτλο «Μάταιος μάταιος έρως», η οποία θα καταλήξει στο αποκηρυγμένο έργο του «Ένας Έρως». Πάντως, από καλλιτεχνική άποψη μπορούμε να πούμε ότι οι πρώτες ποιητικές του απόπειρες είναι σαφώς επηρεασμένες από τον αθηναϊκό ρομαντισμό : **καθαρεύουσα γλώσσα, απαισιόδοξη φιλοσοφία και θεματολογία τυπική.**

3. Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ

Τον Οκτώβριο του 1885 επιστρέφει και πάλι η οικογένεια στην Αλεξάνδρεια και διαμένει στο σπίτι της οδού Ταουφήκ. Με την επιστροφή του εγκαταλείπει την αγγλική υπηκοότητα -την οποία είχε αποκτήσει ο πατέρας του το 1850 - και παίρνει την ελληνική. Αρχίζει να εργάζεται, όχι ακόμα συστηματικά, αλλάζοντας διάφορα επαγγέλματα : εργάστηκε ως δημοσιογράφος στην εφημερίδα «Τηλέγραφος» (1886) και στη συνέχεια

εργάστηκε ως μεσίτης στο Αιγυπτιακό Χρηματιστήριο Βάμβακος ως βοηθός του αδερφού του(1888). Το 1887 μετακομίζουν στην οδό Ραμλιού, όπου θα

εικ.8. Η οδός Ραμλιού στην Αλεξάνδρεια

παραμείνουν μέχρι το θάνατο της Χαρίκλειας. Το 1889 προσλήφθηκε ως άμισθος γραμματέας στην Υπηρεσία Αρδεύσεων του Υπουργείου Δημοσίων Έργων με την ελπίδα ότι θα έπαιρνε κάποτε μια θέση με μισθό. Κάτι τέτοιο δεν ήταν ολωσδιόλου ασυνήθιστο στην Αίγυπτο τα χρόνια εκείνα, και δεν πρέπει να φανταστούμε ότι δούλευε κανονικά κάθε μέρα όλο το πρωί. Ένας ανώτερος υπάλληλος σχολιάζει στην αναφορά του για τον Καβάφη: «*επιδεικνύει τόση ευφυΐα και επαγγελματική ευσυνειδησία που δεν ξέρω πως θα μπορούσε να γίνεται η δουλειά στο γραφείο χωρίς αυτόν.*» Το 1892 θα προσληφθεί ως έκτακτος έμμισθος υπάλληλος στην ίδια υπηρεσία και θα παραμείνει στη θέση αυτή για τα επόμενα 30 χρόνια.

εικ9. Το κτήριο, όπου εργαζόταν ο Καβάφης στην Αλεξάνδρεια

4. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΩΣ ΠΟΙΗΤΗ

Από το 1886 και εξής ο Καβάφης αρχίζει να ολοκληρώνει κάποια ποιήματά του και να τα δημοσιεύει. Τα πρώτα του ποιήματα, ρομαντικά στη σύλληψή τους, δε φαίνονται καθόλου επηρεασμένα από την αλλαγή του 1880 και με την απελπισία και τον φανερό εγκεφαλισμό τους, μοιάζουν να ακολουθούν τη γραμμή του Δ.Παπαρρηγόπουλου. Αλλά το 1891 εκδίδει σε ένα αυτοτελές φυλλάδιο το ποίημα «Κτίσται» που προοιωνίζει την κατοπινή εξέλιξη. Την ίδια χρονιά δημοσιεύει ένα άρθρο για την επιστροφή στην Ελλάδα των Μαρμάρων του Παρθενώνα και τα πεζά του κείμενα «Ολίγαι λέξεις περί στιχουργίας», «Ο καθηγητής Βλάκη περί της νεοελληνικής», στα οποία προβάλλονται οι κύριες αρετές του κριτικού και φιλολόγου Καβάφη : καθαρή σκέψη, λεπτές παρατηρήσεις, εκφραστική καθαρότητα και σαφήνεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια χρονιά ο ποιητής έρχεται σε επαφή με τον ευρωπαϊκό **συμβολισμό** και τον **παρνασσισμό**, κινήματα στα οποία θα μαθητεύσει για την επόμενη δεκαετία.

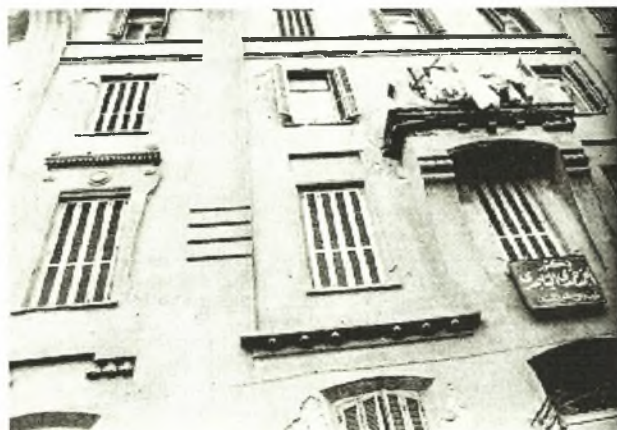
Το 1896 γράφει τα «Τείχη», ποίημα πια απόλυτα καθαφικό. Ο Καβάφης θα αποκηρύξει σχεδόν όλα αυτά τα έργα μιας δεκαετίας και δεν θα τα ενσωματώσει στην έκδοση των έργων του. Τέτοιες «εκκαθαρίσεις» θα κάνει και άλλες πολλές. Στα αμέσως επόμενα χρόνια ακολουθούν μερικά από τα διασημότερα έργα του : «Κεριά», «Πόλη», «Φωνές», «Περιμένοντας τους Βαρβάρους», «*Che fece ... il gran rifiuto*», «Πρώτο σκαλί».

εικ10. Ο Καβάφης στην Αλεξάνδρεια το 1896

Η προσωπική του ζωή κυλά ήσυχα. Κατοικεί στην αρχή με έναν αδερφό του και στη συνέχεια μόνος του, αλλά περιτριγυρισμένος από τη συμπάθεια και την εκτίμηση των αλεξανδρινών φίλων του. Το 1897 μαζί με τον αδερφό του Ιωάννη επισκέπτονται το Παρίσι και το Λονδίνο. Το 1899, ωστόσο, πεθαίνει η μητέρα του ποιητή, Χαρίκλεια. Το γεγονός αυτό επηρεάζει σημαντικά τον ψυχισμό του. Καταγράφει τη φοβερή ενοχή του, για το γεγονός ότι δεν της φερόταν πάντα πολύ καλά, αν και εκείνη είχε

προβλέπει ότι ο μόνος που θα την κλάψει μετά το θάνατό της θα είναι ο Κωνσταντίνος. Την ίδια εποχή κρατά κατάλογο όλων των οικογενειακών κειμηλίων. Ένα χρόνο αργότερα πεθαίνει πρόωρα ο αδερφός του Γιώργος. Το 1901 ταξιδεύει στην Αθήνα. Το 1902 πεθαίνει πρόωρα ο αδερφός του Αριστείδης. Ο Καβάφης καταγράφει σε ημερολόγιο την προσωπική του ζωή.

εικ.11. Το σπίτι του Καβάφη στην Αλεξάνδρεια

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μετακινήσεις και ταξίδια, γεγονός που θα μπορούσε ενδεχομένως να συνδεθεί με τη νέα καλλιτεχνική μετατόπισή του από τον παρνασισμό και τον συμβολισμό στο **ρεαλισμό**.

5. Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Το 1903 επιστρέφει στην Αθήνα, όπου γνωρίζει τον **Ξενόπουλο**, τον Έλληνα συγγραφέα που θα τον κάνει γνωστό στο ελλαδικό κοινό με το άρθρο του «**Ένας ποιητής**». Το 1907 μετακομίζει και μένει μαζί με τον αδερφό του Παύλο. Την επόμενη χρονιά ο Παύλος μετακομίζει στο Παρίσι και αφήνει μόνο του τον ποιητή στο διαμέρισμα της οδού Λέψιους. Την ίδια χρονιά ολοκληρώνει το ποίημά του «**Κρυμμένα**» που θα μείνει ανέκδοτο ως το 1968. Σε ένα ιδιόχειρο σημείωμά του με ημερομηνία 29 Ιουλίου 1908 εξομολογείται

ότι «*συγκινείται από την ομορφιά των ανθρώπων, φτωχών νέων ανθρώπων*». Το 1911 ολοκληρώνει δύο πολύ όμορφα όσο και γνωστά ποιήματά του : «**Ιθάκη**» και «**Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον**». Αποκαλεί την εποχή πριν το 1911 προκαβαφική και καταστρέφει για άλλη μια φορά πολλά ποιήματα που θεωρεί αποτυχημένα ενώ διατηρεί μερικά ποιήματα που κατά την κρίση του είναι πετυχημένα. Ταυτόχρονα, διασώζει ένα τρίτο μέρος ποιημάτων, τα κατεξοχήν ιστορικά, τα οποία ξαναδουλεύει. Τα επόμενα χρόνια αυξάνει την ποιητική του παραγωγή.

Με την αρχή του 20^{ου} αιώνα και κυρίως μετά το 1911 ο Καβάφης μπαίνει σε μία περίοδο, με χαρακτηριστικό τη διαμόρφωση της προσωπικής του έκφρασης και τη συγκρότηση της ποιητικής του περιοχής , η οποία ορίζεται από τρεις μεγάλους θεματικούς κύκλους : το φιλοσοφικό, τον ιστορικό και τον ηδονικό.

εικ.12. Ο Ε.Μ. Forster

Το 1914 γνωρίζεται στην Αλεξάνδρεια με τον **Ε.Μ.Forster**, το διάσημο συγγραφέα, ο οποίος τον σύστησε στο αγγλόφωνο αναγνωστικό κοινό και έγινε καλός του φίλος. Επίσης, γνωρίζεται και με άλλους ανθρώπους που θα προωθήσουν σημαντικά το έργο του στο ευρύ κοινό : τον Έλληνα κριτικό **Τίμο Μάλαμο**, τη συγγραφέα **Πηνελόπη Δέλτα** και τον **Αλέκο Σεγκόπουλο**. Ταυτόχρονα, δημοσιεύει πολλά από τα ερωτικά του ποιήματα.

εικ.13 Η Δέλτα και ο Μπενάκης

Το 1919 ο **Ε.Μ.Forster** δημοσιεύει ένα άρθρο για τον Καβάφη στο Λονδίνο, που αποτελεί την πρώτη παρουσίαση του καθαφικού έργου σε ένα κοινό εκτός από το ελληνικό. Την επόμενη χρονιά πεθαίνει ο αδερφός του ποιητή Πάυλος, ο οποίος ζούσε στη Γαλλία.

Το 1922 παραιτείται από τη δημόσια υπηρεσία, στην οποία εργάστηκε επί τριάντα χρόνια, με το βαθμό του υπομημητάρχη. Τα λόγια του ήταν «*Επιτέλους, ελευθερώθηκα απ' αυτό το μισητό πράγμα !*». Από τότε και στο εξής αφιερώνεται ολοκληρωτικά στη συγγραφή της ποίησης. Το 1923 ο Καβάφης γράφει τη διαθήκη του και διορίζει εκτελεστή και κύριο κληρονόμο του τον **Αλέκο Σεγκόπουλο**.

Το 1926 του απονέμεται το **παράσημο του Φοίνικος** από το δικτάτορα Πάγκαλο, γεγονός που προκαλεί πολλά αρνητικά σχόλια σε βάρος του για την αποδοχή του μεταλλίου. Ο ίδιος δηλώνει : «*Το παράσημο μου το απένειμε η Ελληνική Πολιτεία, την οποία σέβομαι και αγαπώ. Η επιστροφή του παρασήμου θα είναι προσβολή εκ μέρους μου προς την Ελληνική Πολιτείαν γι' αυτό και το κρατώ*».

Το 1927 γνωρίζεται με τη **Μαρίκα Κοτοπούλη** και το **Νίκο Καζαντζάκη**.

6. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Κ.Τ.ΚΑΒΑΦΗ

Το 1932, και μετά από αρκετά μακροχρόνια ασθένεια, οι γιατροί διέγνωσαν καρκίνο του λάρυγγα. Μεταφέρθηκε στην Αθήνα, όπου και χειρουργήθηκε στο Νοσοκομείο «Ερυθρός Σταυρός». Του έκαναν τραχειοτομία και ήταν πλέον ανίκανος να μιλήσει. Επικοινωνούσε με σύντομα σημειώματα και διαρκώς επέμενε να επιστρέψει στην Αλεξάνδρεια, πράγμα που έγινε. Όμως η υγεία του σταδιακά επιδεινώνεται.

Εικ. 14 Ιδιόχειρο σημείωμα του Καβάφη,
γραμμένο λίγες μέρες πριν το θάνατό του

Τις τελευταίες μέρες της ζωής του τις πέρασε σε ένα ελληνικό νοσοκομείο στην Αλεξάνδρεια. Εκεί, ακόμη και τις ώρες που σπάραζε από τους πόνους, παρακαλούσε την κ.Σεγκοπούλου να πάει στη βιβλιοθήκη της Δημαρχίας, για να του εξακριβώσει μερικές πληροφορίες για το ποίημα που τότε τον απασχολούσε το «**Εις τα περίχωρα της Αντιοχείας**».

Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας πήγε στο νοσοκομείο, για να τον κοινωνήσει και ο ποιητής στην αρχή αρνήθηκε να τον δει, γιατί είχαν κανονίσει την επίσκεψη χωρίς να τον ρωτήσουν. Τελικά, όμως, συγκατένευσε και κοινωνήσε με συντριβή. Ύστερα από παρατεταμένη αγωνία, πέθανε σε ηλικία 70 ετών, το πρωί του Σαββάτου 29 Απριλίου 1933, ημέρα των γενεθλίων του, σε ένα ελληνικό νοσοκομείο στην Αλεξάνδρεια, και τάφηκε την ίδια μέρα στον οικογενειακό τάφο στην Αλεξάνδρεια.

εικ.15. Το διαβατήριο του Καβάφη με δύο ημερομηνίες γέννησης (και οι δύο λανθασμένες). Ως επάγγελμα δηλώνει: ποιητής

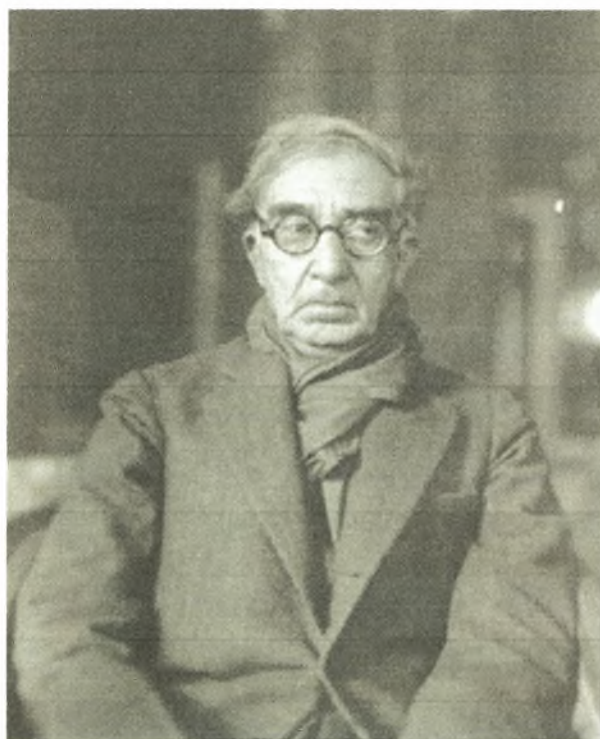
Εξωτερικά τουλάχιστον, η ζωή του Καβάφη κύλησε μοναχική «τακτοποιημένη και πεζή» και «θεαματικά και φοβερά» δεν είχε. Αξιοσημείωτες είναι ίσως ορισμένες ιδιορρυθμίες της ζωής του, όπως ότι ποτέ δεν έβαλε ηλεκτρικό ρεύμα στο σπίτι του και το φώτιζε με τα θρυλικά κεριά. Ή ότι άφησε πεθαίνοντας μικρή αλλά όχι ασήμαντη περιουσία, καθώς και ένα συναφές μνημόνιο για τις χρηματιστηριακές δραστηριότητες - κυρίως όμως ένα ποιητικό Αρχείο τακτοποιημένο με τη φροντίδα άριστου υπαλλήλου, έτοιμο να δεχτεί τους μελετητές του έργου του. Τέλος, είναι πασίγνωστη η ερωτική του ιδιαιτερότητα : τον υποπτεύονταν - και άλλοι πάλι είναι βέβαιοι - για την ομοφυλοφιλία του. Εκείνο, ωστόσο, που εντυπωσιάζει από τη ζωή του είναι ότι αφοσιώθηκε απόλυτα στο έργο του. Αυτή η προσήλωση εκφράζεται ποικιλότροπα - όπως λόγου χάρη δραματικά καταγράφεται στο ακόλουθο σημείωμα του ποιητή :

«Ένας νέος ποιητής μ' επεσκέφθηκε. Ήταν πολύ φτωχός, εξούσε από την φιλολογική του εργασία, και με φαίνονταν σαν κάπως να λυπούνταν βλέποντας το καλό σπίτι που κατοικούσα, τον δούλο μου που τον έφερε ένα καλά σερβιτό τσάι, τα ρούχα μου τα καμωμένα σε καλό ράπτη. Είπε : «Τι φρικτό πράγμα να έχει κανείς να παλεύει να βγάζει τα προς το ζην, να κυνηγάς συνδρομητάς για περιοδικό σου, αγοραστάς για βιβλίο σου».

Δεν θέλησα να τον αφήσω στην πλάνη του και τον είπα μερικά λόγια, περίπου σαν τα εξής. Δυσάρεστη και βαρειά η θέσις του - αλλά τι ακριβά που με κόστιζαν εμένα οι μικρές μου πολυτέλειες. Για να τες αποκτήσω βγήκα απ' την φυσική μου γραμμή κι έγινα ένας κυβερνητικός υπάλληλος (τι γελοίο), και ξοδιάζω και χάνω τόσες πολύτιμες ώρες την ημέρα, στες οποίες πρέπει να προστεθούν και οι ώρες καμάτου και χαυνώσεως που τες διαδέχονται. Τι ζημιά, τι ζημιά, τι προδοσία. Ενώ εκείνος ο πτωχός δεν χάνει καμιά ώρα. Είναι πάντα εκεί, πιστό και του καθήκοντος παιδί της Τέχνης.

Πόσες φορές μες στην δουλειά μου μ'έρχεται μια ωραία ιδέα, μια σπάνια εικόνα, σαν ετοιμοκαμωμένοι αιφνίδιοι στίχοι, και αναγκάζομαι να τα παραμελώ, διότι η υπηρεσία δεν αναβάλλεται. Έπειτα σαν γυρίσω σπίτι μου, σαν συνέλθω κομμάτι, γυρεύω να τ' ανακαλέσω αλλά πάνε πια. Και δικαίως. Μοιάζει σαν η Τέχνη να με λέγει «Δεν είμαι μια δούλα εγώ, για να με διώχνεις σαν έρχομαι, και να 'ρχομαι σαν θες. Είμαι η μεγαλύτερη Κερά του κόσμου. Και αν με αρνήθηκες - προδότη και ταπεινέ- για το ελεεινά σου καλό σπίτι, για τα ελεεινά σου καλά ρούχα, για την ελεεινή καλή κοινωνική σου θέση, αρκέσου μ' αυτά λοιπόν, (αλλά πού μπορείς ν' αρκεσθείς) και με τες λίγες στιγμές που όταν έρχομαι συμπίπτει να είσαι έτοιμος να με δεχθείς, βγαλμένος στην πόρτα να με περιμένεις, όπως έπρεπε να είσαι κάθε μέρα.»

εικ.16. Η τελευταία φωτογραφία του Καβάφη, 1933

ΙΙ. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

1. ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Την ιδιαίτερη αφοσίωση του Καβάφη στο έργο του αποδεικνύει και ο τρόπος, με τον οποίο παρουσίαζε στο κοινό τα ποιήματά του. Όσο ζούσε, δεν εξέδωσε ποτέ συγκεντρωμένο ολόκληρο το ποιητικό του έργο, το οποίο εξάλλου συμπλήρωνε ως την τελευταία στιγμή της ζωής του. Επίσης, ποτέ δεν πραγματοποίησε μια κανονική εμπορική έκδοση. Ακολούθησε ένα δικό του, ιδιόρρυθμο σύστημα έκδοσης και κυκλοφορίας του έργου του, το οποίο έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις και έχει αποτελέσει αφετηρία αρκετών ερευνητικών εργασιών.

Αν θέλαμε να επιχειρήσουμε μία συστηματοποίηση της περιγραφής των εκδόσεών του, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρία διαφορετικά στάδια εκδοτικής τακτικής του: τα «μονόφυλλα», τα «τεύχη» και τις «συλλογές» (θεματικές και χρονολογικές). Τα στάδια αυτά αντιπροσωπεύουν τρεις διαφορετικές περιόδους στην ιστορία της καβαφικής ποίησης.

Η μέθοδος των «**μονοφύλλων**» χρησιμοποιείται από το 1891 ως και το 1904. . Το 1904 σε ένα μικρό «**τεύχος**» διαλέγει και τυπώνει δεκατέσσερα ποιήματα, και το 1910 τα ξαναεκδίδει προσθέτοντας άλλα εφτά. Τα τεύχη αυτά, τυπωμένα σε 100 ως 200 το πολύ αντίτυπα, κυκλοφορούν ιδιωτικά. Από το 1912 τυπώνει μεμονωμένα φύλλα, που τα συναπαρτίζει μόνος του με έναν μεταλλικό συνδετήρα σε «**συλλογές**». Η συλλογή του 1912 είναι χρονολογική, ενώ το 1917 κυκλοφορεί την πρώτη θεματική «**συλλογή**» του. Τις συλλογές του τις ενεχειρίζε στους γνωστούς και φίλους ή τις έστελνε στους ενδιαφερομένους που ζητούσαν να γνωρίσουν το έργο του.

Το ότι ο Καβάφης τύπωνε στα μονόφυλλά του αύξοντα αριθμό δείχνει ότι δεν είχε υπόψη του να τα κυκλοφορεί ξεχωριστά σε συλλογές. Συχνά μάλιστα, όταν του ζητούσαν τα πιο πρόσφατα ποιήματά του, συνήθιζε να δίνει ολόκληρη τη συλλογή. Πολλές φορές τύπωνε και κυκλοφορούσε ταυτόχρονα ποιήματα με διαφορετικές παραλλαγές, για να δοκιμάσει την εντύπωση που θα έκανε η καθεμία τους. Προς το τέλος της ζωής του έδινε και ξεχωριστά μονόφυλλα για τη συμπλήρωση των συλλογών. Αυτό το έκανε, γιατί και οι φίλοι αλλά και τα ποιήματά του είχαν πολλαπλασιαστεί, ενώ ο κόπος και η σπατάλη χρόνου ήταν μεγάλη. Πολλές φορές διόρθωνε με το χέρι κάποιο στίχο ή ξανατύπωνε διορθωμένο το ποίημα και αντικαθιστούσε το παλιότερο. Όλη η διαδικασία που ακολουθούσε για τη δημοσίευση των ποιημάτων του υποδηλώνει μια αδιάκοπη επαφή του ποιητή με το έργο του και έναν εσώτατο δεσμό του δημιουργού με τα δημιουργήματά του.

Για πρώτη φορά συγκεντρωμένο ολόκληρο το σώμα της αναγνωρισμένης καβαφικής ποίησης δημοσιεύθηκε το 1935 στην Αλεξάνδρεια με επιμέλεια της Ρίκας Σεγκοπούλου σε πολυτελή έκδοση. Το έργο αποκαταστάθηκε φιλολογικά με τη δίτομη έκδοση του «Ικάρου» που επιμελήθηκε ο Γ.Π.Σαββίδης το 1963.

εικ.17

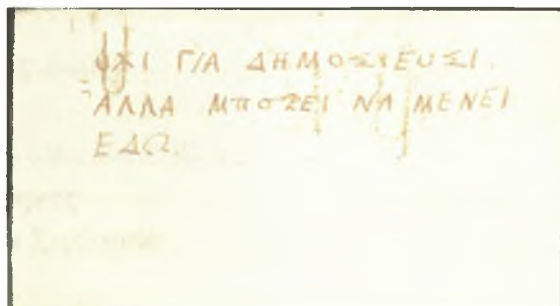
2. Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

Οι φιλόλογοι - μελετητές του Καβαφικού έργου διακρίνουν την ποίησή του σε τέσσερις κατηγορίες με βάση καθαρά εκδοτικά κριτήρια :

- α) τα «Αναγνωρισμένα»
- β) τα «Αποκηρυγμένα»
- γ) τα «Ανέκδοτα» ή «Κρυμμένα»
- δ) τα «Ατελή».

Τα «Αναγνωρισμένα» ποιήματά του είναι συνολικά 154. Πρώτο χρονολογικά είναι τα «Τείχη» του 1896 και τελευταίο το «Εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ἀντιοχείας» του 1933, της χρονιάς του θανάτου του. Τα ποιήματα είναι όλα σύντομα. Σπάνια εκτείνονται σε δεύτερη σελίδα και μόνο ένα φτάνει ως την τρίτη. Άλλα 75 ποιήματα που βρέθηκαν στο αρχείο του ή σε χέρια φίλων του παρέμειναν ανέκδοτα ως το 1968. Ο ποιητής είχε γράψει επιπλέον 27 ποιήματα που δημοσίευσε μεν ο ίδιος μεταξύ του 1886 και του 1898, αλλά στη συνέχεια τα αποκήρυξε. Μέσα στις σημειώσεις του βρέθηκαν άλλα 30 ποιήματα, τα οποία όμως δεν έχουν ολοκληρωμένη μορφή. Όλα είναι γραμμένα στην ελληνική γλώσσα με εξαίρεση λιγοστά ανέκδοτα ως το 1968.

Εκτός από τα ποιήματα ο Καβάφης έγραψε και κάποια πεζά, δοκίμια και μελέτες, μεταξύ των οποίων : «Τα Ελγίνεια Μάρμαρα», «Οι Βυζαντινοί Ποιηταί», «Το Κυπριακό Ζήτημα» κ.α.

εικ.18. Ιδιόχειρο σημείωμα του ποιητή που βρέθηκε μαζί με χειρόγρατά του

ΤΑ «ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΑ»

Άγε, ω βασιλεύ Λακεδαιμονίων
 Αιμιλιανός Μονάη, Αλεξανδρεύς, 628-655 μ.Χ.
 Αλεξανδρινοί Βασιλείς
 Αλέξανδρος Ιανναίος, και Αλεξάνδρα
 Άννα Δαλασσηνή
 Άννα Κομνηνή
 Απ' τες Εννιά
 Απιστία Χειρόγραφο
 Από την σχολήν του περιωνύμου φιλοσόφου
 Από υαλί χρωματιστό
 Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον
 Απολλώνιος ο Τυανεύς εν Ρόδω
 Αριστόβουλος
 Ας φρόντιζαν
 Βυζαντινός Αρχων, εξόριστος, στιχουργών
 Για νάρθουν —
 Για τον Αμμόνη, που πέθανε 29 ετών, στα 610
 Γκριζα
 Che fece il gran rifiuto
 Δέησις
 Δημητρίου Σωτήρος (162-150 π.Χ.)
 Διακοπή
 Δύο νέοι, 23 έως 24 ετών
 Είγε ετελεύτα
 Εικών εικοσιτριετούς νέου καμωμένη από φίλον του ομήλικα, ερασιτέχνην
 Εις Ιταλικήν παραλίαν
 Εις τα περίχωρα της Αντιοχείας
 Εις το Επίνειον
 Εκόμισα εις την Τέχνη
 Εν απογνώσει
 Εν δήμω της Μικράς Ασίας
 Εν Εσπέρα
 Εν μεγάλη Ελληνική αποικία 200 π.Χ.
 Εν Πόλει της Οσροηνής
 Εν πορεία προς την Σινώπην
 Εν Σπάρτη
 Εν τη Οδώ
 Εν τω Μηνί Αθύρ

Ένας Γέρος
 Ένας Θεός των
 Ένας νέος, της Τέχνης του Λόγου —στο 24ον έτος του
 Ενώπιον του Αγάλματος του Ενδυμίωνος
 Επέστρεψε
 Επήγα
 Επιθυμίες
 Επιτύμβιον Αντιόχου, βασιλέως Κομμαγηνής
 Έτσι πολύ ατένισα —
 Εύνοια του Αλεξάνδρου Βάλα
 Ευρίωνος Τάφος
 Ζωγραφισμένα
 Η αρρώστια του Κλείτου
 Η αρχή των
 Η Διορία του Νέρωνος
 Η Δόξα των Πτολεμαίων
 Η Δυσaréσκεια του Σελευκίδου
 Η Κηδεία του Σαρπηδόνοσ
 Η Μάχη της Μαγνησίας
 Η Πόλις Ανάγνωση
 Η Προθήκη του Καπνοπωλείου
 Η Σατραπεία Ανάγνωση
 Η Συνοδεία του Διονύσου
 Η Ψυχές των Γερόντων
 Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης
 Ηδονή Ανάγνωση
 Ήλθε για να διαβάσει —
 Ηρώδης Αττικός
 Θάλασσα του Πρωιού
 Θέατρον της Σιδώνος (400 μ.Χ.)
 Θερμοπύλες
 Θυμήσου, Σώμα...
 Ιασή Τάφος
 Ιγνατίου Τάφος
 Ιερεύς του Σεραπίου
 Ιθάκη
 Ίμενος
 Ιωνικόν
 Καισαρίων
 Κατά τες συνταγές αρχαίων Ελληνοσύρων μάγων
 Κάτω απ' το Σπίτι

Κεριά
Κίμων Λεάρχου, 22 ετών, σπουδαστής Ελληνικών γραμμάτων (εν Κυρήνη)
Λάνη Τάφος
Λυσίου Γραμματικού Τάφος
Μακρυά
Μανουήλ Κορνηνός
Μάρτιαι Ειδοί
Μεγάλη συνοδεία εξ ιερέων και λαϊκών
Μελαγχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου· ποιητού εν Κομμαγηνή· 595 μ.Χ.
Μέρες του 1896
Μέρες του 1901
Μέρες του 1903
Μέρες του 1908
Μέρες του 1909, '10, και '11
Μέσα στα καπηλειά—
Μια νύχτα
Μονοτονία
Μύρης· Αλεξάνδρεια του 340 μ.Χ.
Να μείνει
Νέοι της Σιδώνος (400 μ.Χ.)
Νόησις
Ο Βασιλεύς Δημήτριος
Ο Δαρείος
Ο Δημάρατος
Ο ήλιος του απογεύματος
Ο Θεόδοτος
Ο Ιουλιανός εν Νικομηδεία
Ο Ιουλιανός και οι Αντιοχείς
Ο Ιουλιανός, ορών ολιγωρίαν
Ο Ιωάννης Καντακουζηνός υπερισχύει
Ο καθρέπτης στην είσοδο
Ομνύει
Οροφέρνης
Όσο Μπορείς
Όταν Διεγείρονται
Ουκ έγνωσ
Ούτος Εκείνος
Παλαιόθεν Ελληνίς
Πέρασμα
Περιμένοντας τους Βαρβάρους
Πολύ Σπανίως

Πολυέλαιος
Πρέσβεις απ' την Αλεξάνδρεια
Πριν τους αλλάξει ο Χρόνος
Προς τον Αντίοχον Επιφανή
Ρωτούσε για την ποιότητα—
Σ' ένα βιβλίο παληό —
Σοφιστής απερχόμενος εκ Συρίας
Σοφοί δε Προσιόντων
Στα 200 π.Χ.
Στην Εκκλησία
Στο πληκτικό χωριό
Στον ίδιο χώρο
Στου Καφενείου την Είσοδο
Τα Άλογα του Αχιλλέως
Τα Βήματα
Τα Επικίνδυνα
Τα Παράθυρα
Τείχη
Τελειωμένα
Τέμεθος, Αντιοχεύς· 400 μ.Χ.
Τεχνουργός κρατήρων
Το Διπλανό Τραπέζι
Το 25ον έτος του βίου του
Το Πρώτο Σκαλί
Το 31 π.Χ. στην Αλεξάνδρεια
Του Μαγαζιού
Του πλοίου
Τρώες
Τυανεύς Γλύπτης
Των Εβραίων (50 μ.Χ.)
Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες
Φιλέλλην
Φωνές
Ωραία λουλούδια κι άσπρα ως ταίριαζαν πολύ

ΤΑ «ΑΠΟΚΗΡΥΓΜΕΝΑ»

Αν μ' ηγάπας

Αοιδός

[Από την *Κόλαση*, XXVI, του Dante Alighieri]

[Από την *Λάμια* του Keats]

[Από το «Αλληλουχία κατά τον Βωδελαίρον»]

[Από το *Measure for Measure* του Shakespeare]

[Από το «Sonnet to the Nile» του Keats]

[Από το «Ulysses» του Tennyson]

Βακχικόν

Εις την Σελήνην

Ελεγεία των Λουλουδιών

Ένας Έρωσ

Η Αρχαία Τραγωδία

Η Κηδεία του Σαρπηδόνοσ

Η Ψήφοσ της Αθηνάσ

Καλόσ και Κακόσ Καιρόσ

Κτίσται

Λόγοσ και Σιγή

Μάταιοσ, μάταιοσ Έρωσ

Μνήμη

Ο Θάνατοσ του Αυτοκράτοροσ Τακίτου

Ο Οιδίπουσ

Ο Οράτιοσ εν Αθήναισ

Ο Ποιητήσ και η Μούσα

Οι Ταραντίνοι διασκεδάζουν

Πλησίον παραθύρου ανοικτού

Προσ τασ Κυρίασ

Σαμ ελ Νεσίμ

Τα Βήματα των Ευμενίδων

Τα Δάκρυα των Αδελφών του Φαέθοντοσ

Τιμόλαοσ ο Συρακούσιοσ

Το Καλαμάρι

Φωναί γλυκείαι

Φωνή απ' την Θάλασσα

Ωδή και Ελεγεία των Οδών

Ώραι Μελαγχολίασ

Vulnerant omnes, ultima necat

ΤΑ «ΑΝΕΚΔΟΤΑ» Ή «ΚΡΥΜΜΕΝΑ»

Αδύνατα
Αιωνιότης
Αλληλουχία κατά τον Βωδελαίρον
Ανθοδέσμαι
Απ' το Συρτάρι
Βροχή
Γνωρίσματα
Δευτέρα Οδύσσεια
Δυνάμωσις
27 Ιουνίου 1906, 2 μ.μ.
Έμπορος Αλεξανδρεύς
Εν τω Κοιμητηρίω
Επάνοδος από την Ελλάδα
Επιτάφιον
Έπος Καρδίας
Έρωτος Άκουσμα
Έτσι
Η Γαλή
Η Επέμβασις των Θεών
Η Ναυμαχία
Η Τράπεζα του Μέλλοντος
Η Υποψία
Θεατής Δυσαρεστημένος
Θεόφιλος Παλαιολόγος
Ινδική Εικών
Κι ακούμπησα και πλάγιασα στες κλίνες των
Κρυμμένα
Κυανοί Οφθαλμοί
Λαγίδου Φιλοξενία
Λοεγκρίν
Μεγάλη Εορτή στου Σωσιβίου
Μισή Ώρα
Νομίσματα
Ο Βασιλεύς Κλαύδιος
Ο Βείζαδές προς την Ερωμένην του
Ο Γενάρης του 1904
Ο Δεκέμβρης του 1903
Ο Δεμένος Ώμος

Ο Ιουλιανός εν τοις Μυστηρίοις
Ο Σεπτέμβρης του 1903
Οι Εχθροί
Οι Μιμιάμβοι του Ηρώδου
Οι Τέσσαρες Τοίχοι της Κάμαράς μου
Όποιος απέτυχε
Όταν ο Φύλαξ Είδε το Φως
Όταν, φίλοι μου, αγαπούσα...
Πάρθεν
Πελασγική Εικών
Ποσειδωνιάται
Πριάμου Νυκτοπορία
Προ της Ιερουσαλήμ (α' & β')Πρόσθεσις
Σαλώμη
[Σπάραγμα άτιτλου ποιήματος]
Σπίτι με Κήπον
Στες Σκάλες
Στο Θέατρο
Στο Σπίτι της Ψυχής
Στρατηγού Θάνατος
Σύγχυσις
Συμείων
«Τα δ' άλλα εν Άδου τοις κάτω μυθήσομαι»
Τεχνητά Άνθη
Το Μετέπειτα
Το Νιχώρι
Το Πιόνι
Το Τέλος του Αντωνίου
Τρόμος
Τω Στεφάνω Σκυλίτση
Φυγάδες
Χαλδαϊκή Εικών
Dunya Guzeli
La Jeunesse blanche
«Nous n'osons plus chanter les roses»

ΤΑ «ΑΤΕΛΗ»

Αγέλαος
Αθανάσιος
Αντίοχος Κυζικηνός
Γένεσις Ποιήματος
Εγκατάλειψις
Έγκλημα
Η Διάσωσις του Ιουλιανού
Η Δυναστεία
Η Είδησις της Εφημερίδος
Η Ζηνοβία
Η Φωτογραφία
Hunc deorum templis
Θάταν το Οινόπνευμα
Κ' επί πάσιν ο Κυναίγειρος
Μετά το Κολύμβημα
Μηδέν περί Λακεδαιμονίων
Ο Αυτοκράτωρ Κόνων
Ο Επίσκοπος Πηγάσιος
Ο Πατριάρχης
Οι Άγιοι Επτά Παίδες
Περί τα των ξυστών άλση
Πτολεμαίος Ευεργέτης (ή Κακεργέτης)
Σαμίου Επιτάφιον
Στα Φώτα
Στην Προκυμαία
Συντροφιά από Τέσσαρες
Της ανεκδότου Ιστορίας
Τιγρανόκερτα
Του Έκτου ή του Εβδόμου αιώνας
Τύψις

3. ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ «ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΩΝ» ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Καβάφης υποδεικνύει τα ποιήματά του να κατατάσσονται σε τρεις (3) διαφορετικές κατηγορίες (ή «περιοχές») : στα «ιστορικά», τα «φιλοσοφικά» ή «διδασκτικά» και τα «ηδονικά» ή «αισθησιακά». Η διαίρεση αυτή είναι γεγονός ότι ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά είναι εξίσου σημαντικό να τονιστεί ότι αναφέρεται στην ποιητική έκφραση και όχι στο σημασιολογικό περιεχόμενο. Εξάλλου, όπως και ο ίδιος ο ποιητής είχε πει, ο καρβαφικός κόσμος είναι ενιαίος και με το να είναι ένα ποίημα στην εξωτερική του μορφή «ιστορικό» δε σημαίνει πως δεν είναι και «φιλοσοφικό» ή «αισθησιακό».

4. ΤΑ «ΙΣΤΟΡΙΚΑ» ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Αυτά που ονομάζουμε «ιστορικά» είναι ασφαλώς τα περισσότερο χαρακτηριστικά του έργου του. «Δεν υπάρχει ίσως άλλος ποιητής που να εξέφρασε τόσο έγκυρα τον ποιητικό του κόσμο με την επίμονη αυτή αναδρομή στην ιστορία»¹, αναφέρει ο Λίνος Πολίτης. Χωρίς αμφιβολία και τα ιστορικά του ποιήματα εκφράζουν τον ίδιο κόσμο που συναντούμε και στις άλλες δύο κατηγορίες ποιημάτων του. Το ιστορικό παρελθόν βοηθά όμως τον ποιητή να πετύχει, μέσα από την απόκρυψη και τη σκόπιμη συγκάλυψη, την πιο καίρια έκφραση. Κάτω από το προσωπίο της ιστορίας η φωνή του γίνεται καθαρότερη και δυνατότερη, οι σκέψεις του ξεδιπλώνονται και οι ιδέες του αποκαλύπτονται. Μέσα από ένα πραγματικό ή φανταστικό ιστορικό παρελθόν καταφέρνει ο ποιητής να γίνει επίκαιρος, σύγχρονος και άμεσος.

¹ Λ.Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1999,σελ. 231

Αν και μία ολόκληρη κατηγορία ποιημάτων του Καβάφη επονομάζονται «ιστορικά», αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός για τη φιλολογική κριτική ότι άλλα από τα ποιήματα αυτά είναι ιστορικά από όλες τις απόψεις (χρόνος, χώρος, επεισόδιο, πρόσωπα), ενώ κάποια άλλα είναι εν μέρει ιστορικά (συνήθως ως προς το χρόνο και το χώρο) και εν μέρει φανταστικά (όταν ένα ή όλα τα πρόσωπα είναι πλαστά και πλαστό είναι και το επεισόδιο). Επίσης, κάποια άλλα ιστορικά ποιήματα χρησιμοποιούνται παραβολικά και διδακτικά.

Ως αποτέλεσμα, οι σύγχρονοι μελετητές έχουν διακρίνει τα «ιστορικά» ποιήματα στις εξής υποκατηγορίες (μία διάκριση που συμβάλλει καθοριστικά στην ανάλυση και ερμηνεία του ποιητικού έργου):

ι) «Ψευδοϊστορικά» : στα ποιήματα αυτά η ιστορία χρησιμοποιείται μεταφορικά ή αλληγορικά, δηλαδή «ψεύτικα» κατά κάποιον τρόπο, αφού ο Καβάφης δεν αντιμετωπίζει σ' αυτά το ιστορικό υλικό ως ιστορικός ποιητής, αλλά ως φιλοσοφικός - διδακτικός, όπου η ιστορία δίνει τα στοιχεία μιας παραβολής. Πρόκειται δηλαδή για τα ιστορικά - φιλοσοφικά ποιήματα, όπου η ιστορία χρησιμοποιείται μεταφορικά. Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από το Γεώργιο Σεφέρη.

Ψευδοϊστορικά ποιήματα είναι και τα ακόλουθα.

(Σχόλιο : Ας σημειωθεί ότι ένας μάντης είχε προείπει στον Ιούλιο Καίσαρα να φυλάγεται την ημέρα των Μαρτίων Ειδών (15 Μαρτίου). Την ημέρα εκείνη, στα 44 π.Χ., ο σοφιστής Αρτεμίδωρος μάταια προσπάθησε να τον ειδοποιήσει για την φονική συνωμοσία του Βρούτου και του Κάσσιου.)

ΜΑΡΤΙΑΙ ΕΙΔΟΙ

Τα μεγαλεία να φοβάσαι, ω ψυχή.

Και τες φιλοδοξίες να υπερνικήσεις

αν δεν μπορείς, με δισταγμό και προφυλάξεις

να τες ακολουθείς. Κι όσο εμπροστά προβαίνεις,

τόσο εξεταστική, προσεκτική να είσαι.

Κι όταν θα φθάσεις στην ακμή σου, Καίσαρ πια

έτσι περιωνύμου ανθρώπου σχήμα όταν λάβεις,

τότε κυρίως πρόσεξε σα βγεις στον δρόμον έξω,

εξουσιαστής περίβλεπτος με συνοδεία,

αν τύχει και πλησιάσει από τον όχλο

κανένας Αρτεμίδωρος, που φέρνει γράμμα,

και λέγει βιαστικά «Διάβασε αμέσως τούτα,

είναι μεγάλα πράγματα που σ' ενδιαφέρουν»,

μη λείψεις να σταθείς · μη λείψεις ν' αναβάλεις

κάθε ομιλίαν ή δουλειά · μη λείψεις τους διαφόρους

που χαιρετούν και προσκυνούν να τους παραμερίσεις

(τους βλέπεις πιο αργά) · ας περιμένει ακόμη

κ' η Σύγκλητος αυτή, κ' ευθύς να τα γνωρίσεις

τα σοβαρά γραφόμενα του Αρτεμιδώρου.

[1911]

ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμή σ' εκείνους όπου στη ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες
δίκαιοι κ' ίσοι σ' όλες των τες πράξεις,
αλλά με λύπη κιόλας κ' ευσπλαχνία
γενναίοι οσάκις είναι πλούσιοι, κι όταν
είναι πτωχοί, πάλ' εις μικρόν γενναίοι,
πάλι συντρέχοντες όσο μπορούνε
πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες,
πλην χωρίς μίσος για τους ψευδομένους.

Και περισσότερη τιμή τους πρέπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπου)
πώς ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μήδοι επί τέλους θα διαβούνε.

[1903]

ii) «**Ιστορικοφανή**» . Ο Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος είναι ο εισηγητής αυτού του όρου, ο οποίος χρησιμοποιείται για ποιήματα, όπου έχουμε προβολή ενός η περισσοτέρων πλαστών προσώπων μέσα σε άμεσα (ή και έμμεσα) δηλωμένο ιστορικό πλαίσιο, χρονικό ή τοπικό, το οποίο χρησιμεύει συνήθως ως φόντο του φανταστικού επεισοδίου που σκηνοθετείται στο ποίημα. Ιστορικοφανή είναι και τα ακόλουθα ποιήματα :

(*Σχόλιο* : Ο τίτλος είναι φράση από το Ενύπνιον του Λουκιανού, ο οποίος λέει ότι , στα νιάτα του, προτίμησε το στάδιο των γραμμάτων, όταν ονειρεύτηκε την Παιδεία να του υπόσχεται « Αν δε τύχει και ταξιδεύσεις, ούτε στις ξένες χώρες θα είσαι άγνωστος και αφανής. Τέτοια γνωρίσματα θα σου δώσω, ώστε καθένας που θα σε βλέπει, θα κουνάει το διπλανό του και θα του λέει ΕΙΝΑΙ ΕΚΕΙΝΟΣ» .)

ΟΥΤΟΣ ΕΚΕΙΝΟΣ

Άγνωστος - ξένος μές στην Αντιόχεια - Εδεσσηνός
γράφει πολλά. Και τέλος πάντων, να, ο λίνος
ο τελευταίος έγινε. Με αυτόν ογδόντα τρία

ποιήματα εν όλω. Πλην τον ποιητή
κούρασε τόσο γράψιμο, τόση στιχοποιία,
και τόση έντασις σ' ελληνική φρασιολογία,
και τώρα τον βαραίνει πια το κάθε τι. -

Μια σκέψις όμως παρευθύς από την αθυμία
τον βγάζει - το εξαίσιον Ούτος Εκείνος,
που άλλοτε στον ύπνο του άκουσε ο Λουκιανός.

[1908]

ΕΝΑΣ ΘΕΟΣ ΤΩΝ

Όταν κανένας των περνούσεν απ' της Σελευκείας
την αγορά, περί την ώρα που βραδυάζει,
σαν υψηλός και τέλεια ωραίος έφηβος,
με την χαρά της αφθαρσίας μες στα μάτια,
με τα' αρωματισμένα μαύρα του μαλλιιά,
οι διαβάται τον εκύτταζαν
κι ο ένας τον άλλο να ρωτούσεν αν τον γνώριζε,
κι αν ήταν Έλλην της Συρίας, ή ξένος. Αλλά μερικοί,
που με περισσότερα προσοχή παρατηρούσαν,
εκαταλάμβαναν και παραμέριζαν
κ' ενώ εχάνετο κάτω απ' τες στοές,
μες στες σκιές και μέσ στα φώτα της βραδυάς,
πηγαίνοντας προς την συνοικία που την νύχτα
μονάχα ζει, με όργια και κραιπάλη,
και κάθε είδους μέθη και λαγνεΐα,
ερέμβαζαν ποιος τάχα ήταν εξ Αυτών,
και για ποιαν ύποπτην απόλαυσί του
στης Σελευκείας τους δρόμους εκατέβηκεν
απ' τα Προσκυνητά, Πάνσεπτα Δώματα.

[1917]

iii) «**Ιστοριογενή**» : τα ποιήματα αυτής της κατηγορίας είναι άμεσα συνδεδεμένα με το ιστορικό υλικό, από το οποίο γεννήθηκαν και αποτελούν ποιητικές βιώσεις συγκεκριμένων ιστορικών επεισοδίων. Σε αυτά ο χρόνος, ο χώρος, τα πρόσωπα και το επεισόδιο είναι ιστορικά μαρτυρημένα. Ο ποιητής για τη συγγραφή τους μελετάει ατελείωτες ώρες ιστορία, ερευνά το επεισόδιο που τον ενδιαφέρει και τελικά καταλήγει στη συγγραφή ενός ποιήματος, όπου η κάθε λέξη και η κάθε ιδέα ανταποκρίνεται στην ιστορική αλήθεια και ακρίβεια. Αξίζει μάλιστα, για να επικυρωθεί η παραπάνω άποψη, να παρατεθεί ένα αυτοσχόλιο του ποιητή στο αποκηρυγμένο ποίημά του «Ο θάνατος του Αυτοκράτορος Τάκιτου», στο οποίο είναι καταφαίνεται η επιστημονική μέθοδος, με την οποία έλεγχε την «ιστορικότητα» ενός «ιστοριογενούς» ποιήματος :

*«Το ποίημα « Ο θάνατος του Αυτοκράτορος Τακίτου» που εγράφηκε στα 1896 - και έκτοτε εδημοσιεύθηκε μια δύο φορές - ήταν ανάγκη να ξαναγραφεί - ως ξαναγράφηκε τον Δεκέμβριο 1906 - διότι - εκτός άλλων λόγων - η έκφρασις «μοχθηρά» ήτο, ιστορικώς, άτοπος. Μοχθηρία δεν έδειξεν η Σύγκλητος όταν εξέλεξεν τον Τάκιτον».*²

Επίσης, ο Ι.Α. Σαρεγιάννης, ο οποίος είχε την τύχη να γνωρίσει τον ποιητή και να διαμορφώσει μία σαφή άποψη γι' αυτόν από τις προσωπικές του εμπειρίες αναφέρει για το ίδιο θέμα τα εξής :

« Μια απόδειξη του σεβασμού του για την ιστορία, είχα ο ίδιος. όταν το 1929 στο Παρίσι έγραφα τα σχόλιά μου για τη «Μάχη της Μαγνησίας» του, νόμισα ότι βρήκα επί τέλους μια πολύ μικρή ιστορική ανακρίβεια και του την έγραψα.

² Το σχόλιο αυτό βρίσκεται στο Αρχείο Καβάφη (F 27)

Η μάχη της Μαγνησίας έγινε τον Δεκέμβριο. Αν υποθέσουμε ότι οι σπουδαίες ειδήσεις την εποχή εκείνη έφθαναν αρκετά γρήγορα, αφού υπήρχαν διάφορα είδη τηλεγράφου, που περιγράφει εκτενώς ο Πολύβιος, τότε η μέρα του Φιλίππου στο Καβαφικό ποίημα θα συνέπιπτε να βρίσκεται κάπου στο τέλος Δεκεμβρίου ή στις αρχές του Ιανουαρίου. Τον Δεκέμβρη όμως ή τον Γενάρη μπορούν να υπάρξουν τριαντάφυλλα στην Πέλλα της Μακεδονίας; Σαν γεωπόνος θα βεβαιώνα πως όχι · κι ο στίχος «στο τραπέζι βάλτε πολλά τριαντάφυλλα» μου φαινόταν ιστορικός ανακριβής. Ο Καβάφης μου απήντησε στο γράμμα μου «...Για το ζήτημα των λουλουδιών που με γράφεις. Είναι μέσα στην ιστορική δυνατότητα. Πρόκειται για βασιλέα διαθέτοντα πολύν πλούτον, για τον οποίον τα προφυλακτικά μέσα προς απόκτησιν των εν λόγω λουλουδιών το χειμώνα θα ήσαν εύκολα. Αλλ' ανεξαρτήτως τούτου, υπήρχε το χειμωιάτικο εξαγωγικό εμπόριον των λουλουδιών αυτών από την Αίγυπτο. Γνωρίζομεν ότι η Αίγυπτος έκαμνεν εξαγωγήν ρόδων εις την Ιταλίαν το χειμώνα. Τον 1^{ον} αιώνα μ.Χ. η Ιταλία δια τελειοτέρας καλλιέργειας έγινεν αυτάρκης και είχε δικές της *rosae hibernae* (= χειμωιάτικα τριαντάφυλλα)». ³

Παρατίθεται στη συνέχεια το συγκεκριμένο ποίημα. Καλό θα ήταν να αναφερθεί ότι ο Φίλιππος Ε΄ της Μακεδονίας είχε νικηθεί το 197 π.Χ. από τους Ρωμαίους στις Κυνός Κεφαλές της Θεσσαλίας, χωρίς να έχει τη βοήθεια του συμμάχου του Αντίοχου Γ΄ της Συρίας. Στο ποίημα περιγράφονται οι αντιδράσεις του, όταν ως προσωρινός συνεργάτης της Ρώμης, έμαθε το 190π.Χ. την πανωλεθρία του Αντίοχου στη Μαγνησία, που σήμανε την οριστική επικράτηση των Ρωμαίων στη Μεσόγειο.

³ Ι.Α.Σαρέγιαννη, Σχόλια στον Καβάφη, Ίκαρος, Αθήνα, 1964, σελ. 19

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Έχασε την παληά του ορμή, το θάρρος του.

Του κουρασμένου σώματός του, του άρρωστου

σχεδόν, θα 'χει κυρίως την φροντίδα. Κι ο επίλοιπος
βίος του θα διέλθει αμέριμνος. Αυτά ο Φίλιππος

τουλάχιστον διατείνεται. Απόψι κύβους παίζει
έχει όρεξι να διασκεδάσει. Στο τραπέζι

βάλτε πολλά τριαντάφυλλα. Τι αν στην Μαγνησία
ο Αντίοχος κατεστράφηκε. Λένε πανωλεθρία

έπεσ' επάνω στου λαμπρού στρατεύματος τα πλήθια.
Μπορεί να τα μεγάλωσαν όλα δεν θα 'ναι αλήθεια.

Είθε. Γιατί αγκαλά κ' εχθρός, ήσανε μια φυλή.
Όμως ένα «είθε» είν' αρκετό. Ίσως κιόλας πολύ.

Ο Φίλιππος την εορτή βέβαια δεν θ' αναβάλει.
Όσο κι αν στάθηκε του βίου του η κόπωση μεγάλη,

ένα καλό διατήρησεν, η μνήμη διόλου δεν του λείπει.
Θυμάται πόσο στην Συρία θρήνησαν, τι είδος λύπη

είχαν, σαν έγινε σκουπίδι η μάνα των Μακεδονία.-
Ν' αρχίσει το τραπέζι. Δούλοι τους αυλους, τη φωταψία.

ANNA KOMNHNH

Στον πρόλογο της Αλεξιάδος της Θρηνεί,
για την χηρεία της η Άννα Κομνηνή.

Εις ίλιγγον ειν' η ψυχή της. «Και
ρείθροις δακρύων» μας λέγει «περιτέγγω
τους οφθαλμούς ... Φευ των κυμάτων» της ζωής της,
«φευ των επαναστάσεων». Την καίει η οδύνη
«μέχρις οστέων και μυελών και μερισμού ψυχής.»

Όμως η αλήθεια μοιάζει που μια λύπη μόνην
καιριάν εγνώρισεν η φίλαρχη γυναίκα
έναν καϋμό βαθύ μονάχα είχε
(κι ας μην τα' ομολογεί) η αγέρωχη αυτή Γραικιά,
που δεν κατάφερε, μ' όλην την δεξιότητά της,
την Βασιλείαν ν' αποκτήσει μα την πήρε
σχεδόν μεσ' απ' τα χέρια της ο προπετής Ιωάννης.

[1920]

(Σχόλιο : Η Άννα Κομνηνή ήταν η πρωτότοκη κόρη του αυτοκράτορα Αλέξιου Α' Κομνηνού. Το 1118 προσπάθησε να σφετεριστεί τη διαδοχή του θρόνου από τον αδερφό της Ιωάννη Β' για λογαριασμό του άντρα της, Νικηφόρου Βρυέννιου του Νεοτέρου, του οποίου ο θάνατος το 1136 της στέρησε κάθε κοσμική ελπίδα. Στη συνέχεια αποσύρθηκε σε μοναστήρι, όπου έγραψε την «Αλεξιάδα», μια εκτενή βιογραφία του πατέρα της.)

5. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο Καβάφης μέσα από τα ποιήματά του εκφράζει την εποχή του. Η διαπίστωση αυτή ίσως θα παραξένευε έναν αμήτο αναγνώστη του καθαφικού έργου. Πώς είναι δυνατόν, θα αναρωτιόταν, ένα ποίημα που αναφέρεται σε πρόσωπα και γεγονότα μιας εποχής ακόμη και πριν τη γέννηση του Χριστού να αποτελεί έκφραση της εποχής του ποιητή ; Πώς είναι δυνατόν, θα συνέχιζε τη σκέψη του, μέσα από το παρελθόν να δηλώνεται ο προβληματισμός για το παρόν ; Για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά , θα ήταν σκόπιμο να αποπειραθούμε μία επαγωγική προσέγγιση του θέματος.

Ο Κ.Τ.Καβάφης έχει γράψει πολλά ιστορικά ποιήματα, τα οποία, όπως έχει ήδη σημειωθεί, αναφέρονται είτε σε πραγματικά ιστορικά γεγονότα είτε σε πλαστά, δημιουργήματα της φαντασίας του. Τα περισσότερα, λοιπόν, από αυτά είναι τοποθετημένα χρονικά σε περιόδους κρίσιμες για τον Ελληνισμό :

- στην Ελληνιστική εποχή («Ο Βασιλεύς Δημήτριος», «Η δόξα των Πτολεμαίων», «Η μάχη της Μαγνησίας» κ.α.)
- στην Ελληνορωμαϊκή («Δημητρίου Σωτήρος», «Μάρτιαι ειδοί», «Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον», «Τα βήματα», «Ο Δαρείος», «Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες» κ.α.)
- στα χρόνια της πάλης του χριστιανισμού με τον εθνισμό («Είγε ετελεύτα», «Από την σχολήν του περιωνύμου φιλοσόφου», «Ο Ιουλιανός, ορών ολιγωρίαν» κ.α.)
- και στα βυζαντινά χρόνια («Άννα Κομνηνή», «Βυζαντινός άρχων, εξόριστος, στιχουργών», «Ο Ιωάννης Καντακουζηνός υπερισχύει» κ.α.)

Η προτίμηση του αλεξαντρινού ποιητή στα ελληνιστικά χρόνια είναι εύκολο να κατανοηθεί, καθώς είναι αυτή η ιστορική περίοδος που ελληνικός πολιτισμός, η ελληνική γλώσσα και τρόπος σκέψης φτάνουν μέχρι την Ινδία και τη Βακτριανή. Ακόμη, με δεδομένο το γεγονός ότι ο ποιητής γεννήθηκε και έζησε στην Αλέξανδρεια, μια πόλη που ίδρυσε ο Αλέξανδρος, είναι μάλλον φυσικό να γοητεύεται από τα χρόνια αυτά. Μαζί με το ελληνικό στοιχείο στο έργο του Καβάφη υπάρχει πλούσιο και το ρωμαϊκό στοιχείο. Και αυτό είναι μάλλον αναμενόμενο από έναν ποιητή που, παράλληλα με τον ελληνιστικό ή αλεξαντρινό κόσμο, ασχολήθηκε ταυτόχρονα γενικότερα με τον απέραντο κόσμο της Pax Romana, δύο κόσμους που διαδέχεται ο ένας τον άλλον.

Επίσης, αν πάρει κανείς τον κατάλογο των Βυζαντινών αυτοκρατόρων από το 324 ως το 1453 και μελετήσει τα ποιήματα του Καβάφη, θα μετρήσει αρκετά ποιήματα (περίπου δεκαπέντε) με θέμα διάφορους Βυζαντινούς Αυτοκράτορες και αναφορές είτε στους ίδιους είτε σε συγγενείς τους. Εκτός από τον αυτοκράτορα Ιουλιανό (4^{ος} αιώνας), στον οποίο ο ποιητής αφιερώνει τα περισσότερα από αυτά τα ποιήματά του και ο οποίος αποτελεί τον τελευταίο πρόμαχο του εθνισμού, μία απλή αναφορά στον αυτοκράτορα Ιουστίνο Α' (6^{ος} αιώνας) και άλλη μία στο Μιχαήλ Γ' (9^{ος} αιώνας), τα υπόλοιπα ποιήματα μνημονεύουν αυτοκράτορες του 11^{ου}, 12^{ου}, 13^{ου}, 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα, δηλαδή από τα χρόνια προς το βράδισμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Είναι ευδιάκριτο, λοιπόν, ότι άλλες πολύ σημαντικές εποχές για τον ελληνισμό δεν ενέπνευσαν στον Καβάφη παρά μερικά από τα μεγάλα ποιήματα της αρχής του. Έτσι, τα ποιήματα «Απιστία» και «Ιθάκη» είναι τα μόνα με αναφορές στα ομηρικά χρόνια, ενώ η Ελλάδα του 5^{ου} αιώνα π.Χ., του χρυσού αιώνα, είναι περίπου απύουσα από το έργο του ή το πολύ προσεγγίζεται

πλαγίως διαμέσου μιας ερμηνείας μεταγενέστερης κατά έξι ή οκτώ αιώνες («Ο Δημάρατος», «Νέοι της Σιδώνος»).

Ταυτόχρονα, γεωγραφικά τοποθετούνται σε πόλεις όπως η Αλεξάνδρεια, η Αντιόχεια, η Σιδώνα, η Οσροηνή και η Κομμαγηνή, τόποι όπου ζει ένας κόσμος «ερμαφρόδιτος», όπου υπάρχει κράμα πολιτισμών και μείγμα λαών, πόλεις που λάμπουν και τρεμοσβήνουν. Χωροχρονικά, επομένως, εστιάζονται σε εποχές παρακμιακές, εποχές καμπής και ηθικής κατάπτωσης, με μεταπτώσεις και παραβάσεις. Αλλά και ο ίδιος ο ποιητής ζει σε μια εποχή κρίσης, ιδιαίτερα για τον παροικιακό ελληνισμό, κομμάτι του οποίου υπήρξε και αυτός.

Ο Eliot είχε διατυπώσει κάποτε την άποψη ότι αν μπορεί κανείς να εισδύσει στη ζωή μιας άλλης εποχής, τότε εισδύει και στη ζωή της εποχής του. Ο Καβάφης αναντίρρητα ξέρει να εισδύσει σε παλιές εποχές και να μας κάνει να αισθανθούμε σαν να έχουμε στο πλάι μας το Θεόδοτο, με «του αθλίου Πομπήιου το κεφάλι», πώς ο Φίλιππος κι «απόψε κύβους παίζει» και πως ο Δάιος και Κριτόλαος και τώρα «έπαισαν». Κάποιες φορές, μάλιστα, υπάρχει σαφής αντιστοιχία με συγκεκριμένα γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας, αλλά και όλες τις άλλες φορές οι αλληγορίες τους κλείνουν κάποιο γενικότερο νόημα και ισχύουν σε κάθε περίπτωση.

εικ. 19 Πορτρέτο του ποιητή

Στο σημείο αυτό θα ήταν καλό να επιχειρήσουμε μία «ιστορική» ανάγνωση δύο ποιημάτων του, προκειμένου να καταφανεί η σύνδεση του ποιητικού έργου με το ιστορικό γίνεσθαι της εποχής του ποιητή.

ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΧΑΪΚΗΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΠΟΛΕΜΗΣΑΝΤΕΣ

Ἄνδρείοι σεις που πολεμήσατε και πέσατ' ευκλεώς
 τους πανταχού νικήσαντας μη φοβηθέντες .
 Ἄμωμοί σεις, αν ἐπταίσαν ο Δίαιος κι ο Κριτόλαος .
 Ὄταν θα θέλουν οι Ἕλληνες να καυχηθούν,
 «Τέτοιους βγάζει το ἔθνος μας» θα λένε
 για σας. Ἐτσι θαυμάσιος θα 'ναι ο ἔπαινός σας . -

Εγράφη εν Αλεξανδρεία υπό Αχαιού
 ἔβδομον ἔτος Πτολεμαίου, Λαθύρου .

[1922]

Το ποίημα είναι ιστοριογενές. Ο τίτλος του μας παραπέμπει στην Αχαϊκή Συμπολιτεία (280 - 146 π.Χ.) που ήταν η τελευταία προσπάθεια των Ελλαδιτών να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους. Διαλύθηκε το 146, όταν οι ανάξιοι στρατηγοί της , Δίαιος και Κριτόλαος, νικήθηκαν από τους Ρωμαίους στη Σκάρφεια της Λοκρίδας και στη Λευκόπετρα της Κορίνθου. Η πρώτη χρονολογία, λοιπόν, την οποία ανιχνεύουμε στο ποίημα, είναι το 146 π.Χ.

Η δεύτερη χρονολογία δε δηλώνεται μέσα στο ίδιο το ποίημα. Βρίσκεται γραμμένη στο τέλος του και είναι η χρονολογία που ο Καβάφης συνθέτει το

ποίημα , το 1922, παραμονές της μικρασιατικής καταστροφής και του τέλους του μακραίωνου ιωνικού ελληνισμού.

Υπάρχει όμως και μία ακόμη χρονολογία, η οποία βρίσκεται στον τελευταίο στίχο του ποιήματος : «έβδομον έτος Πτολεμαίου Λαθύρου». Ο Πτολεμαίος Η' , ο επονομαζόμενος Λάθυρος, υπήρξε βασιλιάς της Αιγύπτου. Ανέβηκε στο θρόνο μαζί με τη μητέρα του Κλεοπάτρα, την οποία απομάκρυνε για να την ανακαλέσει και πάλι. Στη φάση της συμβασιλείας με τη μητέρα του παρέμεινε δέκα χρόνια. Αργότερα έλαβε μέρος και στους εμφύλιους πολέμους της Συρίας. Η εποχή του είναι περίοδος παρακμής, εξευτελισμού και τέλειης κατάπτωσης (117 - 81 π.Χ.). Είναι μία ταραγμένη εποχή κατάντιας και ραδιουργίας που κορυφώνεται με τη φυγή του Πτολεμαίου από την Αλεξάνδρεια, ενώ η Ρώμη σφίγγει τον κλοιό γύρω από το βασίλειο των Λαγιδών. Επομένως, η τρίτη χρονολογία είναι το 110 π.Χ., το έβδομο έτος της βασιλείας του Πτολεμαίου, όπου ένας φανταστικός ποιητής Αχαιός συγγράφει το επίγραμμα των παραπάνω στίχων.

Ο Αχαιός του Καβάφη δε συνθέτει το ποιήμά του μέσα στην ανεμοζάλη και στα πάθη του πολέμου. Γράφει στην Αλεξάνδρεια τριανταέξι χρόνια μετά την πτώση της Κορίνθου (146 π.Χ.) και την τελειωτική καταστροφή της Αχαικής Συμπολιτείας. Και είναι αυτή η χρονολογία (το 110 π.Χ.) που συνδέει το ιστορικό παρελθόν με το ποιητικό παρόν του ποιητή. Είναι ο συνδετικός κρίκος που ενώνει την καταστροφική ήττα του Ελληνισμού το 146 π.Χ. με την επικείμενη καταστροφή του Ελληνισμού στη Μικρασία το 1922 μ.Χ. Αυτή - το 110π.Χ. - είναι η παρούσα στιγμή του ποιητή που έγραψε το επίγραμμα και ο άνθρωπος που το έγραψε είναι ο Καβάφης, είναι ο ανώνυμος Αχαιός, είναι και οι δύο το ίδιο. Γι ' αυτό και ήδη από το 1926 ο ζωγράφος

Μ.Παπαδημητρίου είχε πει πως το ποίημα θα μπορούσε να έχει ως δεύτερο τίτλο «Η απώλεια της Ιωνίας».

εικ.20. Φωτογραφία του ποιητή

Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό είναι και το ακόλουθο απόσπασμα του νομπελίστα ποιητή μας Γεωργίου Σεφέρη ⁴ :

« Ένα λαμπρό επίγραμμα. Αυτοί οι έξι στίχοι - έχουν κάτι από το μέταλλο του Σιμωνίδη :

Άσβεστον κλέος οίδε φίλη περί πατρίδι θέντες

αμφεβάλοντο νέφος κυάνεον θανάτου-

μου έδιναν την αφορμή να θυμηθώ την τόσο αξιοπρόσεκτη ενότητα της Ελληνικής Ανθολογίας, που περιέχει, καθώς παρατηρήθηκε, την ποίηση χίλιων περίπου χρόνων και όπου, μολαταύτα, τα νεότερα ποιήματα συναρμολογούνται τόσο καλά με τα παλαιότερα, προσθέτοντας κάτι δικό τους. Ύστερα από ένα χάσμα πολλών ακόμη αιώνων, συλλογίζομουν, ο Καβάφης έρχεται να βάλει το λιθάρι του στο οικοδόμημα εκείνο. Ήταν ψυχρά

⁴ Γ.Σεφέρη «Κ.Π.Καβάφης, Θ.Σ.Έλιοτ : παράλληλοι», Αγγλοελληνική επιθεώρηση, τόμ. Γ, σελ. 33-43

λογοτεχνική η αντίδρασή μου. Ο Καβάφης δεν μ' ενδιέφερε ιδιαίτερα την εποχή εκείνη. Η κρίση μου αποσιωπούσε τους δυο τελευταίους στίχους, όπως τους αποσιωπούν οι περισσότεροι αναγνώστες. Τι χρειαζότανε αυτή η ενοχλητική ουρά ;

Εγράφη εν Αλεξανδρεία υπό Αχαιού

έβδομον έτος Πτολεμαίου, Λαθύρου

Πέρασαν τα χρόνια. Ένα βράδυ, στη συσκοτισμένη Αλεξάνδρεια, λίγες μέρες ύστερα από τη μάχη της Κρήτης, θυμήθηκα πάλι το επίγραμμα του Αχαιού. Ήτανε τραγικά επίκαιρο. Ίσως γι' αυτό, ίσως επειδή βρισκόμουνα στην πόλη των Πτολεμαίων, το ψιθύρισα ολόκληρο μαζί με τους ακροτελεύτιους κρυπτογραφικούς στίχους του. Και τότε, πρώτη φορά, συλλογίστηκα πως το ποίημα είχε γραφεί στα 1922, στις παραμονές της μικρασιατικής καταστροφής· σχεδόν ασυνείδητα τους μετάφρασα :

Εγράφη εν Αλεξανδρεία υπό Αχαιού

το έτος που το Έθνος κατεστράφη

Δεν ήτανε πια ο Καβάφης που πήγαινε να προσκολληθεί στην Ελληνική Ανθολογία, πηδώντας ένα χάσμα αιώνων . Δεν ήταν ένας τεχνουργός ψυχρών και τυχαίων παρνασσικών πορτραίτων. ήταν ένας σύγχρονός μου που βρήκε τον τρόπο να εκφράσει τα συναισθήματά του με τη μεγαλύτερη δυνατή συντομία και ένταση, κάνοντας και τον Σιμωνίδη και τα λαμπρά παλαιά επιτύμβια ν' αφήσουν τους χαλασμένους τάφους και να' ρθούν προς εμένα. Μια ζωντανή παρουσία που άγγιζε και το επίγραμμα του Σολωμού στα Ψαρά.»

ΣΤΑ 200 π.Χ.

«Αλέξανδρος Φιλίππου και οι Έλληνες πλην Λακεδαιμονίων» -

Μπορούμε κάλλιστα να φαντασθούμε
πώς θ' αδιαφόρησαν παντάπασι στην Σπάρτη
για την επιγραφήν αυτή. «Πλην Λακεδαιμονίων»,
μα φυσικά. Δεν ήσαν οι Σπαρτιάται
για να τους οδηγούν και για να τους προστάζουν
σαν πολυτίμους υπηρέτας. Άλλωστε
μια πανελλήνια εκστρατεία χωρίς
Σπαρτιάτη βασιλέα γι' αρχηγό
δεν θα τους φαίνονταν πολλής περιωπής.
Α βεβαιότατα «πλην Λακεδαιμονίων».

Είναι κι αυτή μια στάσις. Νοιώθεται.
Έτσι, πλην Λακεδαιμονίων στον Γρανικό
και στην Ισσό μετά και στην τελειωτική
την μάχη, όπου εσαρώθη ο φοβερός στρατός
που στ' Άρβηλα συγκέντρωσαν οι Πέρσαι :
που απ' τα' Άρβηλα ξεκίνησε για νίκη, κ' εσαρώθη.

Κι απ' την θαυμάσια πανελλήνιαν εκστρατεία,
την νικηφόρα, την περίλαμπρη,
την περιλάλητη, την δοξασμένη
ως άλλη δεν δοξάσθηκε καμιά,
την απaráμιλλη : βγήκαμ' εμείς
ελληνικός καινούριος κόσμος, μέγας .

Εμείς ὀι Αλεξανδρείς, οἱ Αντιοχείς,
οἱ Σελευκεῖς, κ' οἱ πολυάριθμοι
ἐπίλοιποι Ἕλληνες Αἰγύπτου καὶ Συρίας,
κ' οἱ ἐν Μηδία, κ' οἱ ἐν Περσίδι, κὶ ὅσοι ἄλλοι .
Με τες ἐκτεταμένες ἐπικράτειες,
με τὴν ποικίλην δρᾶσιν τῶν στοχαστικῶν προσαρμογῶν .
Καὶ τὴν Κοινὴν Ἑλληνικὴν Λαλίαν
ὡς μέσα σὴν Βακτριανὴν τὴν πῆγαμεν, ὡς τοὺς Ἰνδοὺς.

Για Λακεδαιμονίους να μιλούμε τώρα !

[1931]

Ένα πρόσωπο φανταστικό - ένα κάποιο πρόσωπο του ελληνιστικού κόσμου - υποτίθεται πως διαβάζει τυχαία στα 200 π.Χ., στην Αθήνα, την επιγραφή :

«Αλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων»

Αλλά για να κατανοηθεῖ καλύτερα τὸ ποίημα, θα πρέπει να σημειωθοῦν κάποια ιστορικά γεγονότα προγενέστερα του 200 π.Χ. Ὅταν οἱ Ἕλληνες μαζεύτηκαν σὴν Κόρινθο σε κοινὴ σύνοδο καὶ δώσανε τὸν Αλέξανδρο τὴν ηγεμονία τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς Ἀσίας, οἱ μόνοι που ἀρνήθηκαν να πάρουν μέρος σ' αὐτὴ ἦταν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ὑστερα, λοιπόν, ἀπὸ τὴ μάχη του Γρανικοῦ , μας λέει ο Πλούταρχος, ο Αλέξανδρος ἐστειλε στους Ἀθηναίους τριακόσιες ἀσπίδες - λάφυρα περσικά. Διέταξε ἀκόμη να γραφεί μίαν ἐπιγραφή που να λέει : «Αλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων».

Αλλά για ποιο λόγο ο ποιητής επιλέγει τη χρονολογία 200 π.Χ. Με βάση τις γνώσεις μας για την ποιητική του τέχνη και την ιστορική του έρευνα, καταλήγουμε σύντομα στο συμπέρασμα ότι η χρονολογία δεν είναι τυχαία. Σύμφωνα με τον μελετητή του έργου του Τίμο Μαλάνο⁵ ο λόγος είναι ότι η χρονολογία αυτή βρίσκεται σε μια καινούρια ακμή του ελληνισμού που σημειώνεται στα 212 - 204 π.Χ. και στην αρχή της παρακμής του (μετά την πανωλεθρία στη Μαγνησία το 190 π.Χ.).

Πολύ ενδιαφέρουσα και αποδεικτική της θέσης ότι ο Καβάφης στοχάζεται και προβληματίζεται πάνω στα γεγονότα της εποχής του, προβληματισμός που διαπνέει και το έργο του, είναι η άποψη του Γ.Π.Σαββίδη.⁶ Σύμφωνα με τα γραφόμενά του το συγκεκριμένο ποίημα πρωτογράφηκε στον Ιούνιο του 1916, δηλαδή πάνω στις μέρες του Συμμαχικού αποκλεισμού μας και στις παραμονές της Κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης. Όμως δημοσιεύτηκε το Σεπτέμβριο του 1931, στην καμπή της τετραετίας του Βενιζέλου, μετά την υπογραφή της Ελληνοτουρκικής Συνθήκης και πάνω στο κορύφωμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Γιατί άραγε, αναρωτιέται. Και συνεχίζει «μήπως γιατί στην ιστορική του αίσθηση Μήδοι και Τούρκοι, Λακεδαιμόνιοι και Ελλαδίτες, Ρωμαίοι και Αγγλογάλλοι ήταν ένα και το αυτό. Οσοδήποτε και αν υποτεθεί ότι κατά τα 15 εκείνα χρόνια το κείμενο του ποιήματος έμεινε απaráλλαχτο, ο τόνος του και οι αρμονικές του ασφαλώς αλλοιώθηκαν ριζικά μετά το 1922...».

⁵ Τ.Μαλάνος, Ο Καβάφης, εκδ. Δίφρος, 1957

⁶ Γ.Π.Σαββίδης, Εφήμερον Σπέρμα, εκδ. Ερμής, 1978

Αυτή ακριβώς η σχέση του ποιητή Καβάφη με την ιστορία, καθώς και η ιστορική του συνείδηση, έχουν απασχολήσει εκτενώς τη φιλολογική κριτική. Ο ίδιος μιλάει για «μισοϊδωμένα πρόσωπα ή γραμμές», για οράματα «μισοκρυμμένα μές στές φράσεις του».⁷ Πολλοί ωστόσο πιστεύουν ότι ο ιστορισμός του αποτελεί ένα συνειδητό μέσο μέσο απόκρυψης, ένα άλλοθι του ποιητή, για να κρυφτεί η ερωτική του ανορθοδοξία.⁸ Κάποιοι άλλοι ισχυρίζονται ότι η ιστορία «αποτελεί την ενδοχώρα της καβαφικής ποίησης, τη γόνιμη γη, όπου ο ποιητής καταθέτει τα προσωπικά του βιώματα και τις ατομικές του εμπειρίες (όχι μόνο και ούτε αποκλειστικά τις ερωτικές), περιμένοντας ύστερα, κάποτε χρόνια ολόκληρα, το αποτέλεσμα αυτής της σποράς. Αν το φυτό που βλαστήσει τον ικανοποιεί, το μπαλασμώνει σε ποίημα, διαφορετικά το ξαναθάβει».⁹ Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφερθούν οι απόψεις σημαντικών κριτικών για το συγκεκριμένο θέμα:

εικ. 21. Αλεξάνδρεια

⁷Βλ. το ποίημα «Όταν διεγείρονται», εκδ. Γ. Π. Σαββίδη, τομ.1, σελ.81

⁸Τ. Μαλάνος, *Ο ποιητής Κ.Π.Καβάφης*, 1933, Δίφρος, Αθήνα, 1957

⁹Δ.Ν.Μαρωνίτης, «Υπεροψία και Μέθη (Ο ποιητής και η Ιστορία)», *Δεκαοκτώ Κείμενα*, Κέδρος, Αθήνα, 1970, σελ. 135-154

Ο **C. M. Bowra** σε ένα δοκίμιό του που δημοσιεύτηκε στην «Αγγλοελληνική Επιθεώρηση» (τόμος Δ', σελ. 225-237) αναφέρει μεταξύ άλλων τα εξής : «Ο ποιητής χρειάζεται σύμβολα και μύθους, για να μπορέσει να δώσει συγκεκριμένη μορφή στις ακαθόριστες σκέψεις του. Αν αποφεύγει τα αφηρημένα σχήματα, επειδή είναι πολύ αόριστα και σε τελευταία ανάλυση πολύ ψεύτικα, πρέπει να έχει σύμβολα, για να μπορέσει να ολοκληρώσει το νόημά του... Ο Καβάφης τα βρήκε ... στο ελληνιστικό παρελθόν».

Ο **Αν. Καραντώνης** αναφέρει πως ο Καβάφης πραγματοποίησε την πλατωνική εντολή ο ποιητής να είναι πλάστης μύθων. Τα πιο πολλά του ποιήματα μοιάζουν με μικρούς μύθους παρμένους από ιστορικά ανέκδοτα ή περιστατικά αλλά και με μικρές ιστορίες της καθημερινής ζωής. «Μέσα σε αυτούς τους μύθους ο Καβάφης κοίταξε να κρύψει το εγώ του. Μέσα απ' αυτούς τους μύθους θέλησε να μας μιλήσει για τις συγκινήσεις του, να μας εκθέσει τους βαθύτερους, παθητικούς στοχασμούς του. Αυτοί είναι τα σύμβολά του, η μουσική του, η ποίησή του, η φιλοσοφία του. Με αυτόν τον τρόπο που βρίσκει μελετώντας την ιστορία, τους μύθους αυτούς, ή με τον τρόπο που τους κατασκευάζει σα να είναι απολύτως αληθινοί, σα να είναι γεγονότα που συνέβησαν κάποτε, με τον ιδιόρρυθμο τρόπο που μας τους παρουσιάζει, πότε με αδρές, σύντομες περιγραφές, πότε με υπαινιγμούς μόνο, και πότε εμφιλοχωρώντας σ' αυτούς προσωπικά του κριτικά ή αισθητικά ή ψυχολογικά σχόλια, μ' αυτόν τον τρόπο έδειξε ο Καβάφης το προσωπικό του ποιητικό δαιμόνιο».¹⁰

¹⁰ Α.Καραντώνη, «Νεοελληνική Λογοτεχνία. Φυσιогνωμίες», τομ. Α', σελ. 308-309, Αθήνα, 1977

Αντίθετα, ο Γ.Σεφέρης¹¹ καταθέτει μία διαφορετική άποψη λέγοντας ότι, για να εκφράσει τη συγκίνησή του ο ποιητής, πρέπει να βρει μια σκηνοθεσία καταστάσεων, ένα πλαίσιο γεγονότων, ένα μορφικό τύπο, που θα είναι όπως το πλαίσιο ενός στοχάστρου.

Ο κριτικός Κώστας Στεργιόπουλος¹² δίνει μία εξήγηση στο ιστορικό περίβλημα των καβαφικών ποιημάτων αναφερόμενος τόσο στην ηθική του ποιητή και στην αξιοπρέπειά του, όσο και στην ερωτική του ροπή, που του δημιουργεί συσπείρωση και αναστέλλει την άμεση έκφραση. Επειδή, λοιπόν, είναι ελάχιστα εκδηλωτικός από τη φύση του, καταφεύγει σε προσωπεία και τεχνάσματα.

Ο Λίνος Πολίτης επικυρώνοντας κάποιες από τις παραπάνω θέσεις υποστηρίζει ότι η απόκρυψη, το υπονοούμενο, η ιστορική συγκάλυψη στην ποίηση του Καβάφη «δεν είναι γιατί ο ερωτισμός του είναι ανορθόδοξος, ούτε, πολύ λιγότερο, γιατί φοβάται μήπως ανακαλυφθεί η αναφορά του σε γνωστά σύγχρονα γεγονότα. Είναι γιατί τα πράγματα που αποκρύπτει και που ανακαλύπτει βαθιά στον εσωτερικό του κόσμο δεν είναι από εκείνα που λέγονται με τρόπο απλό ή «κατευθείαν».¹³ Ταυτόχρονα, επισημαίνει ότι η γοητεία του ιστορικού παρελθόντος, όπως ξαναζωντανεύει με μαγικό τρόπο από την πένα του ποιητή, προσθέτει μία υποβλητική γοητεία στην ποίησή του.

¹¹ Γ.Σεφέρης, «Κ.Π.Καβάφης, Θ.Σ.Έλιοτ: παράλληλοι», *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, τόμ. Γ', σελ. 33-43

¹² Κ.Στεργιόπουλου, «Περιδιαβάζοντας», τόμ. Α', εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1999, σελ. 27-38

¹³ Λ. Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1999 σελ. 232

Ο Γ.Θέμελης σε μία μελέτη του για τον αλεξανρινό ποιητή αναφέρει μεταξύ άλλων : «Ο Καβάφης είναι ένας καθρεφτιζόμενος. Το παρελθόν, απ' όπου παίρνει τις μορφές των ποιημάτων του, είναι το καθρεφτικό βάθος όπου τοποθετεί αντικρύζοντας ο ίδιος τα πολλαπλά είδωλα του εαυτού του. Οι μορφές οι αναστημένες απ' όλες τις φάσεις του ελληνικού χρόνου, και κυριότερα από την Αλεξανδρινή, είναι άλλα τόσα είδωλα πιστά του προσώπου του . Γι' αυτό και μοιάζουν τόσο παρ' όλες τις επιφανειακές διαφορές... Τα «είδωλα» ή τα «ινδάλματα» σέρνουν μαζί και το χώρο τους. Κατά κύριο λόγο την «κάμαρη». Έπειτα έναν πιο ευρύ χώρο, ένα τμήμα της Αλεξάνδρειας, όπου έζησε ο ποιητής. ... Από τον χώρο τούτο και το χρόνο η μνήμη από το ίδιο πάθος για «αναδρομή» προχωρεί στο ευρύτερο παρελθόν της Ιστορίας, αναζητώντας κ' εκεί το ίδιο «είδωλο» σε πολλά «ινδάλματα». Η πορεία προς την Ιστορία είναι επέκταση της μνήμης, που αναζητεί σ' ένα ανάλογο παρελθόν ένα ανάλογο : οικίας περιβάλλον, κέντρων, συνοικίας.»¹⁴

Ο ίδιος ο Καβάφης καταθέτει τη δική του εξήγηση και ερμηνεία που θα μας βοηθήσει να καταλήξουμε σε ένα ασφαλές συμπέρασμα : «*Εγώ είμαι*» έλεγε στα τελευταία χρόνια της ζωής του «*ποιητής ιστορικός ποτέ μου δεν θα μπορούσα να γράψω μυθιστόρημα ή θέατρον αλλά αισθάνομαι μέσα μου 125 φωνές να με λένουν ότι θα μπορούσα να γράψω ιστορίαν*».¹⁵

¹⁴ Γ.Θέμελη «Η ποίηση του Καβάφη. Διαστάσεις και όρια», εκδόσεις Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη, 1970

¹⁵ Γ. Λεχωνίτης, Καβαφικά αυτοσχόλια, Αλεξάνδρεια, 1942

Αποτολμώντας να συνοψίσουμε καταθέτοντας τη δική μας άποψη θα ισχυριζόμασταν ότι πράγματι είναι προς έρευνα το γιατί ο Καβάφης «χρησιμοποίησε» την ιστορία στην ποίηση του αλλά αξίζει και σε αυτό το σημείο να προσέξουμε την ποιητική τέχνη, όχι μόνο δηλαδή το γιατί αλλά και το πώς του ποιητή. Ο ποιητής, λοιπόν, σκηνοθετεί μια πραγματικότητα, ένα συμπλήρωμα του ιδεατού του κόσμου, και με το κάλυμμα της ιστορίας τη μεταφέρει στο παρελθόν, δημιουργώντας ένα πλήθος προσωπεία του προσώπου του. Μάλιστα, συχνά τα προσωπεία τα μεταχειρίζεται σαν πρόσωπα με αυθύπαρκτη οντότητα.

Κωνσταντίνος Καβάφης.

Νέος, φιλόφωνος τής τρέπου, πλήρης σφρίγγου και ζωής, μί άπειρον ποιητικόν τόλμην, άνθρωπος τού κόσμου, λογογράφος, είναι εις έκ τών συμπαιθεστάτων Αλεξανδρινών φιλολόγων. Έγεννήθη εν Αλεξανδρείη όπου και διαμένει, είναι πλήρης εύρωστιας και έρωτος προς τά γραμματα, κατέγεινε δε μετά πολλής έπιμελείας εις παντοδαπές γλώσσας κ. λ. π. γινόμενος ούτω έγκυκλοπαιδικώτατος.

Τά ποιήματά του άρίστου και εκτιμώνται πολύ. Πλείστα έδημοσιεύθησαν εις διάφορα περιοδικά συγγράμματα Αθηνών ως και εν τῷ περιοδικῷ μας ὀ Κόσμος» και εν τῷ περυσινῷ ήμερολογίῳ μας. Τό ύφος του είναι μέν και σθεναρόν.

εικ.20. Φωτογραφία και βιογραφικό σημείωμα του ποιητή

Θερμοπίλες

Τριμή σ' αείκτους όπου είναι βνή των
 ώριων και φυχέρουν θερμοπίλες.
 Πολέ από τό χροίς μή κισόντες
 δικαιοί κ' ίσιοί ε όχιο τας τές πράξις,
 άλλή μὲ χύση πάχ κίχρη κ' εύσπαχιά·
 ρουαίος εσάκτι είναι σχεύητοι, κί ελαν
 εδουα πλωχοί, πάχ' είο μετρήν ρουαίσι.
 πάχι τυδρέχοιτες όσο μετρηόσι
 πένδοτε τών άχρήθια ήμυρόντιε
 πάχι χυρίε ρίσοι ρία τούι φευδομένους

Και περισσώτερη τριμή τούς άρεσει
 όλοι υφούχιστοι (και πάχι υφούχιστοι)
 πώς ό εφούχιστοι εά φουσι ότό τέχου,
 κ' ό υφούχοί έεί τέχου εά δειβούτε

εικ.23 Χειρόγραφο του ποιητή

6. ΤΑ «ΗΔΟΝΙΚΑ» Ή «ΕΡΩΤΙΚΑ» ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Η δεύτερη «περιοχή» ή κατηγορία διάκρισης των ποιημάτων είναι τα ηδονικά ή ερωτικά ή αισθησιακά ποιήματα. Για τον «ηδονισμό» του Καβάφη και για τον ανώμαλο ερωτισμό του που βρίσκεται στη βάση της κατηγορίας αυτής, αλλά και γενικά όλων των ποιημάτων του, έχει γίνει πολύς λόγος. Αυτός, όμως, ο παράνομος ερωτισμός του, ο καταδικασμένος από την κοινωνία, ο έντονος, συνεχής και βασανιστικός, αποτελεί αναμφίβολα μία κρυφή πηγή του λυρισμού του.

Βέβαια, συχνά οι κριτικοί έφτασαν στην υπερβολή ερμηνεύοντας όλα τα ποιήματα μέσα από το πρίσμα της ερωτικής ανορθοδοξίας του και της ψυχολογικής απομόνωσης και απόκρυψης που ενδεχομένως να δημιουργεί. Η νεότερη κριτική, ωστόσο, χωρίς να παραβλέπει τον ιδιότυπο ερωτισμό του ως ένα δομικό συστατικό της ποίησής του, δεν στέκεται μόνο σε αυτό αλλά επισημαίνει και άλλα στοιχεία όπως τη δραματικότητα, τον «διδασκισμό», τη σχέση με την ιστορία, την ειρωνεία κ.α.

Τα καθαρά «ερωτικά» ποιήματα δεν είναι πολλά και αρχίζουν να εμφανίζονται σε μάλλον προχωρημένη ηλικία - μετά το 1915. Βέβαια, και στα ιστορικά ποιήματα και γενικότερα στην καθαφική ποίηση υπάρχει παντού η μορφή του ωραίου έφηβου και κυρίως η αναπόληση μέσα στη μοναχική κάμαρα...

Ο ΗΛΙΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΟΣ

Την κάμαρη αυτή, πόσο καλά την ξέρω.
Τώρα νοικιάζονται κι αυτή κ' η πλαγινή
για εμπορικά γραφεία. Όλα το σπίτι έγινε
γραφεία μεσιτών, κ' εμπόρων, κ' Εταιρείες.

Α η κάμαρη αυτή, τι γνώριμη που είναι.

Κοντά στην πόρτα εδώ ήταν ο καναπές,
κ' εμπρός του ένα τουρκικό χαλί
σιμά το ράφι με δυο βάζα κίτρινα.
Δεξιά . όχι, αντικρύ, ένα ντολάπι με καθρέπτη.
Στη μέση το τραπέζι όπου έγραφε
κ' η τρεις μεγάλες ψάθινες καρέγλες.
Πλάι στο παράθυρο ήταν το κρεβάτι
που αγαπηθήκαμε τόσες φορές.

Θα βρίσκονται ακόμη τα καύμένα πουθενά.

Πλάι στο παράθυρο ήταν το κρεβάτι
ο ήλιος του απογεύματος το 'φθανε ως τα μισά.

...Απόγευμα η ώρα τέσσερες, είχαμε χωρισθεί
για μια εβδομάδα μόνο ... Αλλοίμονον,
η εβδομάς εκείνη έγινε παντοτινή.

[1919]

Η μορφή του ωραίου έφηβου είναι πολύ συχνό στοιχείο της καθαφικής ποίησης, όχι μόνο της ερωτικής αλλά και της ιστορικής. Ο ποιητής νιώθει δυνατές συγκινήσεις στη θέα ενός εφηβικού κορμιού, που τον μαγεύει και τον εκστασιάζει. Ο ερωτισμός του είναι στενά δεμένος με τη σωματική ομορφιά και γι' αυτό για πολλούς κριτικούς ο Καβάφης είναι ο πιο αισθησιακός ποιητής μας.

Αλλά οι έφηβοι του Καβάφη, έφηβοι που δεν είναι παρά εξιδανικευμένες περιπτώσεις της πραγματικότητας, έχουν κι άλλα γνωρίσματα. Ο Καβάφης στα ποιήματά του ονειροπολεί και πλάθει έφηβους όχι μονάχα ωραίους ερωτικά αλλά και στολισμένους με πνευματικά χαρίσματα. Πολλοί από αυτούς είναι ποιητές και γράφουν στίχους, άλλοι ασχολούνται με την ιστορία και την πολιτική, άλλοι είναι σοφιστές και άλλοι είναι γόνοι πλούσιων οικογενειών που έχουν αναγάγει σε τέχνη την ηδονή. Έτσι ντύνει τους εφήβους του με μεταξωτά φορέματα, τους στολίζει με λαμπρά στολίδια και τους αρωματίζει με βαριά αρωματικά.

Η αίθουσα άνοιγε στον κήπο επάνω
 κ' είχε μίαν ελαφρά ευωδία ανθέων
 που ενώνονταν με τα μυρωδικά
 των πέντε αρωματισμένων Σιδώνιων νέων.

(απόσπασμα από το ποίημα «Νέοι της Σιδώνος (400μ.Χ.)»)

Πολίτου εντίμου υιός - προ πάντων, ευειδής
 έφηβος του θεάτρου, ποικίλος αρεστός,
 ενίοτε συνθέτω εν γλώσση ελληνική
 λίαν ευτόλμους στίχους

(απόσπασμα από το ποίημα «Θέατρον της Σιδώνος (400μ.Χ.)»)

Μελετώντας την ερωτική ποίηση του Καβάφη δεν είναι δυνατόν να μην παρατηρήσουμε τον επίμονο και εμφανή έλεγχο στην έκφραση αυτών των ποιημάτων που τους ασκεί ο δημιουργός τους. Ο ίδιος ο ποιητής «λογοκρίνει» τα έργα του, γράφει συγκεκαλυμμένα, προσπαθεί σκόπιμα να αποκρύψει στοιχεία από τον αναγνώστη. Ο απίστευτος αυτός έλεγχος μπορεί να κατανοηθεί, αν αναλογισθούμε ότι ο ποιητής, γεννημένος χριστιανός και άνθρωπος του 19^{ου} αιώνα, πραγματεύεται θέματα, αισθήματα και πράξεις που είναι απαγορευμένες ή έστω αποδοκιμασμένες από την κοινωνία της εποχής του.

Η χρήση του πρώτου προσώπου «εγώ» συνδυασμένη με γραμματικές ακριβολογίες που δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία για το φύλο του αγαπημένου προσώπου υπάρχουν λιγοστές φορές στο έργο του, και καμιά φορά πριν το 1917, πριν την χρονική στιγμή δηλαδή που παρόμοιες εκφραστικές τολμηρότητες συναντώνται στη δυτική λογοτεχνία. Έως τότε ο ποιητής με συγκεκαλυμμένο τρόπο μέσα από τα ιστορικά, φιλοσοφικά ή απρόσωπα ερωτικά διοχετεύει προς τον αναγνώστη τις προσωπικές του ομολογίες, εκμυστηρεύεται τις ενδόμυχες σκέψεις του.

Σε μια απόπειρα να παρακολουθήσουμε τον ερωτισμό του ποιητή μέσα στο χρόνο και τα διάφορα στάδια που πέρασε μέχρι να ωριμάσει θα ήταν σκόπιμο να μελετήσουμε τα όσα η κριτικός Μαργαρίτα Γιουρσενάρ γράφει στο βιβλίο της «Κριτική Παρουσίαση του Κωνσταντίνου Καβάφη»¹⁶ :

«Όπως κάθε στοχαστικός άνθρωπος, ο Καβάφης ταλαντεύτηκε, όχι μόνο ως προς τον βαθμό επιδοκίμασίας των ίδιων του των πράξεων, μα και

¹⁶ Μ.Γιουρσενάρ, «Κριτική Παρουσίαση του Κωνσταντίνου Καβάφη», Μετ. Γ.Π.Σαββίδης, εκδόσεις Χατζηνικολή, 1981

στην ηθική του κρίση για τη νομιμότητά τους, και το λεξιλόγιό του διατηρεί τα ίχνη των δισταγμών που επέρασε. Μοιάζει να ξεκίνησε από αυτό που πρόθυμα θα το ονόμαζε κανείς ρομαντική αντίληψη της ομοφυλοφιλίας, από την ιδέα μιας εμπειρίας ανώμαλης, νοσηρής, που βγαίνει από τα όρια του συνήθους και του επιτρεπόμενου, μα που και γι' αυτό ακριβώς ανταμείβει με χαρές και γνώσεις μυστικές («**Τμενος**», «**Σ' ένα βιβλίο παληό**»).

Από την στάση αυτή, την επηρεασμένη ακριβώς από την κοινωνική καταπίεση, επέρασε σε μια πιο κλασική, τολμών να πω, και λιγότερο συμβατική αντίληψη του προβλήματος. Επικράτησαν οι έννοιες της ευτυχίας, της πλήρωσης, της ισχύος της ηδονής και κατέληξε να κάνει τον αισθησιασμό του κινητήριο μοχλό του έργου του («**Ρωτούσε για την ποιότητα**», «**Πέρασμα**», «**Πολύ Σπανίως**», «**Ήλθε για να διαβάσει**»).

Ορισμένα ποιήματα, μάλλον όψιμα χρονολογικώς, έχουν μάλιστα μιαν ήσυχη και ξένοιαστη ακολασία, χωρίς όμως άλλωστε να μπορεί κανείς να αποφασίσει αν σε αυτά ο καλλιτέχνης φτάνει σε πλήρη αποδέσμευση, και στην διακωμώδηση του ίδιου του δράματός του, ή αν πρόκειται απλώς για την βαθμιαία χαλάρωση ελέγχου του γέροντα.»

Αυτό που απουσιάζει από την ερωτική ποίηση του Καβάφη είναι το «εσύ». Υπάρχει το «εγώ», έστω και έμμεσα δηλωμένο, και το «εκείνος». Σε μια πρώτη ματιά μπορεί κανείς να αναρωτηθεί αν σε ολόκληρο το έργο του εμφανίζεται ο έρωτας για κάποιο ιδιαίτερο πρόσωπο ή αν απλά διαφαίνεται η ερωτική επιθυμία και μόνο. Όμως μια ανάγνωση σε βάθος θα αποκαλύψει ότι τίποτα δεν λείπει : συνάντηση και αποχωρισμός, πόθος ανεκπλήρωτος και ικανοποιημένος, τρυφερότητα και κορεσμός. Όλα αυτά είναι ό, τι απομένουν στη μνήμη.

Ο ποιητής, λοιπόν, που υπήρξε και εραστής, συλλέγει από τη μνήμη του πολύτιμες στιγμές, μνήμες αξέχαστες που τον συντροφεύουν στα χρόνια που περνούν και τις αναπολεί - ή τις ξαναζεί - μέσα από τα ποιήματά του.

ΘΥΜΗΣΟΥ, ΣΩΜΑ ...

Σώμα, θυμήσου όχι μόνο το πόσο αγαπήθηκες,
όχι μονάχα τα κρεββάτια όπου πλάγιασες,
αλλά κ' εκείνες τες επιθυμίες που για σένα
γυάλιζαν μέσ στα μάτια φανερά,
κ' έτρεμανε μες στην φωνή - και κάποιο
τυχαίον εμπόδιο τες ματαίωσε.
Τώρα που είναι όλα πια μέσα στο παρελθόν,
μοιάζει σχεδόν και στες επιθυμίες
εκείνες σαν να δόθηκες - πώς γυάλιζαν,
θυμήσου, μέσ στα μάτια που σε κύτταζαν
πώς έτρεμαν μες στην φωνή, για σε , θυμήσου, σώμα.

[1918]

7. ΤΑ «ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ» Ή «ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ» ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Η τρίτη «περιοχή» ή κατηγορία είναι τα φιλοσοφικά ή διδακτικά ή γνωμολογικά ποιήματα. Ο Ε.Π.Παπανούτσος¹⁷ χαρακτηρίζει τον Καβάφη ποιητή διδακτικό και είναι γεγονός ότι ο ποιητής τόσο με τα διδακτικά του ποιήματα όσο και με πολλά άλλα που έχουν περίβλημα ιστορικό επιχειρεί να μεταδώσει κάποιες αξίες και αρχές που ο ίδιος ακολουθούσε στη ζωή. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε κάποια συγκεκριμένα θέματα που πραγματεύεται στα φιλοσοφικά του ποιήματα και αποτελούν στοιχεία της βιοθεωρίας του. Πιο κάτω ακολουθούν τα συχνότερα θέματα που κυριαρχούν στο έργο του καθώς και κάποια ποιήματα που θα βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόησή τους :

1. Μία πρώτη κατηγορία περιέχει παραινέσεις προς τους ομοτέχνους του για την ποίηση και την αισθητική γενικά, για το πώς αντικρίζει και πώς δένεται ο ποιητής με το έργο του, για τη λύτρωση που μπορεί η ποίηση να φέρει στο δημιουργό κ.α.

...Εις σε προστρέχω, Τέχνη της Ποιήσεως,
 που κάπως ξέρεις από φάρμακα
 νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω

 Τα φάρμακά σου φέρε, Τέχνη της Ποιήσεως,
 που κάμνουνε για λίγο να μη νοιώθεται η πληγή.

(Μελαγχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου Ποιητού εν Κομμαγηνή 595μ.Χ)

¹⁷ Ε. Π. Παπανούτσος, «Ο διδακτικός Καβάφης» στο : Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός, Αθήνα, 1955

2. Σε κάποια άλλα ποιήματα πραγματεύεται το θέμα του αναπότρεπτου και του αμετάκλητου

Τείχη

Χωρίς περίσκεψιν, χωρίς χίτων, χωρίς αιώνα
μερόν κ' ύφανξί τριφύρω μου έλθισαν τείχη.

Και κάθοντες και άσχημίζοντας τείρα έδώ
Άλλο δέν σκιάθοντες τον νόον μου τείρα κούή ή τείχη.

Σιολά φράγματα παλάξ ήν να κείνω τείχον.
Α όλεο έλθισαν τα τείχη πως να μόν φράξω.

Άγχι έτι άκουσα πολέ κείτον κλειστόν ή έχον.
Άνεπαυδίλω μ' έσχεσαν από τα κείρον έξω.

εικ.24. Χειρόγραφο του ποιητή

3. Το θέμα της Μοίρας

ΜΟΝΟΤΟΝΙΑ

...Την μια μονότονην ημέραν άλλη
μονότονη, απaráλλακτη ακολουθεί. Θα γίνουν
τα ίδια πράγματα, θα ξαναγίνουν πάλι -
η όμοιες στιγμές μας βρίσκουνε και μας αφήνουν. ...

4. Το θέμα του Χρέους

ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμή σ' εκείνουν όπου στη ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες .
δίκαιοι κ' ίσοι σ' όλες των τες πράξεις,
αλλά με λύπη κιόλας κ' ευσπλαχνία *

5. Το θέμα του ανεκπλήρωτου ή του ανολοκλήρωτου

Η ΠΟΛΙΣ

Είπες . «Θα πάγω σ' άλλη γη, θα πάγω σ' άλλη θάλασσα.
Μια πόλις άλλη θα βρεθεί καλλίτερη από αυτή» .

.....

Καινούριους τόπους δεν θα βρεις, δεν θα βρεις άλλες θάλασσες.

Η πόλις θα σε ακολουθεί. Στους δρόμους θα γυρνάς

τους ίδιους. Και στες γειτονιές τες ίδιες θα γερνάς

και μες στα ίδια σπίτια αυτά θ' ασπρίζεις.

Πάντα στην πόλι αυτή θα φθάνεις. ...

6. Πολύ συχνό θέμα που διαπνέει πολλά ποιήματα του Καβάφη, ακόμη κι όταν δεν αποτελεί τον κύριο θεματικό τους άξονα είναι το θέμα της αξιοπρέπειας και της ψυχραιμης αποδοχής των γεγονότων

ΑΠΟΛΕΙΠΕΙΝ Ο ΘΕΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΝ

Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ' ακουσθεί

αόρατος θίασος να περνά

με μουσικές εξαίσιες, με φωνές -

την τύχη σου που ενδίδει πια, τα έργα σου

που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου

που βγήκαν όλα πλάνες, μη ανωφέλετα θρηνήσεις.

Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,

αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει.

Προπάντων να μη γελασθείς, μην πεις πως ήταν

ένα όνειρο, πως απατήθηκεν η ακοή σου .

μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.

Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,

σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι,

πλησίασε σταθερά προς το παράθυρο,

κι άκουσε με συγκίνησιν, αλλ' όχι

με των δειλών τα παρακάλια και παράπονα,
 ως τελευταία απόλαυσι τους ήχους,
 τα εξάισια όργανα του μυστικού θιάσου,
 κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις.

7. Το θέμα του δραματικού αισθήματος της ροής του χρόνου

Κερία

Τού μέλλοντος ή μέρες διεκοιδ' έμφορτά μου
 σε μία σειρά κεράκια άναμένα -
 χέρια, χείλα, και μικρά κεράκια.

Η αφωσμένει μέρες πίσω μένουσι,
 μία σχεδόν κενή κερίων σέλαρινον
 τα πιο κοντά φρίξουσι καλώς άπορη,
 κέρα κερία, χέρια, και χείλα.

Δέν θέλω να τα φρίξω με λυσι ή μορφή σου,
 και με λυσι το πρώτο φως των να θυμάμαι.
 Σμυρός κούλας τ' άταρτίου μου κερία.

Δέν θέλω να μείνω να μη δώ και φρίξω
 σε κήρα που ή σκληρή κερνή με κραίνουσι,
 σε κήρα που τα σβυστά κεία πηγαίνουσι.

8. Ένα άλλο πολύ συχνό θέμα της καθαφικής ποίησης είναι αυτό του διλήμματος , είτε ανάμεσα στην ηδονή και τον ασκητισμό («Τα Επικίνδυνα») είτε ανάμεσα στα υλικά οφέλη και στις πνευματικές απολαύσεις («Η Σατραπεία»)

Η ΣΑΤΡΑΠΕΙΑ

Τι συμφορά ενώ είσαι καμωμένος
για τα ωραία και μεγάλα έργα
η άδικη αυτή σου η τύχη πάντα
ενθάρρυνσι κ' επιτυχία να σε αρνείται
να σ' εμποδίζουν ευτελείς συνήθειες,
και μικροπρέπειες, κι αδιαφορίες.
Και τι φρικτή η μέρα που ενδίδεις,
(η μέρα που αφέθηκες κ'ενδίδεις),
και φεύγεις οδοιπόρος για τα Σούσα,
και πηαίνεις στον μονάρχην Αρταξέρξη
που ευνοϊκά σε βάζει στην αυλή του,
και σε προσφέρει σατραπείες και τέτοια.
Και συ τα δέχεσαι με απελπισία
αυτά τα πράγματα που δεν τα θέλεις.
Άλλα ζητεί η ψυχή σου, γι' άλλα κλαίει
τον έπαινο του Δήμου και των Σοφιστών,
τα δύσκολα και τ' ανεκτίμητα Εύγε
την Αγορά, το Θέατρο, και τους Στεφάνους.
Αυτά που θα σ' τα δώσει ο Αρταξέρξης,
αυτά που θα τα βρεις στη σατραπεία
και τι ζωή χωρίς αυτά θα κάμεις.

9. Το θέμα του ταξιδιού και μια συνηγορία υπέρ της εμπειρίας.

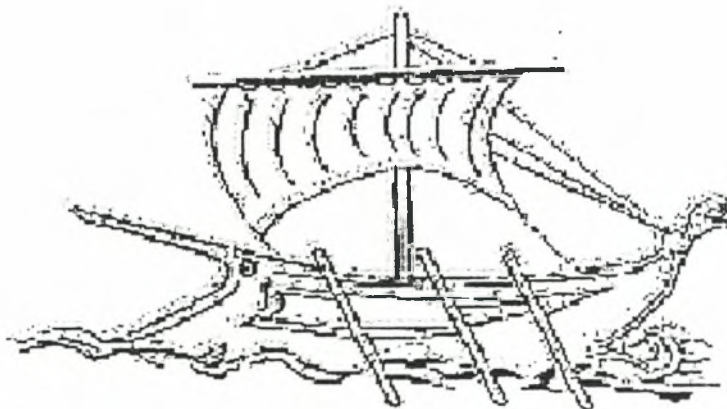
ΙΘΑΚΗ

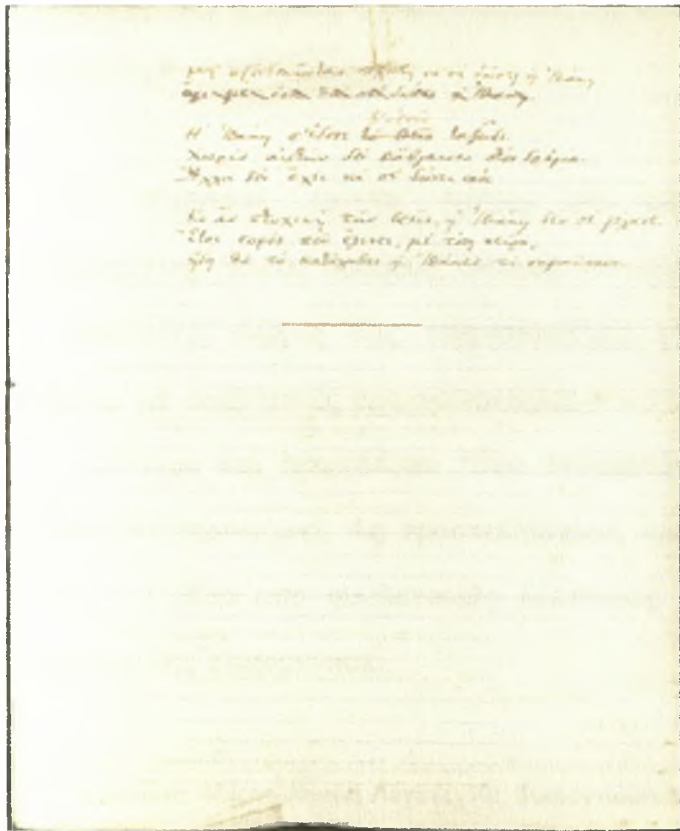
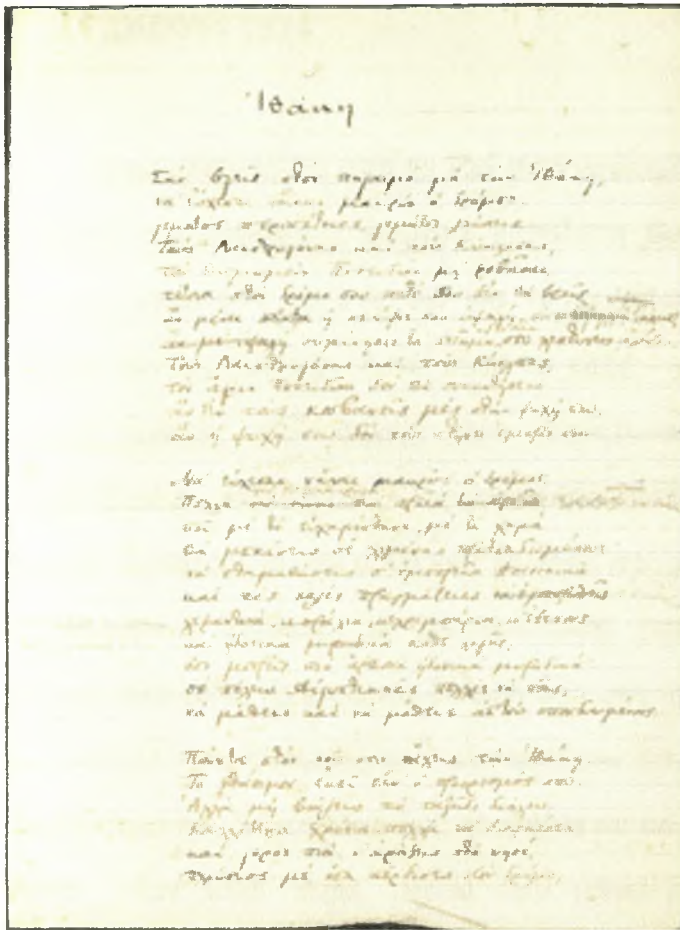
Σαν βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,
να εύχεσαι να 'ναι μακρύς ο δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες , γεμάτος γνώσεις.

.....

Πάντα στο νου σου να' χεις την Ιθάκη.
Το φθάσιμον εκεί είν' ο προορισμός σου.
Αλλά μη βιάζεις το ταξίδι διόλου.

.....

εικ.26 Χειρόγραφο του ποιητή

8. ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΚΗ

Είναι γεγονός ότι από τα 154 αναγνωρισμένα και επίσημα δημοσιευμένα ποιήματα του Καβάφη η ποιητική παράδοση έως εκείνη τη στιγμή το πολύ δέκα θα μπορούσε να ανεχθεί για τη στιχουργία, την ομοιοκαταληξία, τη γλώσσα και τις εικόνες. Αυτά είναι τα εξής : «Φωνές», «Τείχη», «Κεριά», «Ένας γέρος», «Οι ψυχές των γερόντων», «Η πόλις», «Ιωνικόν», «Πολυέλαιος», «Μακρυά», «Του μαγαζιού». Δεν υπάρχει στα ποιήματά του η γνωστή τεχνοτροπία του μουσικού λυρικού ποιήματος, η μελωδία του στίχου, τα κοσμητικά επίθετα, οι αλληπάλληλες μεταφορές, παρομοιώσεις και εικόνες, όλα αυτά τα στοιχεία δηλαδή που απολαμβάνουμε σε άλλους ποιητές της εποχής του. Κι όμως, ενώ απουσιάζουν όλα αυτά τα στοιχεία, η ποίηση είναι έντονη και διάχυτη και μας υποβάλλεται σε μεγάλο βαθμό. Γιατί τελικά η ποίηση «δεν είναι παρά εκείνο που απομένει μέσα μας σαν κεφάλαιο συγκίνησης, σαν απόκτημα παραστάσεων, ύστερα από την επικοινωνία μας με το ποίημα».¹⁸

Ο Καβάφης, λοιπόν, έφτασε στο μεγάλο ποιητικό αποτέλεσμα ακολουθώντας άλλους δρόμους. Θέλησε να απολυτρωθεί το ποίημά του από την τυραννική ανάγκη της τυποποιημένης στιχουργικής μορφής με τις στροφές, τις συμβατικές ομοιοκαταληξίες και τον τυπικό στίχο. Δημιούργησε έναν ιδιαίτερο και πρωτότυπο τύπο ποιήματος, που είναι μάλλον αρκετά δύσκολο να περιγραφεί. Ας προσπαθήσουμε, ωστόσο, να προσεγγίσουμε την Τέχνη του μέσα από συμβατικούς λεκτικούς τρόπους και τυποποιημένες εκφράσεις της στιχουργικής.

¹⁸ Α. Καραντώνη, «Νεοελληνική Λογοτεχνία, Φυσιогνωμίες», τόμος Α', εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1977, σελ.298 - 317

α. ΜΕΤΡΟ

Το μέτρο που χρησιμοποιούσε ο Καβάφης είναι ένα : ο ίαμβος. Ούτε μία εξαίρεση δεν υπάρχει στα ποιήματά του, όπου ο ποιητής θα μπορούσε να κρίνει περισσότερο σκόπιμο και να χρησιμοποιήσει κάποιο άλλο μέτρο, όπως είναι ο γρήγορος τροχιαίος ή ο θριαμβικός ανάπαιστος ή ο παθητικός αμφίβραχος. Χρησιμοποιεί πάντα και παντού μόνο τον ίαμβο, το μέτρο των δημοτικών μας τραγουδιών. Και για να «σπάσει» τη μονοτονία και την επανάληψη, να δώσει λίγη πρωτοτυπία στην αυστηρή τυπικότητά του, χωρίζει συχνά το στίχο σε δύο ημιστίχια.

Αντίθετα, στις συλλαβές του στίχου δεν κράτησε κανένα σύστημα. Όχι μόνο δεν μοιάζουν τα ποιήματά του ως προς τον αριθμό των συλλαβών, αλλά ακόμη και μέσα στο ίδιο ποίημα κανένας στίχος δεν έχει τις ίδιες συλλαβές με τον άλλον. Εκτός από δύο ποιήματα, όπου χρησιμοποιεί κανονικό δεκαπεντασύλλαβο («Κτίσται» και «Λάνη Τάφος»), ο στίχος του Καβάφη είναι ελεύθερος ως προς τον αριθμό των συλλαβών, χωρίς ωστόσο να ξαφνιάζει. Και αυτό συμβαίνει, γιατί ο ίαμβος έχει από τη φύση του μία μεγάλη τονική ελαστικότητα, ανέχεται κάθε είδους παρατονισμούς και επιτρέπει, χωρίς να ξαφνιάζει αισθητικά, να επεκταθεί ο στίχος από τις έντεκα στις δεκατρείς και μετά στις δεκαπέντε ή δεκαεπτά συλλαβές.

Οι πολυσύλλαβοι στίχοι του μοιάζουν να μην μπορούν να ελεγχθούν, κάποιοι άλλοι είναι άτμητοι - δηλαδή η τομή τους δεν συμπίπτει με το τέλος της λέξης, αλλά συμβαίνει μέσα στη λέξη ή ανάμεσα στο άρθρο και το όνομα-, άλλοι είναι παρατονισμένοι και κάποιοι άλλοι δεν εκτείνονται σε ακέραιο

ίαμβο αλλά σε μισό. Με όλα αυτά είναι ολοφάνερος στο έργο του ο φραστικός ρεαλισμός.

Και ενώ τα ποιήματά του είναι πάντα στιχουργημένα σε ιαμβικά μέτρα, με όλες τις προαναφερθείσες παρατυπίες, αποδεσμεύονται από το «στρατιωτικό περπάτημα» που επιβάλλει ο συγκεκριμένος στίχος, διατηρώντας όμως μέσα τους τη μακρινή απήχηση κάποιου ρυθμού, κάποιου τόνου συμμετρίας των τονισμένων συλλαβών. Έτσι, ο στίχος του Καβάφη έχει και τη χάρη του έμμετρου αλλά και τη φυσικότητα και ζωντάνια της πρόζας.

β. ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ

Όπως και ο στίχος έτσι και η στροφή του Καβάφη είναι συχνά ελεύθερη. Απεριόριστος ο αριθμός των συλλαβών σε ένα στίχο και απεριόριστος ο αριθμός των στίχων σε μία στροφή. Η ομοιοκαταληξία δεν αποτελεί απαραίτητο συστατικό των ποιημάτων του. Υπάρχουν ποιήματα, όπου η ρίμα απουσιάζει και άλλα που παρουσιάζουν πλουσιότατη ρίμα (43 από τα 154 αναγνωρισμένα από τον ποιητή έχουν ομοιοκαταληξία). Αναφέρονται ορισμένα ποιήματά του που διακρίνονται για την πλούσια ομοιοκαταληξία τους:

«**Ιασή Τάφος**» : πόλεως - επιπόλαιος, εμορφιά-για, Ερμή-ορμή, διαβάτη-υπερτάτη

«**Η μάχη της Μαγνησίας**» : θάρρος του-άρρηστου, επίλοιπος-Φίλιππος, παίζει-τραπέζι, πλήθια-αλήθεια, φυλή-πολύ, λείπει-λύπη

«**Το 31π.Χ.στην Αλεξάνδρεια**» : Κώμη-ακόμη, Κόμμι-κόμη, διαλαλεί-οχλοβοή-ακουσθεί, σκουντά-βροντά-ρητά-ψευτιά-νικά.

Η χρήση της ομοιοκαταληξίας από τον Καβάφη αποτελεί ακόμη ένα πρόβλημα ανοιχτό για τη νεοελληνική κριτική. Σε όσα ποιήματα επιλέγει τη χρήση της ομοιοκαταληξίας καταφέρνει να μας δώσει πλουσιότατα δείγματα. Για ποιο λόγο, όμως, ο ποιητής άλλοτε επιλέγει να δημιουργήσει ένα ποίημα που θα έχει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά της παραδοσιακής ποίησης (ένα από τα οποία και η ομοιοκαταληξία) και άλλοτε προτιμά να γράψει ένα ποίημα παντελώς απελευθερωμένο από συμβατικότητες και τυπικότητες ; Μήπως υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στις ενδιάθετες και πολλές φορές μη συνειδητές προθέσεις και διαθέσεις του ποιητή και στη συγκεκριμένη μορφή που παίρνει η ομοιοκαταληξία σε κάθε ποίημά του ;

Μιλώντας για το στίχο του Καβάφη ο **Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος** σημειώνει ανάμεσα σε άλλες σκέψεις του «Παρατήρησαν πολλοί, κι ο Άγρας ανάμεσά τους, πως η ομοιοκαταληξία είναι μια μορφή ειρωνείας του Καβάφη, χρωσιέται σε μια διάθεση παρωδίας, τόσο πλούσια, τόσο άφθονη, τόσο ευρηματική που είναι. Νομίζω πως περισσότερο από τούτο είναι μια φανταχτερή επίδειξη ικανότητας και κάτι σαν προσπάθεια δικαιολογίας της ανομοιοκατάληκτης σύνθεσης των υπόλοιπων ποιημάτων του . γιατί δυσκολεύομαι να πιστέψω πως ο Καβάφης, που τόση σημασία απόδινε στην ουσία, θα καταδεχόταν ποτέ, μόνο και μόνο για να παίξει με τους ανίδεους, να καταντήσει κωμικά ποιήματά του, καθώς η «Δέησις», «Η πόλις», με τόσο πλούσιο δραματικό περιεχόμενο».¹⁹

Ο **Τάκης Καρβέλης** στην εισήγησή του με θέμα «Η ομοιοκαταληξία στην ποίηση του Καβάφη» στο Γ΄ Συμπόσιο Ποίησης, προκειμένου να καταδείξει τη βαθύτερη λειτουργία της ομοιοκαταληξίας στην καθαφική ποίηση, αναφέρεται σε δύο ποιήματα το «Δέησις» και το «Καισαρίων».

¹⁹ Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου, Τα πρόσωπα και τα κείμενα, Δ' : Κ.Π.Καβάφης, Αθήνα, 1946

Για το πρώτο ποίημα αναφέρει τα εξής :

Δέσεις

Η τάχα τα δά φάη τας πῆρ' ἕνω καίθη. -
 ἢ ματα του ἀνθρώπου πλάσσει κι εἰσάρθει

 εἰς Παναγία μνηστὴν ἕνα ὄχιό κέει
 μὲ τὰ σὰ ζεῖφι μνηστὴν καὶ τὰν κερὶ κερὶ -
 καὶ ὄχι πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἰσεῖσι.
 εἰς ἕνα προσέχεται καὶ εἰς τὴν αὐτὴν,

 ἢ εἰς τὴν ἀποδοῦν σάβαν καὶ λυπημένην,
 ζεῖφονας πῶς εἰς θάψαι πᾶσι οἰσὸν πῶν κερὶ μνηστὴν

εικ.27. Χειρόγραφο του ποιητή

«Εκείνο, που, κατά τη γνώμη μου, εκμεταλλεύεται ο Καβάφης στο ποίημα, είναι το στοιχείο της τραγικής ειρωνείας, όπως την ξέρουμε, από τις τραγωδίες. Ο ποιητής και ο αναγνώστης ξέρουν την πραγματικότητα, που δηλώνεται από τον πρώτο κίόλας στίχο. Το ίδιο και η Παναγία. Η μόνη που

δεν ξέρει είναι η μητέρα του ναύτη - το τραγικό πρόσωπο της τραγωδίας. Αυτή την αντίφαση ανάμεσα στην πραγματικότητα και τις απατηλές ελπίδες της μητέρας, που δημιουργούν την αίσθηση του τραγικού, της τραγικής ειρωνείας, θέλει να τονίσει ο ποιητής με τη χρήση μιας ομοιοκαταληξίας τέλειας, κατά τα πρότυπα της εποχής του. Σε κάθε δίστιχο διαφαίνεται η προσπάθεια του ποιητή να τονιστεί η αντίφαση ανάμεσα στην πραγματικότητα, την απατηλή προσδοκία της μάνας και την επίγνωση αυτής της πραγματικότητας. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την πλούσια και -ίσως- επιτηδευμένη ομοιοκαταληξία, είναι απόλυτα εναρμονισμένα με τη διάθεση του ποιητή»²⁰.

Για το δεύτερο ποίημα μεταξύ άλλων αναφέρει «Στο «Καισαρίων» ο ρόλος της ομοιοκαταληξίας είναι διαφορετικός και διαρκεί όσο τη χρειάζεται ο ποιητής..... Στην πρώτη στροφική ενότητα έχουμε το πρώτο στάδιο, το εξωτερικό, της δημιουργίας του ποιήματος. Θα μεσολαβήσει, στη δεύτερη στροφική ενότητα, ένα κάποιο κενό, που στην ουσία όμως θα κυφορήσει το ποίημα. Η εποχή εδώ θα μείνει μετέωρη, όχι όμως για πολύ. Θα ξυπνήσει με τη μορφή (την ερωτική οπωσδήποτε) του Καισαρίωνα, την αόριστη γοητεία του. Αυτή την αόριστη γοητεία δεν μπορεί πια να την πιάσει η ομοιοκαταληξία. Ο ελεύθερος στίχος με βασικά γνωρίσματα την υφή του πεζού λόγου και την υποβλητικότητα του πιο αγνού λυρισμού, θα αναδυθεί αναπάντεχα και θα συνεχιστεί ως την ολοκλήρωση του ποιήματος, σε πλήρη εναρμόνιση με την εσωτερική διάθεση του ποιητή που στο «Καισαρίων» δεν είναι μονόδρομη, όπως στο «Δέησις», αλλά εν προόδω, κλιμακωτή».²¹

²⁰ Τ.Καρβέλης, Η ομοιοκαταληξία στην ποίηση του Καβάφη, Πρακτικά τρίτου συμποσίου ποίησης, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1984, σελ. 215 - 219

²¹ ό.π.

γ. ΤΙΤΛΟΙ

Οι τίτλοι στα ποιήματά του είναι σχεδόν χωρίς εξαίρεση λόγοι, επιγραφικοί. Είναι άλλοτε παρμένοι από το ποίημα - ποτέ όμως από την αρχή, αλλά πάντα από το βάθος-, άλλοτε προσθέτουν κάτι στο ποίημα - γίνονται κι αυτοί μέρος του ποιήματος - , άλλοτε δίνουν το κλειδί του νοήματος , ενώ κάποιες άλλες φορές παραμένουν αινιγματικοί.

Καταλήγοντας θα λέγαμε ότι ο Καβάφης θέλησε τον ποιητικό λόγο έμμετρο πάντα, αλλά πιο ελεύθερο να ακολουθήσει την κίνηση του αισθήματος: τις εσωτερικές χειρονομίες και στάσεις που παίρνουν μέσα μας οι ιδέες και τα συναισθήματά μας, τις ενδόμυχες κινήσεις και σκέψεις μας. Και αρωγό σε αυτή του την προσπάθεια βρήκε την παραδοσιακή στιχουργική, την οποία όμως χειρίστηκε με ελευθερία και συνέπεια.

Το συμπέρασμα από τη στιχουργία του Καβάφη είναι ότι πρόκειται για στιχουργία γενικά «αντιλυρική».²² Αυτό που τη σώζει δεν είναι τόσο ο Ίαμβος- ο φυσικότερος ανάμεσα στους ρυθμούς - αλλά το πνεύμα του φραστικού ρεαλισμού που κυριαρχεί στα ποιήματά του. Ενώ σύμφωνα με άλλους κριτικούς, η ποιητική του δύναμη βρίσκεται στην ζωντανή εκμετάλλευση παλαιών θεμάτων και εκφραστικών μέσων. Εκεί βρίσκεται η πρωτοτυπία του, και όχι στην ανακάλυψη νέων ποιητικών τρόπων. «Και η ζωή που δίνει σε όλα αυτά - έκφραση και θέμα - τον κάνουν σύγχρονο».²³

²² Τ.Άγρας, *Κριτικά* (τ.Α', Β'), εκδ.Ερμής, Αθήνα, 1981,

²³ Ν.Κάλας, «Παρατηρήσεις επάνω στο Καβαφικό έργο»

9. Η ΓΛΩΣΣΑ

Γλώσσα ενός ποιητή είναι τα συστατικά του γλωσσικού υλικού του, του λεκτικού του και, αν θέλαμε να διευρύνουμε τα στενά όρια του παραπάνω ορισμού, θα συμπληρώναμε ότι η γλώσσα ενός ποιητή δεν είναι μόνο το λεκτικό του, αλλά ο λόγος του, η σκόπιμη αφομοίωση και ενεργοποίηση του γλωσσικού υλικού. Με την ενεργοποίηση αυτή μπαίνουν σε κίνηση όλα τα στοιχεία της γλώσσας, για να εκτελέσουν την ποιητική λειτουργία. Εξάλλου, ποίηση είναι η γλώσσα στην αισθητική της λειτουργία.

Ο Καβάφης επιδεικνύει ένα έντονο ενδιαφέρον για τη γλώσσα των ποιημάτων του. Το ενδιαφέρον του αυτό γίνεται φανερό όχι μόνο από τον τρόπο που μεταχειρίστηκε τη γλώσσα αλλά και από όσα λέει γι' αυτή μέσα στο έργο του. Αρκετά από τα γραφόμενά του εμπεριέχουν τον προβληματισμό του για το συγκεκριμένο θέμα. Ωστόσο, δεν επεδίωξε να στηρίξει την ποίησή του στη γλώσσα, αλλά στη λέξη. Δεν προσπάθησε να καλλιεργήσει ή να εκμεταλλευτεί ποιητικά μια γλώσσα περιχαρακωμένη στη γραμματική της. Πάθος του ήταν η έκφραση της ουσίας με όσο το δυνατόν πιο λιτό, γυμνό και επιγραμματικό τρόπο. Αυτή η προσήλωση στην ουσία τον έκανε να πλάσσει μια ιδιόρρυθμη γλώσσα, από λέξεις της λόγιας παράδοσης και της δημοτικής. Λιτός γλωσσικά και αδογμάτιστος όσον αφορά στο γλωσσικό θέμα που ταλάνισε την ελληνική κοινωνία για δεκαετίες, χρησιμοποίησε και τις δύο γλωσσικές μας παραδόσεις, μένοντας μακριά από τον άσκοπο ποιητικό γλωσσισμό. Η γλώσσα του δεν έχει καμία σχέση με την αθηναϊκή καθιερωμένη «ποιητική» δημοτική αλλά ούτε και με την τυπική καθαρεύουσα. Θα μπορούσαμε, ίσως, να ισχυριστούμε ότι γράφει σε μία ζωντανή γλώσσα, «δημοτική», που δίνει καθαρότητα και θερμότητα στο λόγο του, ενώ οι όποιες

εκτροπές προς την καθαρεύουσα είναι μάλλον ηθελημένες και σκόπιμες, για να προσθέτουν το πεζολογικό και ρεαλιστικό στοιχείο στην ποίησή του. Αλλά εκείνο το στοιχείο που δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει είναι ότι τα ποιήματά του είναι γραμμένα στο περιφερειακό ιδίωμα των Ελλήνων της Αιγύπτου, σε μία γλώσσα δηλαδή που έχει πολλές διαφορές από τη γλώσσα των Ελλήνων της μητροπολιτικής Ελλάδας.

Ένα καίριο σημείο της ποιητικής συνείδησης του Καβάφη απέναντι στη γλώσσα είναι η προσήλωση και η επικέντρωση του ενδιαφέροντός του στη λέξη. Για το πόσο ο Καβάφης επικεντρώνεται στη λέξη και της επιφυλάσσει μία ιδιαίτερη φροντίδα υπάρχουν διάφορες ενδείξεις. Μία από αυτές είναι ότι παίρνει από το σώμα του ποιήματος μία λέξη ή φράση και να τη βάζει ως τίτλο, χωρίς να αποκλείεται ότι αυτή ακριβώς η μεμονωμένη λέξη στάθηκε η αφορμή για τη δημιουργία του ποιήματος π.χ. «Φωνές», «Κεριά», «Ένας Γέρος», «Όσο Μπορείς», «Τα βήματα», «Ούτος Εκείνος», «Επέστρεφε», «Πάρθεν» κ.α. Άλλες φορές πάλι η λέξη ή η φράση είναι ελαφρά παραλλαγμένη π.χ. «Το Πρώτο Σκαλί», «Διακοπή», «Νόησις», «Περιμένοντας τους Βαρβάρους», «Ζωγραφισμένα», «Του Μαγαζιού» κ.α.

Ένας άλλος τρόπος προβολής και αξιοποίησης των λέξεων είναι η επανάληψη μέσα στο ίδιο το ποίημα. Η επαναλαμβανόμενη λέξη μπορεί να είναι μία από τις κοινότερες, όπως το ρήμα «είναι», αλλά πάνω του να είναι χτισμένο ολόκληρο το ποίημα, ή να είναι κάτι ασήμαντο όπως το «και σαν» ή το «κι όλο» («Κι όλο ήρχονταν για να μιλήσει · κι όλο εδίσταζε/ Κι όλο άρχιζε να λέγει · κι όλο σταματούσε»)

Πολλές φορές ο αλεξαντρινός ποιητής ενσωματώνει παραπομπές στα ποιήματά του. Από αυτές παίρνει μια ή δυο λέξεις, τις επαναλαμβάνει ή τις

σχολιάζει και βγάζοντάς τις από το λεκτικό τους περιβάλλον, τις ανεξαρτητοποιεί. Άλλοτε πάλι διχοτομεί μία φράση, τη σπάει σε δύο ή τρία κομμάτια και αξιοποιεί φραστικά το κάθε κομμάτι, προκειμένου να το τονίσει και να δώσει έμφαση, όπου κρίνει. Σε άλλες περιπτώσεις, αντί για διχοτόμηση, διακόπτει το λόγο του και παρεμβάλλει μια λέξη ή μια φράση, προσθέτοντας έτσι βάρος στη λέξη που προηγείται ή στη λέξη που έπεται.

Ένας άλλος τρόπος φωτισμού των λέξεων είναι με την ετυμολογική τους επισήμανση. Στις πιο απλές περιπτώσεις, πρόκειται για ξεκάθαρα παράγωγα («είχα τα χείλη/ τα ηδονικά και ρόδινα της μέθης-/ τα ρόδινα μιας τέτοιας μέθης, που και τώρα/ που γράφω ... / ... μεθώ ξανά»), ενώ σε κάποιες άλλες η ετυμολογική επισήμανση είναι δυσδιάκριτη (στο ποίημα «Θυμήσου, Σώμα» η αντιπαράθεση του ονόματος «επιθυμία» και του ρήματος «θυμούμαι» δείχνει ότι ο Καβάφης φέρνει στο προσκήνιο την κοινή τους ρίζα «θυμός»).²⁴

Τη φροντίδα του, όμως, ο ποιητής για τη λέξη την εκδηλώνει με τη χρήση συνωνύμων. Δεν υπάρχει σχεδόν κανένα ποίημα που να μην περιέχει κάποιον τύπο συνωνυμίας. Τα συνώνυμα, στην καθημερινή επικοινωνιακή λειτουργία της γλώσσας, συνήθως χρησιμοποιούνται, για να διασαφηνίσουν ή να συμπληρώσουν μία λέξη που προηγήθηκε. Στην ποιητική λειτουργία της γλώσσας τα πράγματα είναι πιο σύνθετα. Ο ποιητής ποτέ δε χρησιμοποιεί συνώνυμες λέξεις τυχαία, και πολύ περισσότερο ο Καβάφης, που έχει πάθος με την ακρίβεια των λέξεων (βλ. πηγή 24).

²⁴ Π.Κολακλίδης, «Η Γλώσσα του Καβάφη», Πρακτικά Τρίτου Συμποσίου Ποίησης, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1984, σελ. 119 - 146

Πολύ συχνά στην ποίησή του είναι και τα συντακτικά τολμήματα, οι ασυνταξίες, όπου κρίνει ότι η αισθητική πρέπει να έχει το προβάδισμα έναντι της σύνταξης. Ένα άλλο στοιχείο αιφνιδιασμού μας είναι το γεγονός ότι ένα πλούσιο στρώμα της φρασεολογίας του Καβάφη είναι παρμένο από τον προφορικό λόγο, από ιδιωματικές εκφράσεις της καθημερινής ομιλίας, με αποτέλεσμα τη μείξη γραπτού και προφορικού λόγου και τη δημιουργία μίας πρωτότυπης πολυφωνίας. Ταυτόχρονα, πραγματοποιεί και μείξη δημοτικής και καθαρεύουσας, καθώς λέξεις και εκφράσεις από τη δημοτική και την καθαρεύουσα συμβαδίζουν, αλληλοσυμπληρώνονται ή έρχονται σε αντίθεση μέσα στο ίδιο το ποίημα, για λόγους που αναφέρθηκαν στην αρχή του κεφαλαίου.

Πολύς λόγος έχει γίνει και για την ειρωνεία στην ποίηση του Καβάφη. Το βασικό χαρακτηριστικό της ειρωνείας κάθε είδους είναι μία αντίθεση ανάμεσα σε ένα φαινόμενο και μία πραγματικότητα. Το μεγαλύτερο μέρος του έργου του Καβάφη έχει οικοδομηθεί πάνω σε τέτοιες αντιθέσεις, με αποτέλεσμα να είναι διάχυτη σε αυτό η ειρωνεία. Πολλοί κριτικοί έχουν μιλήσει για «ειρωνική γλώσσα» εννοώντας το είδος της έκφρασης που δημιουργεί το χώνεμα της λεκτικής ειρωνείας με τη δραματική ειρωνεία. Με τη λεκτική ειρωνεία ο Καβάφης υποβάλλει νοήματα και ιδέες που δεν βρίσκονται στις λέξεις του και συχνά έρχονται σε αντίθεση με όσα σε ένα πρώτο επίπεδο προβάλλει. Με τη δραματική ειρωνεία πάλι, δημιουργεί καταστάσεις, όπου ανατρέπεται η επιφανειακή όψη των πραγμάτων και η ιδέα των ηρώων για την πραγματικότητα αποδεικνύεται εσφαλμένη και τραγική αυταπάτη. Μέσα από τις δύο αυτές μορφές ειρωνείας καταφέρνει ο ποιητής να προκαλέσει συγκίνηση, προβληματισμό και υποβλητική ατμόσφαιρα.

Συμπερασματικά, ο Καβάφης συγκροτεί αυστηρά λογικά τα ποιήματά του, αξιοποιεί το συντακτικό, για να προσδώσει πεζολογικό χαρακτήρα στην ποίησή του και αναδεικνύει ως κατεξοχήν άξονα του έργου του τη λέξη. Η ποίησή του είναι πολυφωνική, καθώς οι διάφορες φωνές δεν χάνουν την υπόστασή τους αλλά διατηρούν την αυτονομία τους και την ισοτιμία τους. Με την πολυφωνικότητα αυτή και σε συνδυασμό με διάφορα τεχνάσματα που προαναφέρθηκαν επιτυγχάνει χωρίς πολλά λόγια και υπερβολές, να εκφράζει απλά, και συχνά επιγραμματικά, όσα θέλει να πει, μένοντας πιστός στην ουσία των πραγμάτων.

εικ. 28. Χειρόγραφο του ποιητή

10. Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Ο Καβάφης γεννήθηκε, έζησε και πέθανε στην Αλεξάνδρεια, μία πόλη της ελληνικής παροικίας του εξωτερικού. Ο ελληνισμός της πόλης αυτής μπορεί να παραλληλισθεί με τον ελληνισμό των ελληνιστικών χρόνων, που συχνά αναφέρεται στα ποιήματα του Καβάφη. Και ακριβώς αυτός ο ελληνισμός, τόσο ο μητροπολιτικός όσο και ο παροικιακός, αποτέλεσε το μεγάλο ιστορικό γεγονός που ενέπνευσε την ποίησή του. Σαν γνήσιος Έλληνας, με ρίζες χαμένες στα βάθη των χρόνων στην Πόλη, έζησε σε τόπους, όπου εξελίσσεται η ιστορία του ελληνισμού. Ανάπνευσε την ατμόσφαιρά της, επισκέφθηκε και έζησε σε ιστορικούς τόπους, μελέτησε τα βιβλία της. Είναι ο Αλεξανδρινός αστός που νιώθει περήφανος που γεννήθηκε σε μια τέτοια πόλη, με μία τέτοια καταγωγή. Ο επιγραμματικός ελληνιστικός του τόνος σε πολλά ποιήματα αποκαλύπτει το αίσθημα της υπεροχής που τον κατέχει, γιατί ανήκει στους Έλληνες κι όχι στους «βάρβαρους».

Η γλώσσα του ελληνισμού, η «κοινή λαλιά», αποτέλεσε το μέσον, για να εκφραστούν μερικές από τις σημαντικότερες ιδέες της ανθρωπότητας. Αυτή τη γλώσσα ο ποιητής θαυμάζει και ο θαυμασμός του αυτός - μαζί με μία υπερηφάνεια - διαφαίνεται στο έργο του. Η ελληνική γλώσσα έχει μία τελειότητα απολύτως λιτή, και αυτή τη λιτότητα επιδιώκει και ο ποιητής :

Η επιγραφή, ως σύνηθες, ελληνικά .

όχ' υπερβολική, όχι πομπώδης -

.....

να χαραχθή με γράμματα κομψά, φιλέλλην.

«Φιλέλλην»

Στο ποίημα «Οροφέρνης» λέει :

αλλά στους τρόπους και στην λαλιά του Έλλην

Στο ποίημα «Εν Δήμω της Μικράς Ασίας»

Εν λόγω ελληνικω κ' εμμέτρω και πεζω .
εν λόγω ελληνικω που ειν' ο φορέυς της φήμης.

Τη γλώσσα αυτή υπηρετεί ως πιστός Θεράπων με την ποίησή του. Της γλώσσας αυτής αξιοποιεί τη δυναμική, τον πλούτο και την ποικιλία. Τη γλώσσα αυτή, την ελληνική, αναδεικνύει ως γνήσιο κομμάτι του Ελληνισμού και για μια ακόμη φορά στην ιστορία την κάνει να ταξιδεύει σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου.

εικ.29. Γλυπτά από κατοικία της αρχαίας Ρώμης

11. Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ.Τ.ΚΑΒΑΦΗ

Η ποίηση του Καβάφη δε βρήκε αμέσως την απήχησή της. Η σημασία του έργου του άρχισε να αναγνωρίζεται μετά το θάνατό του. Αν εξαιρέσουμε τον Γρηγόριο Ξενόπουλο κι έναν - δυο ακόμα, οι περισσότεροι σύγχρονοί του λόγιοι δεν μπόρεσαν ν' αντιληφθούν τίποτα από το πρωτόφαντο και το ιδιότυπο της ποίησής του, ούτε την επανάσταση που πραγματοποιούσε στα ποιητικά καθιερωμένα «του ακατάσχετου ρητορισμού, της ομοικατάληκτης φλυαρίας και του κενόλογου στόμφου» όπως γράφει ο Ι.Μ. Παπαφώτης.

Ένας αξιόλογος κατά τα άλλα, κριτικός της λογοτεχνίας μας, ο **Ηλίας Βουτιερίδης** έγραψε: «Πολλοί σίχοι του είναι περισσότερο πεζογραφήματα. Η φαινομενική φιλοσοφία του είναι ρηχή και κοινοτοπίες. Ο θαυμασμός ορισμένων ανθρώπων στην ποίησή του είναι συρμός, που γρήγορα θα περάσει». Κι όμως, ο Καβάφης μεταφράστηκε σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές γλώσσες.

εικ30. Κωστής Παλαμάς

Αρνητική στάση κράτησε στην αρχή κι ο **Παλαμάς**. Αργότερα όμως αναγνώρισε στο έργο του τον αληθινό ποιητή. Αρνητές του υπήρξαν ακόμα ο Φώτος Πολίτης, ο Ταγκόπουλος, ο Π. Βλαστός, ο Γιάννης Ψυχάρης κυρίως

για τη μεικτή, καθαρευουσιάνικη γλώσσα του - κι έφτασε σε σημείο να γράφει την παρακάτω φράση για τον Καβάφη «... Κι έτσι έγινε πολύ εύκολα ο Καβάφης ο Καραγκιόζης της Δημοτικής». Την ίδια εντύπωση παρουσιάζει και ο Γ. Θεοτοκάς, όταν έγραψε με πάθος στο «Ελεύθερο πνεύμα» του το 1929: «Σε μια συνεδρίαση του Κακουργοδικείου, συχνά σε μια απλή δικογραφία διαζυγίου, υπάρχει... περισσότερη ανθρωπότητα, παρά σ' ολόκληρο το καβαφικό έργο... Το καβαφικό έργο είναι σαν ένα σπυρί που τυράννισε έναν οργανισμό πολύν καιρό και τέλος ανοίγει και χύνει το πύο του».

Αργότερα ο ίδιος θ' απολογηθεί στην «Πνευματική πορεία του»: «Ήμουν πολύ νέος και νέος σε μια εποχή γενικής ευρωπαϊκής και ελληνικής αισιοδοξίας... Πίστευα με πάθος στον τόπο μου, στη γενιά μου, στο μέλλον μας και λάτρευα τη ζωή... Ξεκινώντας με τέτοιες διαθέσεις, νόμισα ξαφνικά πως είδα τον Καβάφη να με σαρκάζει αμείλικτα, μέσα από τους θολούς ατμούς της κουρασμένης ευαισθησίας του και της πικρής σοφίας του...».

Εκείνα πού περισσότερο ξάφνιασαν τους λόγιους στην ποίηση του Καβάφη, ήταν η ιδιότυπη γλώσσα του, το απροσδόκητο της τεχνοτροπίας του, το στιχουργικό παίγνιό του, οι διαυγείς φιλοσοφημένες συλλήψεις του, με δυο λόγια η προσωπική και ανεπανάληπτη ποιητική τέχνη του. «Έτσι, από τον αιφνιδιασμό αυτόν οι μορφωμένοι της εποχής εκείνης - γράφει ο Πέτρος Χάρης - βγήκαν κάτι περισσότερο από ζημιωμένοι: ούτε λίγο, ούτε πολύ, έδειξαν πως δεν ήταν σε θέση να νιώσουν έναν αληθινό ποιητή. Κι ο Καβάφης ήταν ο προσωπικότερος ποιητής μας».

Ο πρώτος που αναγνώρισε την ποιητική του τέχνη ήταν ο Γρηγόριος Ξενόπουλος με το άρθρο του «Ένας ποιητής» που δημοσιεύθηκε το 1903. Σημαντικός σταθμός υπήρξε και το άρθρο του E.M.Forster στο Athenaeum, ο οποίος είχε γνωρίσει προσωπικά τον ποιητή στην Αλεξάνδρεια.

ΕΝΑΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

ΕΙΝΕ ΠΩΛΟΣ ΚΑΡΦΙ, δέκα ίσως και δώδεκα χρόνια, αφότου εδίδαξα ~~ε~~ κάποιον Ημερολόγιον το πρώτον του ποιητή. Επεγράφειτο «Ταρακίνοι». Μία σπάνιος, ταχίστην εικόναν λαού διασκεδάσας υπό την αυτίαν των τερασίων του, και πάλιν άλλο. Το ποιήμα δεν ήτο βέλεια ελίκων· αλλά ήρθε να ελκε και το έσορμασος και το ασπενήθισον, διότι τα όνομα του είδα από κάτω, το τέον και ώπως διάδαν άγνωστον. — Κωνσταντή. Η Καβάφης —, μου εκορωθήσθαι από τότε. Και από τας αγαπίους να διαβάσω όλην απαντούσα με από το όνομα, ποιήματα πάντοτε, πολύ αραιά, πολύ σπάνια, μια φορά το χρόνο από δέκα-είκοσι στίχους, ποτε εις το «Άστν», ποτε εις το «Ημερολόγιον» Σκόκου, ποτε εις τον «Αιγυπτιακόν Λαόν», και μίσην φοράν εις τα «Παναθήναια».

Τα χρόνια περνούσαν, και καθένυ κάθι επρόσθετον εις την μικράν αυτήν και σκάρησαν ασπλόγην αλλά συγχρότως και ευρύσθη και μέσα μου. Σιγά-σιγά η προσοχή μου μετεβλήθη εις εκτίμησιν· κ' έλαφύνα, μιας ήμεραν, παρετίρησα μ' έγκλησιν, με φόβον, ότι η εκτίμησις είχε φθάση τα επικινδύνα όρια του θαυμασίου. Διοτι δεν ειπε οδοοδίασος ακιεθένον πράγμα, πιστευσάτι με, να θαυμάζει έναν ποιητήν που σιωμάσθαι Καβάφης, και ειπε Αλεξανδρινός, και δεν έγγραφεν έως τότε παρά δώδεκα, το ποτέ δεκαπέντε ποίηματα. — και αυτά χωρίς ποτε να μαζευθόν και να τυπωθώσι σε γραπώνζικο χαρτί, — και που ποτε δεν έγγραφη ορθόν δι' αυτον εις εφημερίδα, και που ποτε δεν ερήθη τόνομά του άλλου, παρα μετρημένους φράσις κάτω από τους άλλους στίχους του.

Ότι με ανησυχεί προσηνών εις αυτήν την περίστασιν, είτε η τακνότης του χαρτοφυλακίου, ή ήμερον κατά, ότι οι ημιπούτεροι άνθρωποι θαρβήκονται από το ποόν, και πολύ δυσκολέζονται να παραλέσθωσι εις μέση σ' ένα γούσσο μυστικώτακον εγκλείεται καποιε σόμωλτρος ροδόσπικος. Αλλά το σίσθημα δεν τους εφείτα αυτών... Και όσας έπια εις ποιόν σημείον ετυρίκετο το ίδιον μου σίσθημα, το μουσικόν, όταν έλαβον την έξοφικήν ευχαρίστησιν να γνωρίσω και προσωπικώς τον κ. Κωνσταντή. Π. Καβάφην, επισκεπομένων τας Αθήνας μας, δια πρώτης φοράς τονίζω, προ δύο ετών.

Είπε νέος, αλλ' όκι εις τας πρώτας νεότητά. Βαθεία μελοχρονίως ως γηγενής της Αιγύπτου, με μουσικωτακάκι, με γυαλιά μύσπος, με περιβαλήν άεξεσονδρινον κομψευομένον, αγγλίτσονσιν ελαφρότατα, και με πρωτογενήσιν αυσησθη, η οποία όμως εκ πρώτης όψεως δεν λέγει πολλά πράγματα. Υπό το εξωτερικόν εμφανιστον, γλαύσομοθος κ' εγγενεσπών και κοσμικος, κρηπίεται ήπιμελώς α φιλώσπορας και ο ποιητής. Η ομήτις του η ζωηρα, η σκελόν στωμορδός και υπερβολική, και οι τρήσι του οι πάρα ποτέ άβρα, και όσες σκάνες οι εγγενής του και οι τρημορδός, εκάλλυτον κάπως έναν Αθηναίον, συνειθισμένον με τας ομήτις απήσθη και την δειήν αφέλιον και την αγαθήν αδελφότητα των λογιών μας. Ο κ. Καβάφης, επί

εικ.31. Η πρώτη σελίδα του ιστορικού άρθρου του Γρ. Ξενόπουλου

Ο ίδιος μάλιστα φρόντισε να μεταφραστούν τα ποιήματά του στα αγγλικά. Μετά το 1920 ανακάλυψαν τον Καβάφη οι νέοι της γενιάς εκείνης : ο

Τέλλος Άγρας κάνει μία διάλεξη γι' αυτόν το 1921 και το ίδιο και ο Άλκης Θρούλος το 1924.

Τα τελευταία δέκα χρόνια της ζωής του το έργο του διαβάζεται, μελετιέται και σχολιάζεται, χωρίς φυσικά να λείπει και η αρνητική κριτική. Μετά το 1930 η επίδρασή του στη νέα γενιά είναι πολύ μεγάλη και παράλληλα πολλαπλασιάζονται τα βιβλία και οι μελέτες για το έργο του, όχι μόνο από Έλληνες αλλά και από ξένους μελετητές (W.H.Auden, C.M.Bowra, M.Yourcenar).

Το έργο του Καβάφη δεν επιβάλλεται με τον όγκο του, αλλά με την ποιότητά του. Κάθε ποίημά του είναι και μία ολοκληρωμένη ποιητική μονάδα. Ο ποιητής Καβάφης, χωρίς λυρικά ψιμύθια, χωρίς ποιητικούς ακροβατισμούς και στείρα πολυλογία, περικλείει σε κάθε του ποίημα μια ολόκληρη σύνθεση, που αποτελεί ορόσημο στην ποίησή μας. Βέβαια είπε πολύ λιγότερα απ'όσα μπορούσε να πει ένας άνθρωπος με τη φιλοσοφική του διάθεση. Μπορεί ο στίχος του να μην μας ενθουσιάζει. Μας κάνει όμως κάτι καλύτερο , μας κάνει να σκεφτούμε. Σ' αυτόν τον τόπο που τον κατάστρεψαν οι ενθουσιασμοί, τα μεγάλα λόγια και οι εύκολες αποφάσεις, ο ποιητής μας παραστέκεται σαν οδηγός και σύμβουλος. «Προετοιμάζει τον άνθρωπο για τις μεγάλες περιπέτειες, για τα φοβερά διλήμματα, για τις κρίσιμες στιγμές, και τον οπλίζει με την καρτερία και την αξιοπρέπεια, που πρέπει να έχει όποιος δεν θέλει να ποδοπατηθεί από τη ζωή».

Μερικά από τα ποιήματα του Καβάφη έγιναν σήμερα κτήμα όλων των λαών. Θ' αναφέρουμε μερικά: «Η πόλις», «Θερμοπύλες», «Κεριά», «Τείχη», «'Όσο μπορείς», «Υπέρ της Αχαικής συμπολιτείας πολεμήσαντες», «Το πρώτο σκαλί», κ.ά. «Η Πόλις» προδικάζει τελεσίδικα τη διαιώνιση της μεγάλης περιπέτειας «σ'όλη τη γη». Οι «Τρώες» μας δείχνουν πως δεν

μπορούμε να ξεφύγουμε το πεπρωμένο μας (στωϊκισμός). Οι «Θερμοπύλες» είναι η φιλοσοφία της ζωής. Ο άνθρωπος πρέπει σε κάθε περίπτωση να κάνει το χρέος του, να μην εγκαταλείπει τον αγώνα. Αλλά, με στοχασμό, και θέληση, να μάχεται όχι για τη νίκη, αλλά για τα ιδανικά του, για ό,τι πιστεύει και για ό,τι νομίζει. Στο δε ποίημά του «Ιθάκη» μας δίνει το καταστάλαγμα της φιλοσοφίας της ζωής, για όλους τους ανθρώπους της γης. Όταν ωριμάσει πια ο άνθρωπος βλέπει πόσο μάταιοι ήταν όλοι οι κόποι του στη ζωή, και μόνο η πείρα που κέρδισε από τους αγώνες του δικαιώνει την προσπάθειά του:

...Κι αν πτωχική τη βρείς, η Ιθάκη δεν σε γέλασε.
Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα,
ήδη θα το κατάλαβες, οι Ιθάκες τι σημαίνουν.

Η ποίηση του Καβάφη έχει, από χρόνια τώρα, ξεπεράσει τα Ελληνικά πλαίσια και έχει λάβει διαστάσεις **παγκόσμιου φαινομένου**. Το πιο αξιοθαύμαστο γεγονός είναι ότι ο Καβάφης διαβάζεται και σήμερα με την αμεσότητα ενός σύγχρονου ποιητή. Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, ιταλικά, ισπανικά, ολλανδικά, αραβικά, γιαπωνέζικα, αρμένικα, ινδικά, σλαβικές γλώσσες και σε πολλές άλλες.

Ποιητής ανεπανάληπτος, γέμισε με την παρουσία του μια ολόκληρη εποχή. Με το έργο του η ελληνική ποίηση απλώθηκε στον πλατύτερο ευρωπαϊκό χώρο, γιατί πολλά από τα ποιήματά του, είναι ποιήματα κάθε εποχής και κάθε λαού. Κι αυτά του εξασφάλισαν την παγκοσμιότητα.

Με πολλήν ἐπέχησι,
Κ.Τ. Καβάφης

12. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΒΑΦΗ ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Το διαμέρισμα όπου έζησε τα τελευταία 35 χρόνια της ζωής του στην οδό Lepsius (που τώρα έχει πάρει το όνομα Charm el Sheik από τον χώρο στην είσοδο του κόλπου Aquaba) έχει μετατραπεί σε μουσείο σχετικά με την ζωή και το έργο του μεγάλου Αλεξανδρινού ποιητή.

Μετά τον θάνατο του Καβάφη το 1933, το διαμέρισμά του μετατράπηκε σε φθινό πανδοχείο. Ένα υποτυπώδες μουσείο δημιουργήθηκε αργότερα στον πάνω όροφο του Ελληνικού Γενικού Προξενείου στην Ελληνική Συνοικία του Chatby στην Αλεξάνδρεια. Αν και τα έπιπλα του ποιητή πουλήθηκαν από τους κληρονόμους του, η βιβλιοθήκη του διασώθηκε από τον εξέχοντα Καβαφολόγο καθηγητή Γεώργιο Σαββίδη.

Η Διεθνής Επιτροπή Καβάφη ενοικίασε το διαμέρισμα του ποιητή το 1991 και το Μουσείο Καβάφη άνοιξε για το κοινό στις 16 Νοεμβρίου 1992. Με την βοήθεια των φίλων του, το διαμέρισμα πήρε κάποια από την "ατμόσφαιρα" της ζωής του - με την βοήθεια φωτογραφιών ανακατασκευάστηκαν τα έπιπλα και ο χώρος.

Το Μουσείο Καβάφη περιέχει μεγάλο φάσμα βιβλιογραφικού υλικού, μεταφράσεις της ποίησης του Καβάφη σε 20 γλώσσες από 40 συγγραφείς, και τα περισσότερα από τα 3000 άρθρα και εργασίες που γράφτηκαν για την ποίησή του. Επίσης γίνεται αναφορά στις σημαντικές προσωπικότητες που επηρεάστηκαν από τον Ποιητή - μία αίθουσα είναι αφιερωμένη στον συγγραφέα Στρατή Τσίρκα.

Η Αλεξάνδρεια που γνώρισε ο Καβάφης είναι πολύ διαφορετική από την πόλη που γνωρίζουμε σήμερα - μια πόλη που απεικονίζεται στα έργα του, αλλά και στα έργα επίσης των E.M.Foster, Lawrence Durrell, και του Στρατή Τσίρκα.

Ο ποιητής έζησε σε μία περιοχή στριμωγμένη ανάμεσα στην κακόφημη συνοικία Attarin και στο πολυάσχολο εμπορικό κέντρο μιας πόλης που αναγνωρίζεται σαν σταυροδρόμι πολιτισμών - αυτό που ο Καβάφης είχε ονομάσει "πρωτεύουσα αναμνήσεων". Το σπίτι του Καβάφη βρισκόταν ανάμεσα στο Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο, το

Ελληνικό Νοσοκομείο, και τους οίκους ανοχής της πόλης, που ο ποιητής χαρακτήριζε σαν "ο Ναός της Ψυχής", "ο Ναός του Σώματος" και "ο Ναός της Σαρκός".

Το τελευταίο σπίτι του Καβάφη, που και πριν την μετατροπή του σε μουσείο αποτελούσε προσκύνημα, είναι ένας σημαντικός σταθμός για κάθε έναν που επισκέπτεται την Αλεξάνδρεια.

εικ. 32 Το γραφείο του ποιητή,
Μουσείο Καβάφη, Αλεξάνδρεια

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΑΠΟΦΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΒΑΦΗ

ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

1. Αντρέας Καραντώνης, Νεοελληνική Λογοτεχνία- Φυσιογνωμίες, εκδ. Παπαδήμα, σελ.316-317

«Ο Καβάφης είναι κατά βάθος ο ποιητής της ελευθερίας – της ελευθερίας εκείνης της προαιώνια ελληνικής που αφήνει το άτομο να λατρεύει και να εξυπηρετήσει όπως αισθάνεται καλύτερα τη ζωή και την ομορφιά. Αυτή την ελευθεριάζουσα ζωή, αυτήν την ελληνική λεπτή ομορφιά, απεικόνισε ο ιδιόρρυθμος και τραγικός Αλεξανδρινός. Λιτός, συγκρατημένος, πυκνός, πικρός μαζί και ηδονικός, είναι ένας ποιητής πέρα για πέρα «ανθρώπινος». Σε αντιστάθμισμα των πλανών και των λογής βαρβαροτήτων της εποχής μας, υπάρχει σήμερα διαμορφωμένη μια παγκόσμια συνείδηση που πιστεύει στην ελευθερία και την ομορφιά. Αυτή η συνείδηση, θέλει δικό της ποιητή τον Κωνσταντίνο Καβάφη, τον Καβάφη τον ελληνικό, τον Καβάφη τον ανθρώπινο.»

2. Γιώργος Σεφέρης, Δοκιμές, τόμος Γ', εκδόσεις Ίκαρος, σελ. 141-142

«... το εκπληκτικό φαινόμενο σ' αυτόν τον άνθρωπο είναι ότι μπόρεσε να δημιουργήσει την τόσο ιδιόμορφη φυσιογνωμία της τέχνης του, όχι μόνο με τα χαρίσματά του, αλλά με τις δυσκολίες του προπάντων. Αυτό, νομίζω, είναι η βάση της πρωτοτυπίας του. Η ποίησή του είναι ένα αδιάκοπο ανέβασμα πάνω στα εμπόδιά της. Η ιδιοφυΐα του Καβάφη είναι η ικανότητα που έχει να πατά πάνω στις δυσκολίες του και ν' ανεβαίνει συνδυάζοντάς τις, συνδυάζοντάς τις και μένοντας πιστός στον εαυτό του. Είναι αξιοθαύμαστο να βλέπεις αυτόν τον ποιητή που μοιάζει να ξεκινά χωρίς ταλέντο, εκτός από το ταλέντο της επιμονής, να μαζεύει σιγά-σιγά τα ζωντανά στοιχεία που μπορεί να ξεδιαλέξει μέσα σ' ένα σωρό χαλάσματα, να τα συναρμολογεί, μετατρέποντας το εμπόδιο σε σκαλοπάτι, να προχωρεί με τη βραδύτητα της συσσωρευμένης πείρας. Από την αρχή ως την ώρα που φτάνει στην Ιθάκη του, τον παρακολουθούμε, συνειδητά ή ασυνειδητά, θεληματικά ή από ένστικτο, επίπονα, να παραμερίζει ολοένα στοιχεία που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα που υπάρχει μέσα του. Αυτό είναι για μένα το νόημα της φτωχικής Ιθάκης του Καβάφη.»

3. Κώστας Στεργιόπουλος, Περιδιαβάζοντας, τόμος Α', εκδ. Κέδρος, σελ. 38

«Η νεότερη ποίηση διδάχτηκε κυρίως από τον Καβάφη τον «ρεαλισμό του καθ' ημέραν βίου», την τέχνη της αποσιώπησης και της υποβολής και την εκφραστική λιτότητα. Δε μπορούμε να πούμε, εντούτοις, καθώς άστοχα ακούστηκε να λέγεται, πως ο Καβάφης έσπασε και την παράδοση ή πως έφερε νέους εκφραστικούς τρόπους, μια και την ώρα εκείνη η παράδοση βρισκόταν στην ακμή της κι ύστερα απ' αυτόν ακολούθησε ολόκληρη σειρά ακμαίων παραδοσιακών εκπροσώπων. Μάλλον στάθηκε στο μεταίχμιο. Μπορεί να ανέτρεψε τους ως τότε κανόνες της ποιητικής αρμονιάς και να έκανε το ποιήμα του να ηχήσει παράδοξα κι ασυνήθιστα στ' αυτιά των συγχρόνων του, μα υπήρξε μια εξαίρεση : ένας ισχυρός συνδετικός κρίκος, που συνδέει το παρόν με το απώτερο παρελθόν και την παράδοση με τα νέα ρεύματα. Οι παλαιότεροι είδαν σ' αυτόν μόνο τον απόγονο των Αλεξανδρινών και τον εκπρόσωπο του πνεύματος της φθοράς και της παρακμής. Σήμερα, είμαστε σε θέση να δούμε, ότι η ποίησή του, ακόμα και με τα κοινωνικά της στοιχεία, παρουσιάζει αρκετές αναλογίες με την ποίηση του καιρού μας, έτσι ώστε ν' αποτελεί φυσιολογικά τον προθάλαμό της.»

4. Ζήσιμος Λορεντζάτος, Μελέτες, τόμος Α', εκδόσεις Δομός, σελ. 233

«Τα κεφάλαια της Ελλάδας σήμερα – μια και τα κοσμοκρατορικά της κεφάλαια χάθηκαν, καθώς είπε ο Καβάφης στον E.M.Forster – είναι η πνευματική της κληρονομιά στην πατρίδα ή έξω – και η αντοχή του Οδυσσέα. Αυτά τα κεφάλαια του ελληνικού πολιτισμού, στην πλατιά σημασία, πάσχισε να αξιοποιήσει με το έργο του μέσα στη «χαμένη» Αλεξάντρεια του «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον» και ο Καβάφης. Θαρρώ πως το πέτυχε. Και πως με την επιτυχία του πρόσφερε στους Έλληνες, αλλά και στο σημερινό κόσμο γενικότερα, υπηρεσία όχι μικρή.»

5. Γρηγόριος Ξενόπουλος: «Ένας ποιητής»

«...Είναι νέος, αλλ' όχι εις την πρώτην νεότητα. Βαθειά μελαχροινός ως γηγενής της Αιγύπτου, με μαύρον μουστακάκι, με γυαλιά μύωπος, με περιβολής αλεξανδρινού κομψευομένου, αγγλίζουσιν ελαφρότατα, και με φυσιογνωμίαν συμπαθή, η οποία όμως εκ πρώτης όψεως δεν λέγει πολλά πράγματα. Υπό το εξωτερικόν εμπόρου, γλωσσομαθούς κ' ευγενεστάτου και κοσμικού, κρύπτεται επιμελώς ο φιλόσοφος και ο ποιητής. Η ομιλία του η ζωηρά, η σχεδόν στομφώδης και υπερβολική, και οι τρόποι του οι πάρα πολύ αβροί, και όλες εκείνες οι ευγένειές του και οι τσιριμόνιες, εκπλήττουν κάπως ένα Αθηναίον, συνειθισμένον με την σεμνήν απλότητα και την δειλήν

αφέλειαν και την αγαθήν αδεξιότητα των λογίων μας. Ο κ. Καβάφης, υπό την έποψιν αυτήν, είναι ο αντίπους του κ. Πορφύρα. Πρέπει να τον γνωρίσει κανείς αρκετά, δια να πεισθή ότι είναι ο ίδιος άνθρωπος που έγραψε τα ωραία εκείνα ποιήματα. Διότι σιγά-σιγά θ' αναγνωρίση, ότι αυτά που λέγει ο αλεξανδρινός έμπορος με τόσον παράξενον τρόπον, είναι γεμάτα γνώσιν και παρατήρησιν, και κάπου-κάπου θα συλλάβη και μερικά αστραπές των μαύρων ματιών, από τα γυαλιά, που διανοίγουν ολόκληρον κόσμον, και προδίδουν – δόξοι σοι ο Θεός! – τον άνθρωπον της ευρείας σκέψεως και της καλλιτεχνικής ιδιοφυΐας...»

από το ιστορικό άρθρο του Γρ. Ξενόπουλου, το πρώτο που γράφηκε για τον Καβάφη, δημοσιευμένο στα «Παναθήναια» την 30η Νοεμβρίου 1903.

6. **E.M. Forster:** «Η ποίηση του Κ. Π. Καβάφη» (πρώτο δοκίμιο)

«Η Αλεξάνδρεια των ημερών μας είναι κάθε άλλο παρά πολιτεία του πνεύματος. Θεμελιωμένη πάνω στο βαμβάκι – και στον συναγωνισμό του εμπορίου κρεμμυδιών και αυτών – κακοκτισμένη, κακοσχεδιασμένη, βρωμερή: Πολλά είναι τα τρωτά της και τα περισσότερα από αυτά τα παραδέχονται οι ίδιοι οι Αλεξανδρινοί. Ωστόσο, σε μερικούς από αυτούς, καθώς περπατούν στους δρόμους της, μπορεί να συμβεί κάτι το εξαίσιον – ξαφνικά μπροστά ν' ακούσουν μια φωνή να προφέρει δυνατά μα στοχαστικά τ' όνομά τους, μια φωνή που δεν μοιάζει τόσο να περιμένει απόκριση, όσο να τιμά την προσωπικότητα του διαβάτη... Γυρίζουν και βλέπουν έναν Έλληνα κύριο με ψαθάκι, που στέκει απολύτως ακίνητος σε ελαφρήν απόκλιση προς το σύμπαν. Καμιά φορά τα χέρια του είναι απλωμένα. «Α, ο Καβάφης!...». Ναι, είναι ο κ. Καβάφης που πηγαίνει είτε από το σπίτι του στο γραφείο, είτε από το γραφείο στο σπίτι του...

...Τα περισσότερα ποιήματα του Καβάφη είναι σύντομα και ανομοιοκατάληκτα.. Μας αποκαλύπτουν έναν όμορφο και περίεργο κόσμο, που πηγάζει από τον κόσμο της εμπειρίας, είναι όμως διαφορετικός από αυτήν. Γιατί όπως συχνά τονίζει ο ίδιος ο Καβάφης, ο ποιητής έχει ακόμα λιγότερο από ό,τι οι περισσότεροι άνθρωποι την ικανότητα να βλέπει «κατ' ευθείαν γραμμήν»...

απόσπασμα από το πρώτο δοκίμιο του Forster που δημοσιεύθηκε το 1919 στο λονδρέζικο περιοδικό Atheneum και έκανε γνωστό τον Καβάφη στο αγγλοσαξωνικό κοινό. Μεταφράστηκε από τον Γ.Π.Σ. και πρωτοδημοσιεύτηκε στο Βήμα 5 Μαΐου 1953.

7. E. M. Forster: δεύτερο δοκίμιο

«Η πρώτη αγγλική μετάφραση του Καβάφη έγινε από τον ίδιο τον Καβάφη. Η αφορμή δόθηκε εδώ και πάνω από τριάντα χρόνια, στο μισοφωτισμένο και οικογενειακά επιπλωμένο διαμέρισμά του της οδού Lepsius αριθμ. 10, στην Αλεξάνδρεια. Μόλις είχε επιστρέψει από τη δουλειά του. Είταν υπάλληλος του κράτους, τοποθετημένος στον «Τρίτο Κύκλο Αρδεύσεων», όπου θα μπορούσαν να είναι υπάλληλοι πολλοί από τους ήρωές του. Μόλις είχα επιστρέψει κ' εγώ από την υπηρεσία μου, στον Βρετανικό Ερυθρό Σταυρό, φορώντας χακί... Εκείνη την ημέρα ο Καβάφης που έλεγε με την συνηθισμένη του μειλχιότητα: «Δε θα μπορούσατε ποτέ να καταλάβετε την ποιήσή μου, αγαπητέ μου Φόρστερ, ποτέ». Μου έδειξε ένα ποίημά του – το «Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον» - κι αφού το είδα του είπα πως εύρισκε μερικές ομοιότητες ανάμεσα στα Ελληνικά του και στα Ελληνικά που μας είχαν μάθει στο σχολείο. Ο Καβάφης έμεινε κατάπληκτος. «Ω, μα αυτό είναι πολύ καλό, αγαπητέ μου Φόρστερ, είναι θαυμάσιο», και σηκώνοντας το χέρι του άρχισε να μου διαβάξει το ποίημα και να του το εξηγεί. Δεν ήταν οι γνώσεις μου που τον συγκινούσαν, αλλά η διάθεσή μου να μάθω και να δεχτώ. Δεν υποψιαζόταν τότε ότι θα μπορούσε να αγαπηθεί τόσο πλατειά, ακόμη και στο διστακτικό Βορρά. Το να τον καταλαβαίνουν στην Αλεξάνδρεια και να τον ανέχονται στην Αθήνα, ήταν η μόνη φιλοδοξία του...»

απόσπασμα από το δεύτερο δοκίμιο του Forster που δημοσιεύθηκε μεταφρασμένο στην «Αγγλοελληνική Επιθεώρηση», τόμος Ε, Μάρτιος-Απρίλιος 1952, αριθ. 10. Και τα δύο αποσπάσματα των δοκιμίων του Forster προέρχονται από την «Επιθεώρηση Τέχνης, 108, Δεκ. 1963, αφ. στον Καβάφη

8. Τέλλος Άγρας, Κριτικά, τόμος Α', εκδ.Ερμής, 1981

Μα τότε; χωρίς μεταφορές, χωρίς επίθετα, χωρίς παρομοιώσεις, πώς ο ερωτοπαθής ποιητής συνθέτει τα εγκώμιά του, - γιατί τα περισσότερα καβαφικά ποιήματα είναι εγκώμια – πώς ζωντανεύει τα «ινδάλματά» του; - Έχει τέσσερις άλλους τρόπους: την **περίφραση**, την **περιγραφή**, την **υποβλητικήν εικόνα** και το **ρήμα**. Αυτή είν' όλη η ενάργειά του.

Η **περίφρασις** του είναι συμβατική, συνήθως κάτι σαν τύπος, σαν απότιση χρέους...Ο γέρος του καφενείου, άλλοτε, «είχε και δύναμη και λόγο κ' εμμορφιά», τα πρόσωπα είναι τόσο ωραία, «όπως τάθελεν η ποιήσις του». Περίφρασις είναι κ' οι διάκοσμοι με άνθη ... με μύρα και με πετράδια...Μα η ενάργεια του Καβάφη ζωντανεύει με την **περιγραφή**. Αυτή αληθινά είναι συχνή, πλατειά, πλαστική, λαιμαργη. Συχνά περισσότερο απτική, παρά οπτική...Τέλος τα **ρήματά** του, ά! τι «ανήσυχα που είναι τα ρήματά του»! Και τι πολλά... Εδώ είναι οι ιστοί της καβαφικής τέχνης!. Όσο λίγα και τυπικά τα επίθετα, τόσον άφθονα τα ρήματα κ' εμπνευσμένα...

ΚΡΙΤΙΚΑ, τομ. Α', ΕΡΜΗΣ 1980
 αποσπάσματα από το δοκίμιο του Τέλλου Άγρα: Γραμματολογικά και άλλα,
 1933

9. Στρατή Τσίρκα: Ο Καβάφης και η εποχή του, εκδ. Κέδρος, 1958

«...Ο Καβάφης και πριν και μετά τα 1910 εκφράζει την εποχή του, κοιταγμένη μέσα από το πρίσμα ενός τομέα της: του παροικιακού ελληνισμού. Το σύμπλεγμα Πρωτέας-ποικίλη δράση των στοχαστικών προσαρμογών, το μυστικό δηλαδή της επιβίωσης του ελληνισμού της διασποράς, το έκαμε πυρήνα της βιοθεωρίας του, όταν μετάθεσε τις ελπίδες της προέκτασής του μέσα στο χρόνο από το ηθικοκοινωνικό στάδιο στο ποιητικό. Αυτό εξηγεί και το μεγάλο του πόθο να ξαπλωθεί η «Ελληνική Λαλιά» «ως μέσα στην Βακτριανή». Θα εξασφαλιζόνταν μ' αυτό τον τρόπο το πλήθος των αναγνωστών που δεν έπαψε να ονειρεύεται για το έργο του...
 ...Ρυτιδωμένος από την πείρα, υπολογιστικός, χαριτολόγος κι ερμητικός, αιγιματικός και είρωνας, τυπικός, ευγενικός ως την υπερβολή – δείγμα κι αυτό της μεγαλοαστικής του υπεροψίας – γλυστρούσε μέσα από τις παγίδες, τα σκώμματα και τις ύβρεις, κολάκευε, υποχωρούσε, συμβιβαζόταν, έκανε το φοβισμένο κι ύστερα γινόταν άγρια θάλασσα, κερδίζοντας τις μέρες, κερδίζοντας τα χρόνια, μ' έναν πια και μοναδικό σκοπό στη ζωή του: να κρατήσει το έργο του, τα Ποιήματά του, πάνω από το τέλμα της μετριότητας, πάνω από τους κινούμενους άμμους της ξεπεσμένης Αλεξάνδρειας.»

Στρατή Τσίρκα «Ο Καβάφης και η εποχή του», Κέδρος 1980

10. Ι. Α. ΣΑΡΕΓΙΑΝΝΗΣ: Ο Καβάφης άνθρωπος του Πλήθους, 1949

Οι γιατροί συμβούλεψαν τον Καβάφη μετά την εγχείρησή του στο νοσοκομείο του Ερυθρού Σταυρού, να πάγει στην εξοχή για να αναλάβει. Ο ποιητής ανέβηκε στην Κηφισιά στο αναρρωτήριο «Αναγέννηση». Στην πρώτη μου επίσκεψη εκεί τον ρώτησα, αν ήταν ευχαριστημένος, αν του άρεσε η Κηφισιά. Με τράβηξε στο παράθυρο. Μου έδειξε το θαυμάσιο τοπίο... «Με πλήττουν», μου είπε στη λιγοσύλλαβη γλώσσα, που του είχε αφήσει ακόμη στη διάθεσή του η ελεεινή κατάσταση του λαιμού του.

Στην Κηφισιά δεν κάθισε πολύ καιρό. Φώναξαν και διαμαρτύρονταν οι γιατροί του. Εκείνος δεν τους άκουσε. Κατέβηκε στην Αθήνα και εγκαταστάθηκε στην Ομόνοια. Το ξενοδοχείο του όμως με τα πελώρια σαλόνια του δεν κατόρθωνε να τον συγκρατήσει, ούτε σαν ήταν περιτριγυρισμένος από ένα σωρό φίλους, περιέργους ή θαυμαστές.

Ένα απόγευμα αργά που είμαστε μαζεμένοι γύρω του καμιά εικοσαριά, μας ζήτησε «συγγνώμην» και μας άφησε «για λίγα λεπτά» για να ανέβει, όπως είπε, στο δωμάτιό του. Αργούσε όμως, και επειδή βιαζόμουν έφυγα χωρίς να τον αποχαιρετήσω. Δεν είχα απομακρυνθεί πολύ από το ξενοδοχείο του και τον αντιλήφτηκα να τριγυρνά μέσα στο πλήθος της Ομόνοιας. Δεν τον πλησίασα. Τον παρακολούθησα από μακριά και τον είδα να μπαίνει και να βγαίνει στην οδό Αθηνάς, στην οδό Αγίου Κωνσταντίνου και στους άλλους γύρω δρόμους. Περπατούσε βιαστικά, με το κεφάλι μισογερμένο δεξιά και προς τα πάνω, με τα μεγάλα δάκτυλα των χεριών του μισοχωμένα στις μασχάλες του γελέκου. Έμοιζε προχωρώντας να αναπνέει με ηδονή τη σκόνη και τις μυρωδιές της πόλης, που την ώρα εκείνη άρχιζε να πρωτανάβει τα νυχτερινά της φώτα.

Την ίδια σκηνή την είχα αντικρύσει κάμποσες φορές στην Αλεξάνδρεια, σε δρόμους και σε ώρες πολυσύχναστες. Ποτέ όμως, όπως εκείνο το βράδυ στην Ομόνοια, δεν είχα αντιληφτεί το πόσο ο Καβάφης έμοιζε σαν αδελφός στον άνθρωπο του πλήθους του Ροε. Δεν είναι απίθανο ο Αλεξανδρινός μας ποιητής να σύνθετε τους στίχους του στο δρόμο. Ίσως δηλαδή το πλήθος να του ήταν κάτι σα διεγερτικό, κάτι ανάλογο με τα σάπια μήλα στον Schiller, με τον καφέ στον Balzac...

...Μεγάλη μέρα θα ήταν για τον Καβάφη εκείνη που θα ανακάλυψε ότι η ιστορία μπορεί να αντιμετωπισθεί και σα μια ανθολογία από ζωές αγνώστων ή μισοαγνώστων ανθρώπων...

Ίκαρος, 1973

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΤΑ ΕΛΓΙΝΕΙΑ ΜΑΡΜΑΡΑ

«Σπουδαίον περιοδικόν της Αγγλίας, "Ο 19ος Αιών", εδημοσίευσεν την 1ην Μαρτίου άρθρον επιγραφόμενον "Ο Αστεϊσμός περί των Ελγινείων μαρμάρων". Οι φιλόμουσοι και φιλόμαρμαροι αναγνώσται θα ενθυμώνται το κίνημα όπερ εγένετο τελευταίως εν Αγγλία ίνα αποδοθώσιν εις την Ελλάδα αι αρχαιότητες ας προ 80 ετών ο λόρδος Ελγιν, πρέσβυς της Αγγλίας παρά τη Υ.Πύλη, ήρπασεν -- ίνα τας προφυλάξη δήθεν -- εκ της Ακροπόλεως. Ο λόγιος κ. Φρειδερίκος Χάρισσον θερμώς υπεστήριξε το κίνημα, έγραψε δε εν τω "19ω Αιώνι" το περίφημόν του άρθρον "Απόδοτε τα Ελγίνεια Μάρμαρα".

Την απάντησιν εις το άρθρον αυτό γράφει ο Διευθυντής του περιοδικού, ισχυριζόμενος ότι ο κ. Χάρισσον πραγματευθείς περί της επιστροφής των Ελγινείων μαρμάρων ηστέιζετο απλώς, και κατέγινε περί το δοκιμάσαι την διορατικότητα του πνεύματος των συμπολιτών του -- εάν τάχα θα ήναι αρκετά έξυπνοι να εννοήσουν την ειρωνείαν του. Αλλως ηθέλησεν επισης να περιπαίξη την συνήθειαν διαφόρων συγχρόνων ρητόρων οίτινες επινοούσι θέματα της ευφραδείας των, ζητούσι να αποδείξωσι παραδοξολογίας και χιμαίρας. Ούτω κρίνει ο κ. Τζαίημς Νώουλς, διευθυντής του περιοδικού "Ο 19ος Αιών". Μοι φαίνεται όμως ότι ο παραδοξολογών είναι μάλλον αυτός ή ο κ. Χάρισσον.

Το άρθρον του ουδέ λογικόν είναι, ουδέ γενναίον. Είναι τόσον ξηρόν κατά το ύφος, έχει τοιαύτην πληθώραν πτωχής, ή μάλλον, ανόστου ειρωνείας, ώστε πιστεύω ότι μόνον οι Έλληνες, τους οποίους αφορά αμέσως το ζήτημα, θα έχωσι την υπομονήν να το αναγνώσωσιν ίνα σωθώσιν αι αμαρτίαι των.

Εν τη εξάψει του ο κ. Νώουλς και τι δεν λέγει! Εκθειάζει του Ελγιν την αρπαγήν. Μυκτηρίζει τον Βύρωνα. Σχετίζει την ευτελή υπεξαίρεσιν των μαρμάρων, προς τα ένδοξα τρόπαια του Νέλσωνος. Φρονεί ότι εάν επιστραφώσιν αι αρχαιότητες αύται, πρέπει ν' αποδοθώσιν επίσης η Γιβραλτάρη, η Μελίτη, η Κύπρος, η Ινδική -- λησμονών ότι η κατοχή των χωρών εκείνων λογίζεται ως αναγκαία εις το Αγγλικόν εμπόριον ως και εις την ασφάλειαν ή ύπαρξιν του Αγγλικού κράτους, ενώ τα Ελγίνεια μάρμαρα εις ουδέν χρησιμεύουσιν άλλο ή εις τον ωραϊσμόν και πλουτισμόν του και άνευ αυτών ωραιότητας και πλουσιωτάτου Βρεττανικού Μουσείου. Ψέγει του κ. Χάρισσον την ορθοτάτην παρατήρησιν, ότι το κλίμα του Λονδίνου φθείρει τας γλυφάς των μαρμάρων και εκφράζει τον φόβον μη εάν μετακομισθώσιν εις Αθήνας καταστραφώσιν εν ενδεχομένη αναφλέξει του Ανατολικού ζητήματος -- λησμονών ότι ο φρόνιμος άνθρωπος οφείλει να διορθώνη το ενεστός κακόν πριν φροντίση περί του μέλλοντος.

Δεν φαίνεται να δίδη πολλήν σπουδαιότητα εις τα δικαιώματα άτινα έχει επί των μαρμάρων "ο αναμεμιγμένος μικρός πληθυσμός όστις σήμερα κατοικεί επί των ερειπίων της αρχαίας Ελλάδος" και υποθέτω ευρίσκει τα δικαιώματα του λόρδου Ελγιν και εαυτού μεγαλείτερα. Παρατηρεί ότι, αν ηκολουθείτο η συμβουλή του κ. Χάρισσον και απεδίδοντο αι περί ου ο λόγος αρχαιότητες εις την Ελλάδα, τις οίδεν εάν καμμία εκ των ολιγοβίων κυβερνήσεών της δεν θα τας επώλει αντί εκατομμυρίου λ. στ. εις την Γερμανίαν, ή αντί δύο εις την Αμερικνήν, ή χειρότερα, εάν δεν θα τας επώλει λιανικώς, εις ένα έκαστον ολίγας. Ταύτα είναι ύβρις αδικαιολόγητος και εμφανίουςα πολλήν ελαφρότητα εις την οποίαν η αρμόζουσα απάντησις θα ήτο -- Είμεθα Κύριοι να διαθέσωμεν ως θέλομεν τα ημέτερα.

Αλλ' ας διαφωτισθή η άγνοια του ανδρός και ας μάθη ότι μέχρι τούδε αι ελληνικάί κυβερνήσεις, ολιγόβιοι ή μακρόβιοι, επεδείξαντο πολλήν ευλάβειαν και φροντίδα προς τα αρχαία μνημεία, ότι διάφορα μουσεία συνεστάθησαν εν Ελλάδι, ων η διοίκησις είναι αξιόλογος και ότι εν Αθήναις τα Ελγίνεια μάρμαρα θα τύχωσι της αυτής πιστής διαφυλάξεως και περιποιήσεως οίας και εν Αγγλία. Είναι δε νόστιμος ο κ. Νώουλος όταν μας αφίνει να ιδωμεν και την χρηματικήν άποψιν της της υποθέσεως. Εις εν μέρος του άρθρου του λέγει, ότι η σημερινή αξία των μαρμάρων υπολογίζεται εις εκατομμύρια, και εις ένα άλλο πάλιν μέρος ομολογεί, ότι δια να τα αποκτήση ο λόρδος Ελγιν εξώδευσε 14.000 λ. . Τι καλή δουλειά!

Δεν αναγράφω περισσοτέρας εκ των παρατηρήσεων του κ. Νώουλος. Είναι της αυτής ποιότητος και αι επίλοιποι. Εξ άλλου δεν νομίζω πρέπον να τον θεωρήση τις υπεύθυνον δι' όλα όσα γράφει. Ο ανήρ εις άλλας περιστάσεις απέδειξεν ότι δεν αμοιρεί παιδείας, ορθής κρίσεως, και άλλων φιλολογικών προσόντων. Οθεν τείνω να πιστεύσω ότι πρέπει να αποδοθή το άτακτον της συνθέσεως και των κρίσεών του περί των Ελγινείων μαρμάρων εις την πνευματικήν σύγχυσιν ην τω επήνεγκεν η σκέψις ότι αι πολύτιμοι αύται αρχαιότητες -- οι περικαλλείς αδάμαντες της Αττικής -- ηδύναντο να ξεφύγουν από το Βλούμσβουρύ του. Το μισολέγει ο ίδιος μετά βουκολικής απλότητος εν μιά περιόδω του άρθρου του -- Τι ιδέα (δεν ενθυμούμαι αν ήναι ακριβώς αυταί αι λέξεις του) ενώ έχωμεν τας ωραίας αυτάς αρχαιότητας εδώ και ειμφορεί ο λαός μας να πηγαίνη να τας θαυμάζει όποτε θέλει, τι ιδέα να τας στείλωμεν εις την άλλην άκρην της Ευρώπης!»

Εν Αλεξανδρεία της Αιγύπτου, τη 27 Μαρτίου 1891
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ Δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα "Εθνική", Αθηνών, 30 Μαρτίου/11 Απριλίου 1891 "*Καβάφης Πεζά - παρουσίαση-σχόλια*" Γ.Α. Παπουτσάκη, εκδοτικός οίκος Γ. Φέξη, Αθήνα 1963

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άγρας Τέλλος, *Κριτικά* (τ.Α', Β'), εκδ.Ερμής, Αθήνα, 1981

Bowra C.M., «Ο Κων. Καβάφης και το ελληνικό παρελθόν», Περ. *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, τ.7, 1949

Βρισιμιτζάκης Γ, *Το έργο του Κ.Π.Καβάφη*, εκδ. Ίκαρος

Γιουρσενάρ Μαργαρίτα, *Κριτική Παρουσίαση του Κων. Καβάφη*, Μετάφραση Γ.Π.Σαββίδη, εκδ. Χατζηνικολή

Δημητρακόπουλος Φ.Α., *Ο Νεοελληνισμός στη Λογοτεχνία*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1990

Θέμελης Γιώργος, *Η ποίηση του Κ.Καβάφη. Διαστάσεις και όρια*, κεδ. Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη

Ιλίνσκαγια Σόνια, *Κ.Π.Καβάφης. Οι δρόμοι προς το ρεαλισμό στην ποίηση του 20^{ου} αιώνα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα

Καβάφη Κ.Π., «*Τα Ποιήματα*», εκδ.Ίκαρος, Αθήνα, 1999

Καραντώνη Αντρέα, *Νεοελληνική Λογοτεχνία. Φυσιогνωμίες* (τ. Α'), εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1977

Καραντώνη Αντρέα, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ποίηση*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1990

Keely Edmund, *Η Καβαφική Αλεξάνδρεια*, Μετάφραση Τζένη Μαστοράκη, εκδ. Ίκαρος

Keely Edmund, *Μύθος και Φωνή στη σύγχρονη ελληνική ποίηση*, Μετάφραση Σπ. Τσακνιάς, εκδ. Στιγμή, Αθήνα, 1986

Λεχωνίτης Γ, *Καβαφικά Αυτοσχόλια*, 1977

Λορεντζάτος Ζήσιμος, *Μελέτες* (τ.Α'), εκδ. Δομος, Αθήνα

Liddell Robert, «*Καβάφης*», μετ.Καίτη Λογοθέτη, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1980

Μαλάνος Τίμος, *Ο Καβάφης*, εκδ. Δίφρος, 1957

- Μαρωνίτης Δ.Ν., «Υπεροψία και Μέθη (Ο ποιητής και η Ιστορία)»,
Δεκαοκτώ Κείμενα, Κέδρος, Αθήνα, 1970
- Παπανούτσος Ε.Π., *Παλαμάς - Καβάφης - Σικελιανός*, εκδ. Ίκαρος
- Πιερής Μιχάλης, *Η ελευθέρωση των μορφών*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996
- Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα, 1999
- Πρακτικά Τρίτου Συμποσίου Ποίησης, Αφιέρωμα στον Κ.Π.Καβάφη, Πανεπιστήμιο Πατρών, 1-3 Ιουλίου 1983, εκδ.Γνώση, 1984
- Σαββίδης Γ.Π., «*Διαβάζοντας τα τρία Σχολικά Ποιήματα του Κ.Π.Καβάφη*»,
Περιοδικό Φιλολόγος, τ.11-12, 1977
- Σαββίδης Γ.Π., *Εφήμερον Σπέρμα*, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1978
- Σαββίδης Γ.Π., *Τράπεζα Πνευματική*, εκδ. Πορεία, Αθήνα, 1994
- Σαρεγιάννης Ι.Α., *Σχόλια στον Καβάφη*, εκδ. Ίκαρος
- Σεφέρης Γιώργος, *Δοκιμές*, (τ.Α' - Β'), εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1999
- Στεργιόπουλος Κώστας, *Περιδιαβάζοντας* (τ.Α'), εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1999
- Τσίρκας Στρατής, *Ο Καβάφης και η εποχή του*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1958

ΠΗΓΕΣ ΑΝΤΛΗΣΗΣ ΥΛΙΚΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

cavafis.compupress.gr

cqi.di.uoa.gr/~gram/biokab.html

clubs.pathfinder.gr/poihsis/226249

users.fth.sch.gr/kalodimos/Links/KKABAFHS.htm

users.hol.gr/~barbanis/cavafy

users.otenet.gr/~aker/PhilologikaArthra.htm

philippos.mpa.gr/gr/other/marbles/kavafis.html

6gymnasio.gr/ACTIVITIES/arthra/kavafis/kavafis.htm

www2.forthnet.gr/pedia/corner/kavafis.html

www.de.sch.gr/~snikolai/senario-ithaki.htm

www.deyteros.gr/writersgr/kavafis/kavafishtml

www.elia.org.gr

www.filosofia.itgo.com/kavafis.htm

www.focusmag.gr/articles

www.galaxynet.gr/karakousis/kavafis6.htm

www.greece.org/alexandria/cavafy/cavafy3.htm

www.houseofptolemy.org/houseaft.htm#AFTER-CAV

www.lsa.umich.edu/kelsey/galleries/Exhibits/cavafy/cavafy'slife1.html

www.musical.gr

www.netschoolbook.gr/cavafy.html

www.philology.gr

www.schedia.gr/aesthetics1.htm

www.snhell.gr

CD-ROM

Κ.Τ.ΚΑΒΑΦΗΣ, Ο άνθρωπος και η εποχή του, παραγωγή του Σπουδαστηρίου
Νέου Ελληνισμού, εκδοτική Ερμής ΕΠΕ, 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Η ΖΩΗ ΤΟΥ

1. Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑσελ. 3
2. Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗσελ. 7
3. Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑσελ. 8
4. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΩΣ ΠΟΙΗΤΗσελ. 10
5. Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥσελ. 12
6. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Κ.Π.ΚΑΒΑΦΗσελ. 15

II. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

1. ΕΚΔΟΣΕΙΣ σελ. 21
2. ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ σελ. 23
3. ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ «ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΩΝ» ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ... σελ. 32
4. ΤΑ «ΙΣΤΟΡΙΚΑ» ΠΟΙΗΜΑΤΑσελ. 32
5. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ σελ. 42
6. ΤΑ «ΗΔΟΝΙΚΑ» Ή «ΕΡΩΤΙΚΑ» ΠΟΙΗΜΑΤΑ σελ. 58
7. ΤΑ «ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ» Ή «ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ» ΠΟΙΗΜΑΤΑ σελ. 64
8. ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΚΗ σελ. 72
 - α. ΜΕΤΡΟ σελ. 73
 - β. ΟΜΟΙΟΚΑΤΑΛΗΞΙΑ σελ. 74
 - γ. ΤΙΤΛΟΙ σελ. 78

9. ΓΛΩΣΣΑ	σελ. 79
10. Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ	σελ. 84
11. Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ.Π.ΚΑΒΑΦΗ	σελ. 86
12. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΒΑΦΗ ΣΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	σελ. 91
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	σελ. 93
ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΑΒΑΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	σελ. 100
ΤΑ ΕΛΓΙΝΕΙΑ ΜΑΡΜΑΡΑ	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 103
ΠΗΓΕΣ ΑΝΤΛΗΣΗΣ ΥΛΙΚΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	σελ. 105
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	σελ. 107

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000102125